

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra

Skaivos Koskutės
Baudžiamosios justicijos studijų šakos
V kurso studentės

Magistro darbas

Teisė į viltį Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje
The Right to Hope in the Practice of the European Court of Human Rights

Vadovas: prof. dr. Romualdas Drakšas

Vilnius
2026

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama teisės į viltį samprata, kilmė ir reikšmė šiuolaikinėje žmogaus teisių apsaugos sistemoje, itin didelį dėmesį skiriant doktrinoje pateikiamoms nuomonėms bei jos plėtrai EŽTT jurisprudencijoje. Darbe taip pat analizuojami teisės į viltį užtikrinimo kriterijai, jos įgyvendinami principai bei nuteistųjų galimybės pasinaudoti teise į viltį. Šio darbo autorė siekia parodyti bausmių, susijusių su laisvės atėmimu, atitikti žmogaus teisių standartams, kartu vertindama teisės į viltį įgyvendinimą ir reguliavimą nacionalinėje teisėje.

Pagrindiniai žodžiai: teisė į viltį, EŽTT, laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos, terminuotas laisvės atėmimas, Konvencija, bausmės švelninimas.

This work analyzes the concept, origins, and significance of the right to hope within the human rights protection system, with particular emphasis on the views presented in legal doctrine and its development in the case law of the European Court of Human Rights. This work also analyses the criteria for ensuring the right to hope, the principles governing its implementation, and the opportunities for convicted persons to use the right to hope. The author of this thesis seeks to demonstrate the compliance of custodial sentences with human rights standards, while also assessing the implementation and regulation of the right to hope in national law.

Keywords: right to hope, ECHR, life imprisonment, fixed-term imprisonment, Convention, mitigation of sentence.

TURINYS

TURINYS	1
ĮVADAS	2
1. TEISĖS Į VILTĮ SAMPRATA, IŠTAKOS BEI REIKŠMĖ	5
2. TEISĖ Į VILTĮ EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE.....	20
2.1. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė ir žmogaus teisių standartai	20
2.2. Teisės į viltį įgyvendinimas	33
2.2.1. Teisės į viltį įgyvendinimo kriterijai	33
2.2.2. Teisės į viltį principai	40
2.2.3. Bausmės švelninimo galimybės nuteistiesiems	45
3. TEISĖS Į VILTĮ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE	50
4. LYGGINIS PALEIDIMAS KAIP TEISĖS Į VILTĮ ĮGYVENDINIMO UŽTIKRINIMAS.....	63
IŠVADOS	67
LITERATŪROS SĄRAŠAS	69
SANTRAUKA	77
SUMMARY	78

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvos baudžiamoji teisė, kaip ir bet kurios kitos valstybės baudžiamoji teisė, įtvirtina tam tikrą bausmių sistemą, o pati bausmė pripažįstama kaip teisėta valstybės prievartos priemonė, kuri yra kaip pasekmė asmens nusikalstamam elgesiui. Baudžiamosios teisės doktrina nurodo, kad bausmių sistema turi užtikrinti įvairaus pobūdžio bei griežtumo bausmes, kurios padėtų užtikrinti bausmės individualizavimą ir kartu užtikrinti bausmei keliamus tikslus¹.

Šiame magistriniame darbe aktualiausia bausmės rūšis yra susijusi su laisvės atėmimu ir, kartu, tai - griežčiausia numatyta bausmė baudžiamajame įstatyme. Lietuvoje egzistuoja dvi su laisvės atėmimu susijusios bausmės: terminuotas laisvės atėmimas ir laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Pažymėtina, kad kiekvienas nuteistasis, kuris atlieka su laisvės atėmimu susiję bausmę turi tam tikras teises bei garantijas. Viena iš šių teisių - teisė į viltį. Teisė į viltį - viena iš pagrindinių nuteistųjų teisių, kurios negali nepagrįstai riboti joks baudžiamasis įstatymas. Kitaip tariant, pati teisė į viltį reiškia nuteistojo teisę į laisvės atėmimo bausmės sušvelninimą, o tai reiškia, kad asmuo tikisi (turi viltį arba ją išlaiko kalinimo metu), jog kada nors bus paleistas į laisvę².

Pastaraisiais dešimtmečiais teisė į viltį tapo svarbi kiekvienam nuteistajam, nes ji suteikia vidinės stiprybės ištverti sunkumus ir siekti geresnės ateities. Nuteistajam, kuris padarė nusikaltimą, teisė į viltį tampa saugumo garantija, kuri bus aktuali tol, kol valstybės taikys laisvės atėmimo bausmes, o ypač iki gyvos galvos. Asmenys, nuteisti laisvės atėmimo bausmėmis, apimti nevilties, jog niekada negalės gyventi doro gyvenimo už pataisos namų ar kalėjimo ribų, teisingumo pradėjo ieškoti būtent Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau ir - EŽTT) pateikdami peticijas, skųsdami valstybių nekompetenciją ir negebėjimą užtikrinti galimybės nuteistiesiems grįžti gyventi į visuomenę.

Nuteistųjų laimėtos bylos prieš valstybes tapo reikšmingos ir kartu „revoliucinės“, kadangi po šių sprendimų valstybės buvo įpareigojamos keisti arba tobulinti savo teisinius mechanizmus, koreguoti procedūrinius klausimus tam, jog nuteistojo bausmė atitiktų bausmių taikymo principus, tokius kaip teisingumo, proporcingumo principai, bet kartu ir netaptų „dvasine mirtimi“. Todėl šiuo atveju, taikant represyvias bausmes, o ypač laisvės atėmimą iki gyvos galvos, teisė į viltį EŽTT tapo svarbi žmogaus orumo bei jo prigimtinių teisių užtikrinimo garantija Europoje.

¹ ŠVEDAS, Gintaras; ABRAMAVIČIUS, Armanas; PRAPIESTIS, Jonas (sud.) (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis, 2 KNYGA*. Recenzuotas mokslinis vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 63-65.

² KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, No. 2(18), p. 12 [interaktyvus] DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1>.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra išanalizuoti ir atskleisti teisės į viltį teorinius ypatumus, išnagrinėti principus, numatytus Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamoje jurisprudencijoje, ir išnagrinėti teisės į viltį užtikrinimą Lietuvoje.

Darbo uždaviniai. Darbo tikslo įgyvendinimui keliama šie uždaviniai:

- 1) atskleisti teisės į viltį sąvoką, jos reikšmę bei ištakas;
- 2) išanalizuoti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atitiktį žmogaus teisėms pagal formuojamą EŽTT praktiką;
- 3) atskleisti teisės į viltį įgyvendinimo principus, numatytus formuojamoje EŽTT jurisprudencijoje;
- 4) įvertinti teisės į viltį įgyvendinimą Lietuvoje
- 5) įvertinti teisės į viltį užtikrinimą lygtinio paleidimo atveju

Darbo objektas. Teisės į viltį turinys, ypatumai bei jos įgyvendinimas vadovaujantis suformuotais EŽTT standartais.

Tyrimo metodai. Darbo objektui atskleisti pasitelkiamas lingvistinis, loginis ir sisteminis, lyginamasis bei istorinis metodai. Lingvistinio metodo pagalba analizuojama EŽTT jurisprudencija bei kiti teisės aktai. Pasitelkus sisteminį ir loginį metodą, EŽTT formuojamos principų nuostatos vertinamos kartu su moksliniais šaltiniais, analizuojamas jų turinys. Šio metodo pagalba išskiriami svarbiausi literatūroje pateikti argumentai ir pateiktos išvados, apibendrinimai. Lyginamojo metodo pagalba analizuojama skirtingų mokslininkų pozicija, EŽTT bylų pasikeitimų tendencijos bei Lietuvos nacionalinės praktikos ypatumai. Istorinio metodo pagalba atskleidžiamos teisės į viltį kitimo tendencijos bei ištakos.

Darbo originalumas. Magistrinio darbo tema „Teisė į viltį Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje“ nėra pakankamai plačiai ir informatyviai išnagrinėta. Daugelis specialistų remiasi šios teisės atskleidimu įvairiais tyrimais, specialiąja literatūra ir kartu pateikdami savo nuomonę, tačiau realių šaltinių, nagrinėjančių EŽTT praktikos tendencijas, teisės į viltį turinį ir pan., yra pakankamai mažai. Daugiausiai informacijos šia tema galima rasti mokslinių tyrimų ataskaitose bei straipsniuose. Pavyzdžiui, vienas iš aktualiausių EŽTT formuojamos praktikos apžvalgų straipsnių yra Egidijaus Kūrio „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija, kuriame analizuojama, kaip EŽTT praktika formavo teisės į viltį sąvoką, principus, ypatumus bei įgyvendinimą, taip pat nagrinėjama naujausia Teismo formuojama praktika ir lyginama specialioji literatūra. Kita vertus, užsienio literatūroje gausu monografijų, straipsnių ir kitų mokslinių darbų susijusių su kalinimo žala bei galima įžvelgti teisės į viltį užmuozgų ir svarbos, pavyzdžiui, aktualu Dirk Van Zyl Smit, Catherine Appleton mokslinė knyga „Life

imprisonment. A global human rights analysis“, kuriame autoriai plačiai nagrinėja laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę bei jos atitiktį žmogaus teisių standartais.

Autorės žiniomis, Lietuvoje, atskirų, plačiai nagrinėjančių baigiamųjų darbų šia tema nėra arba pastarieji darbai tik fragmentiškai apima šios temos aktualumą tam, jog būtų atsakoma į pagrindinę temos mintį. Šis magistro baigiamasis darbas išsiskiria ne tik temos originalumu, bet ir tuo, jog jame plačiai nagrinėjamas teisės į viltį konceptą bei jos taikymą, pateikia kritiką dabartinei ietuvos baudžiamajai teisei ir kartu nurodoma EŽTT praktikoje formuojamos tendencijos. Kartu darbe pateikiama pasiūlymų kaip minėtas problemas išspręsti ir taip užtikrinti kokybišką teisės į viltį įgyvendinimą Lietuvoje. Atitinkamai, tai lemia ir darbo objektą, analizuojamas problemas ir pateiktas išvadas.

Nors ir magistro darbas remiasi jau senesne literatūra, kartu pateikiama ir naujausia mokslinė literatūra bei EŽTT formuojama praktika, nurodanti tam tikras naujas problemas ir galimus sprendimus. Kartu darbe nagrinėjamas žmogaus teisių santykį baudžiamosios teisės kontekstu; pateikiama teisės į viltį turinio analizė: įgyvendinimo kriterijai, principai ir t.t.; kartu plačiai įvertinamas Lietuvos teisės į viltį įgyvendinimas bei užtikrinimas. Pats darbas remiasi naujausiais moksliniais tyrimais bei naujausia statistika. Pavyzdžiui, darbe pateikiama duomenų apie nusikalstamumą Europoje; laisvės atėmimo bausmių paskyrimo tendencijas Lietuvoje ir pan. Kita vertus, darbe nagrinėjama didelė šaltinių gausa bei jų sankirta, todėl taip pat pateikiama nuomonių įvairovė, siekiant platesnio darbo temos išnagrinėjimo bei visapusiško uždavinių įvykdymo.

Svarbiausi šaltiniai. Rengiant šį darbą pagrindiniai naudojami šaltiniai: EŽTT teismų praktika, kurioje atskleidžiami esminiai teisės į viltį įgyvendinimo kriterijai, aspektai. Taip pat EŽTT praktika naudojama vertinant žmogaus teisių standartus ir jų įgyvendinimą taikant laisvės atėmimo bausmes. S. Nikarto, R. Drakšo bei A. Čepo straipsniai svarbūs šiam darbui žmogaus teisių standartų kontekste, aiškinama teisės į viltį svarba, keliama laisvės iki gyvos galvos problematika. Teisės aktai, pvz., Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas, redakcija 2025-05-15, kurio straipsniai naudojami aiškinant tam tikras problemas bei vertinant teisės į viltį įgyvendinimo kontekstą. Remiantis Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija darbe pateikiami įtvirtinti straipsniai bei jų saugomos vertybės siekiant atskleisti teisės į viltį kilmę, įgyvendinimo kriterijus ir kt. E. Kūrio darbai ikslingi plačiau vertinant EŽTT formuojamos praktikos tendencijas. Remiantis G. Sakalausko moksliniais straipsniais vertinama rehabilitacijos svarba kaip vienas iš teisės į viltį elementų.

1. TEISĖS Į VILTĮ SAMPRATA, IŠTAKOS BEI REIKŠMĖ

Teisinėje valstybėje kiekviena žmogaus teisė yra saugoma įstatymo kaip vertybė. Teisės aktų hierarchijoje aukščiausiu įstatymu laikomas įstatymas - Konstitucija, apibrėžia fundamentalias žmogaus teises, viena iš jų, nurodyta šio akto 20 straipsnyje - laisvė, kuri yra neliečiama. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad teisinė valstybė nustato teisinius institutus, kurių pagalba numatoma galimybė apriboti asmens laisvę ar kitas teises. Lietuvoje, kaip ir kitose teisinėse valstybėse, tokia praktika turi būti užtikrinta įstatymo ir procedūromis, nes priešingu atveju galima teigti, jog bet koks asmens sulaikymas ar jo laisvės apribojimas yra savavališkas bei neteisėtas.

Laisvės atėmimo bausmės paisreiškia asmens pilnu izoliavimu nuo visuomenės. Toks asmens izoliavimas, vadovaujantis nacionaliniais įstatymais, yra galimas tuomet, kai asmuo padaro nusikaltimą, pavyzdžiui, nužudymą. Tačiau, šiuolaikinės baudžiamosios teisės tendencijos nurodo, jog visiškas asmens izoliavimas nuo visuomenės bausmės atlikimo metu nėra rezultatyvus teigiama prasme. Kitaip tariant, asmens izoliavimas nuo visuomenės be galimybės grįžti į ją iš esmės lemia ne tik nuteistojo psichologinės bei fizinės sveikatos prąžūtį, bet ir tai, jog galimai asmuo visą savo likusį gyvenimą praleis pataisos namuose. Būtent nuo ilgo ir bereikšmio kalinimo nuteistąjį apsaugo teisė į viltį, kuri užtikrina, kad viena iš pagrindinių vertybių, jo laisvė, būti ribojama tik tiek, kiek iš tikrųjų to realiai reikia.

Teisė į viltį yra nuteistojo galimybė keistis ir tobulėti kaip asmenybei. Tačiau, jog galėtume suprasti pačios teisės į viltį teisinę reikšmę bei esmę, tikslinga pradėti nuo teisės į viltį sampratos apibrėžimo. Pažymėtina, jog Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau - EŽTT) praktikoje ir kartu Lietuvos nacionaliniuose įstatymuose teisė į viltį nėra eksplisitiškai nurodyta, nėra įtvirtintos teisės į viltį sąvokos ir jos paaiškinimo. Kartu šios teisės paaiškinimo tiesiogiai nėra nurodyta ir Konvencijoje. Šiuo pagrindu svarbu nustatyti bent minimalias ribas, kurios apibrėžtų teisės į viltį sąvokos konceptą. Tačiau verta pradėti nuo to, kad viltis nelaikoma teisine sąvoka, o remiantis Lietuvių kalbos žodynu, nurodoma, kad viltis yra ne kas kita, o būtent: „vylimasis, tikėjimas, kad įvyks, kas laukiama, gera³“. Tačiau, vilties sąvoka ne visada suprantama vieninga ir neretai yra apibrėžiama per asmens išgyvenimų prizmę, pavyzdžiui, rašytojas (vėliau Čekijos prezidentas) Havel V., kuris patyrė represyvų kalėjimo gyvenimą, viltį susiejo su vidiniu tikėjimu: „viltis nėra įstikkinimas, kad kažkas bus gerai, bet tikėjimas, kad kažkas turi

³ *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas* (2021). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [interaktyvus]. <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/viltis,%20vylimasis?i=10de8404-d95c-4972-a2c1-689bde24c329>.

prasmę, nepriklausomai nuo to, kaip tai baigsis“.⁴ Iš tiesų galima sutikti su tokiu vilties apibrėžimu moraline, socialine ar visuomenine prasme, bet teisine prasme toks apibrėžimas neatskleidžia tikrojo teisės į viltį koncepto, todėl šiuo atveju derėtų tyrinėti ne tik suformuotą EŽTT poziciją šiuo klausimu, bet ir kitus teisinius šaltinius.

Vertinant Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamas tendencijas, susijusias su teisės į viltį samprata, sprendimuose ši teisė nėra aiškiai, tiesiogiai įvardijama iki *Matiošaitis prieš Lietuvą* bylos sprendimo. Tačiau, *Vinter prieš Jungtinę Karalystę* byloje Teisėja Ann Power-Forde pateikė savo nuomonę, teigdama, kad: „viltis yra svarbi ir esminė žmogaus asmenybės savybė. Tie, kurie padaro pačius baisiausius ir bjauriausius nusikaltimus ir kartu sukelia nepaprastą kančią kitiems, vis dėlto išlaiko savo pagrindinį žmogiškumą ir gebėjimą keistis. Nors jų laisvės atėmimo bausmės gali būti ilgos ir pelnytos, jie vis tiek išlaiko teisę tikėtis, kad vieną dieną galės išpirkti savo kaltę. Vilties iš nuteistųjų visiškai atimti negalima, nes priešingu atveju, tai reikštų jų orumo išniekinimą“.⁵ Vadinasi, teisė į viltį yra viltis, kuri nuteistiems asmenims jokiais būdais negali būti atimta ar nepagrįstais teisiniais mechanizmais ribojama, nes tai yra jų orumą užtikrinanti teisė.

Kita vertus, teisės į viltį sinonimus arba apibrėžimo elementus galima įžvelgti įvairiuose EŽTT bylų sprendimuose. Pavyzdžiui, *Kafkaris prieš Kiprą* byloje naudojami tokie žodžių junginiai, kaip: „viltis būti paleistam; galimybė išleisti“.⁶ Kitose bylose, pavyzdžiui, *Vinter prieš Jungtinę Karalystę*, naudojami teiginiai, kaip: „nuteistojo galimybės būti paleistam“⁷; byloje *Hutchinson prieš Jungtinę Karalystę* galima aptikti tokių teiginių, kaip „laisvės atėmimo bausmės peržiūra; viltis, kad vieną dieną (nors ir toli ateityje) bus paleistas iš kalėjimo“. Tačiau, pažymėtina, jog tokie teiginiai neapibūdina tiksliai teisės į viltį, tik netiesiogiai apibrėžia jos ribas.

Vertinant mokslinėje literatūroje pateikiamus teisės į viltį apibūdinimus, tikslinga pažymėti, jog E. Kūris, nagrinėdamas teisės į viltį apibrėžimo ribas, nurodė tokį jos apibūdinimą: „sąvoka „teisė į viltį“ reiškia nuteistojo teisę prašyti kompetentingų institucijų, kad jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė būtų sušvelninta, kitaip tariant, tikėtis - t.y., turėti viltį - būti kada nors paleistam į laisvę“.⁸ Toks teisės į

⁴ HAVEL, Vaclav (1990) *Disturbing the Peace. A Conversation with Karel Hviždala* [interaktyvus]. New York: Knopf. <https://archive.org/details/disturbingpeacec00have/mode/2up> p. 181.

⁵ Teisėjos Ann Power-Forde atskiroji nuomonė byloje *Vinter and others v. the United Kingdom* [ECHR], No. 66069/09, 130/10 and 3896/10, [09-07-2013]. ECLI:CE:ECHR:2013:0709JUD006606909.

⁶ *Kafkaris v. Cyprus* [ECHR], No. 2190/04, [12-02-2008]. ECLI:CE:ECHR:2008:0212JUD002190604.

⁷ *Vinter and others v. the United Kingdom* [ECHR], No. 66069/09, 130/10 and 3896/10, [09-07-2013]. ECLI:CE:ECHR:2013:0709JUD006606909. 109.

⁸ KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, No. 2(18), p. 12 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1>.

viltį apibrėžimas yra tikslingas ir su juo, autorės nuomone, verta sutikti, nes šiame apibrėžime atsispindi visi reikiami teisės į viltį sampratos elementai, kurie atskleidžia jos turinį.

Kita vertus, kiti autoriai, nagrinėdami teisės į viltį sąvoką, pasiremia EŽTT jurisprudencija ir teigia, jog: „ši sąvoka yra glaudžiai susijusi su EŽTT ir nacionalinių teismų interpretacija bei jų išaiškinimais. Asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos, viltis grindžiama aiškiai apibrėžtu instituciniu procesu ir teisiškai pripažinta teise į jų galimo paleidimo peržiūrą“. ⁹ Toks apibrėžimas iš esmės irgi yra tikslus ir kartu atskleidžia teisės į viltį esmę. Pažymėtina, jog šiame apibūdinime itin atsiskleidžiama pačios vilties prasmė - nuteistojo viltis išeiti į laisvę pasinaudojus lygtinio paleidimo, malonės ar kitų institutų mechanizmu. Vadinasi, pati teisė į viltį, ir pati viltis, kaip konceptas, yra giliai egzistencinis žmogaus gyvenimo aspektas, kuris pripažįstamas ne tik EŽTT formuojamoje praktikoje, bet šiai dienai dažnai pripažįstamas nacionaliniuose teismuose visame pasaulyje.

Teisė į viltį yra ne tik teisinis faktorius, bet kartu ir nuteistojo psichologinis mechanizmas, kurio pagalba pastarasis išlaiko motyvaciją ir vidinį tikėjimą. Pripažįstama, jog asmuo negali gyventi be vilties; joks sveikas protas negali augti be vilties į galimybę turėti ateitį už pataisos namų ar kalėjimo. ¹⁰ Vertinant pačią EŽTT praktiką, teisė į viltį aiškiai apibrėžiama tik vėliau, byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, kai ši teisė panaudojama kaip esminis Teismo argumentas ir aiškinama taip, jog tai yra nuteistųjų teisė turėti viltį, nepaisant laisvės atėmimo bausmės laikotarpio, šie asmenys gali išpirkti savo klaidas ir išeiti į laisvę. Vadinasi, iš to, kas paminėta, galima teigti, jog teisė į viltį yra ne kas kita, o būtent nuteistojo teisė prašyti institucijų, jog paskirta laisvės atėmimo bausmė būtų peržiūrėta, sušvelninta tam, kad asmuo galėtų būti kada nors paleistas į laisvę.

Išsiaiškinus teisės į viltį sąvoką, ne ką mažiau svarbu yra nustatyti ir šios teisės kilmę bei ištakas. Vertinant teisės į viltį istorinį kontekstą, teisė į viltį, autorės nuomone, formuojama per tris kryptis: poetinę (arba filosofinę), psichologinę ir teisinę. Poetinė pusė itin susijusi su psichologine puse tuo, jog šiuose lygmenyse pati teisė simbolizuoja galimybę žmogui nepasiduoti, gebėti išlaikyti pozityvumą bei motyvaciją. Tuo tarpu teisinė teisės į viltį kryptis persipina su teisės į viltį normų įgyvendinimu, mechanizmu

⁹ APPLETON, Catherine; NIKARTAS, Simonas ir ŠLEINOTAITĖ, Goda (2025). Hope of Release? Life imprisonment in Lithuania. *Baltic Journal of Law & Politics*, 18 ISSUE 1, p. 54 [interaktyvus] <https://doi.org/10.2478/bjlp-2025-0010>.

¹⁰ RIOFRIO CARLOS, Juan (2023). The Right To Hope: A New Perspective of The Right To Have Expectations, Opportunities and Plans. *Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice*, 30, p. 94 [interaktyvus]. <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/crsj/vol30/iss1/6/>.

sukūrimu. Tačiau, iš esmės, psichologinį šios teisės faktorių galime išvelgti ir teisinėje teisės į viltį kryptyje remiantis įvairiais šaltiniais, tokiais kaip EŽTT formuojama praktika, kuomet sprendimuose dažnai nurodoma aiški Teismo pozicija: žmogus turi turėti galimybę pasitaisyti, galimybę taisyti savo klaidas.

Filosofiniame kontekste, ši teisė egzistavo kur kas anksčiau, nei formuojama Teismo praktika, ir buvo naudojama valdžios institucijų bei piliečių įvairiose situacijose per šimtmečius. Dažniausiai, teisė į viltį buvo naudojama labiau per poetinį, religinį kontekstą. Pavyzdžiui, 1965 m. liuteronų teologas Paul Tillich teisę į viltį interpretavo religiniame kontekste sakydamas, jog: „teisė į viltį yra galutinė viltis netgi susidūrus su mirtimi“. Taip pat teisė į viltį, kaip siekis, aptinkama Kongreso oficialiuose laiškuose ir viešuosiuose dokumentuose. 1871 m. moterys respublikonės teisę į viltį interpretavo kaip teisę tikėti partijos misija.¹¹ Autorės nuomone, filosofinė teisės į viltį kryptis yra be galo plati ir dažnu atveju interpretuojama per asmeninį arba moralinį kontekstą. Tuo tarpu psichologinė vilties pusė apima asmens psichologinę ir jo dvasinę gerovę, į kurią turėtų atsižvelgti šiuolaikinė baudžiamoji teisė, tačiau, kadangi psichologinė ir filosofinė teisės į viltį kryptis nėra šio darbo objektas, plačiau tai nenagrinėjama.

Šio darbo autorės nuomone, tikslinga apžvelgti praeities civilizacijų bei kitų valstybių nacionalinės baudžiamosios teisės sistemas, bausmių ypatybes ir kartu požiūrį į nuteistuosius, kad galėtume suprasti, jog teisės į viltį teisinis kontekstas ir jos šiuolaikinis pripažinimas formavosi palaipsniui. O tiksliau, autorės nuomone, teisės į viltį kilmė besikeičiančiu požiūriu į nuteistąjį. Vertinant praeities civilizacijų ir laikotarpių požiūrį į nuteistuosius, autorės nuomone, pastebimas požiūrio kitimas; kitimo priežastys; pokyčiai ir išvėlgima tai, kas vis dar išliko iki šių dienų. Natūralu, jog praeities civilizacijos, kurdamos savo valstybę, kartu bandė sureguliuoti ir vidinę tvarką, išleisti įstatymus, kurių pagalba būtų užtikrintas „teisingumas“ teritorijos ribose. Todėl, tikslinga trumpai apžvelgti praeities valstybių požiūrio kitimą į nuteistąjį, kadangi teisės į viltį atsiradimas ir jos reikšmė vystėsi palaipsniui.

Pirmosios civilizacijos itin garsėja savo žiaurumu ir griežtų sankcijų taikymu. Pavyzdžiui, viena iš pirminių civilizacijų, numaçiusi teisinių normų rinkinius yra Mesopotamija. Remiantis Ūro (Mesopotamijos miesto pavadinimas) karaliaus Ur-Nammu teisynu, daugelis įstatymų paremti principu „akis už akį, dantis už dantį“: „jeigu žmogus

¹¹ RIOFRIO CARLOS, Juan (2023). The Right To Hope: A New Perspective of The Right To Have Expectations, Opportunities and Plans. *Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice*, 30, p. 82-83 [interaktyvus]. <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/crsj/vol30/iss1/6/>.

įvykdo žmogžudystę, jis turi būti nubaustas mirtimi“.¹² Tokiu principu nustatoma, kad atimant gyvybę kitam, turi būti lygiai taip pat atimama gyvybė ir kaltininkui, todėl mirties bausmė numatyta itin dažnai. Kita vertus, pati mirties bausmė taikoma ir už tokius nusikaltimus kaip išdavystė: „jeigu jauno vyro žmona, savo noru (iniciatyva) užmezga su kitu vyru lytinius santykius, moteris turi būti nužudoma, o vyras paleidžiamas“.¹³ Autorės nuomone, pats teisinis paremtas ne tik socialine nelygybe (vergai baudžiami kur kas griežčiau nei piliečiai), bet kartu įtvirtina ir didelę lyčių nelygybę, nes moterims taikomos itin griežtos bausmės, kai tuo tarpu, vyrams, pavyzdžiui, įvykdžius seksualinio pobūdžio nusikaltimą, taikoma tik piniginė bauda, o pati išdavystė, kaip nusikaltimas, kurį galėtų padaryti vyrai, išvis nėra numatyta. Vadinas, moters neištikimybė yra tokio paties sunkumo nusikaltimas kaip ir žmogžudystė, kadangi skiriama ta pati ir vienintelė mirties bausmė. Autorės nuomone, toks požiūris į moteris yra nulemtas to, kad ilgą laiką teisine prasme moteris nebuvo laikoma kaip teisinis subjektas, o verčiau kaip vyro nuosavybė, todėl moters neištikimybė lemia vyro garbės pažeidimą.

Nelygybė tarp vyrų ir moterų bei piliečių ir vergų taip pat aptinkama ir Romėnų teisėje. Imperijos laikotarpiu socialinę nelygybę tarp piliečių ir vergų taip pat galima įžvelgti, tačiau pilietybė šiuo atveju nėra itin reikšminga, kadangi šiuo laikotarpiu itin svarbiu tampa statuso bei turto kriterijai. Piliečiai vyrai, pagal statusą, skirstomi į du tipus: *honestior* ir *humilior*. *Honestior* piliečiu laikomas aukštesnį statusą turintis asmuo (taip pat ir turtingesnis), tuo tarpu *humilior* laikomas žemesnio statuso pilietis. Šiuo atveju nusikaltėlio statusas nulemdavo ne tik jo gebėjimą geriau paveikti teismo sprendimą pasinaudojant turimais socialiniais ryšiais su kitais įtakingais asmenimis, bet kartu ir tai, jog *honestior* kaltinamiesiems taikoma aspauga nuo pažeminimų, kuriuos patirdavo *humilior*, pavyzdžiui, *honestior* nebuvo galima mušti rykštėmis, kol tuo tarpu *humilior* patirdavo įvairaus pobūdžio fizinės kančias. Taip pat, aukštesnio statuso nusikaltėliai sulaukdavo kur kas švelnesnės mirties bausmės tipo, pavyzdžiui, nukirsdinimo arba paskiriama kitokia švelnesnė bausmė - priverstinis darbas kasyklose, kuris galėjo būti nustatytas tam tikram laikui, arba visam gyvenimui, o tuo tarpu žemesnio statuso nuteistieji galėjo būti sudeginti gyvi, nukryžiuoti, sumaitinami laukiniams žvėrimis.¹⁴

Kaip ir ankstesnių civilizacijų laikotarpiu, taip ir Romėnų teisėje, moteris nebuvo laikoma piliete, o pats jos savarankiškumas nuolatos ribojamas. Moteris veikti

¹² ROTH T., Martha (1995). Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. [interaktyvus] Atlanta: The Society of Biblical Literature <https://doi.org/10.2307/jj.25577265>, p.17.

¹³ ROTH T., Martha (1995). Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. [interaktyvus] Atlanta: The Society of Biblical Literature <https://doi.org/10.2307/jj.25577265>, p.18.

¹⁴ HARRIES, Jill (2012). *Law and Crime in the Roman World*. Mokomoji knyga [interaktyvus]. Scotland: University of St Andrews <https://doi.org/10.1017/CBO9780511620317> p. 35.

savarankiškai galėjo tik vyro - tėvo, vyro ar globėjo - suteiktu leidimu (iš esmės moteris galėjo būti baudžiama šeimoje paliekant tai kaip asmeninį šeimos reikalą, o pati valstybė atsisitraukdavo ir nesikišdavo). Tačiau, po Imperatoriaus Augusto laikų, moterys galėjo tapti laisvos, jeigu pagimdė tris, keturis vaikus, arba buvo *sui iuris* atveju (nepriklausomos nei nuo tėvo, nei nuo vyro).¹⁵ Tačiau, vertinant vyrų bei moterų bausmių skyrimo santykį tarpusavyje, vis dar vyrai nėra pilnai traukiami baudžiamojon atsakomybėn už išdavystę, tačiau, Romos gyvavimo laikotarpiu atsirado pirmieji baudžiamieji įstatymai, už kuriuos vyrai galėjo būti patraukiami baudžiamojon atsakomybėn už įvairaus pobūdžio seksualinius nusikaltimus.¹⁶

Autorės nuomone, vien tik tai, kad Romos baudžiamoji teisė (tokios, kokią suprantame šiandien, tuo metu nebuvo, kaip atskiros ir savarankiškos teisės šakos) sureguliuo daug teisinių institutų ir šiandien laikoma Vakarietiškos teisės pradininke, bet tai nereiškia, kad jos požiūris į nusikaltimus, į nuteistuosius, iš tiesų yra teisingas. Nors ir ši teisė numatė daugiau bausmių, kurios buvo taikomos įvairių nusikaltimų atvejais, pavyzdžiui, turto konfiskavimas, baudos, tokios bausmės kaip mirties bausmė, tremtis, vis tiek išliko. Pavyzdžiui, remiantis Imperatoriaus Augusto įstatymu *Lex Julia de adulteriis coercendis*, svetimavimas (išdavystė) yra laikomas viešuoju nusikaltimu ir kartu pasireiškia represyvių bausmių taikymu. Šio įstatymo antrasis skyrius nurodo, jog tėvas, užtikęs savo dukrą su kitu vyru *in flagrante delicto*, gali įvykio vietoje nužudyti tiek savo dukrą, tiek vyrą. Taip pat, nužudyti moterį gali ir jos vyras, arba gali su ja išsiskirti.¹⁷ Vadinasi, iš to kas paminėta, matyti, Romos teisėje vyraujančios vertybės - vyro garbė yra kur kas aukščiau ir todėl už jos pažeidimą taip pat turi būti baudžiama griežčiau.

Tačiau, nors ir už neištikimybę baudžiama neproporcingai ir itin žiauriai, tam tikrais kitų nusikaltimų atvejais veikė ir susitaikymo institutas, kuomet nukentėjusysis savo kaltininkui nustatydavo sąlygas, kurias jis turėjo įvykdyti už padarytą skriaudą arba žalą.¹⁸ Toks susitaikymas iš esmės parodo, jog kaltininkas, pripažinęs savo neteisėtą elgesį ir ištaisęs klaidą, yra vertas pagarbos įstatymo atžvilgiu ir kartu, vietoj to, jog atsikratytų atsakomybės, yra susaistomas teisinių veiksmų, kuriuos privalo atlikti už savo skriaudą, o tai, autorės nuomone, yra vienas iš pagrindinių baudžiamosios teisės tikslų - gebėti sudaryti galimybę kaltininkui atlyginti žalą nukentėjusiajam, nes pirmiausia turėtų būti atsivželgiama ne į pačios griežčiausios bausmės taikymą, o į tai, jog būtų užtikrinti

¹⁵ GARDNER F., Jane (1986). *Women in Roman Law and Society*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press p. 5.

¹⁶ Ibidem, p. 117.

¹⁷ ADAMS PAUL, John (2008). *Lex Julia de adulteriis (18 B.C.)*. Northridge: California State University

¹⁸ BARANSKAITĖ, Agnė (2009). Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste. Socialinių mokslų studijos, 4(4), p. 182.

nukentėjusiojo interesai. Be visa to, susitaikymo instituts suteikia asmeniui šansą pasikeisti ir laikytis įstatymų, taip įgyvendinant ir humaniškumo principą.

Požiūris į nuteistuosius iki pat XIX a. išlieka toks pats. Nuteistieji buvo laikomi pilnai atskirti nuo visuomenės ir netinkami joje gyventi, kartu jie neturėjo savo subjektiškumo, ne visada galėjo pasinaudoti savo teisėmis ar gynyba dėl savo statuso, turimo turto ir užimamų pareigybių, pozicijų. Įvairių fizinių bausmių taikymas Viduramžiais buvę laikoma kaip norma siekiant užtikrinti „teisingumą“. Iš esmės toks teisingumas pridengiamas religinių dogmų ir bauginimo metodų, tam, jog pateisintų fizinių kankinimų naudojimą kaip „atgrąsymo“ priemonę. Kitaip tariant, fizinių bausmių taikymas laikomas tinkama priemone tardyti, atgrasyti žmones nuo įstatymų nesilaikymo naudojant baimę, kartu šių bausmių pagalba buvo bandoma „išgauti“ tam tikrą informaciją, tačiau, galiausiai, visos šios bausmės baigdavosi asmens gyvybės atėmimu. Tokiu žiaurumu garsėjo inkvizicija, kuri pasireiškėdavo eretikų (žmonių nepaklūstančių Bažnytinėms dogmoms) fiziniu bei psichologiniu kankinimu ir mirties bausme.¹⁹

Tiek Romos Imperijos laikais, tiek Viduramžiais patys kalėjimai atliko tik vieną paskirtį - asmenys kalinami tik tam, jog sulauktų savo bausmės. Šios bausmės, kaip minėta, pasireiškėdavo fiziniu kankinimu ir galutine asmens mirtimi. Tokio tipo bausmės egzistavo ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, XVI-XVII a., kuomet bausmės vyko viešai Vilniuje, Rotušėje. Bausmės paskyrimas priklausė nuo nusikaltimo pobūdžio bei sunkumo. Teismas skirdavo įvairias mirties bausmes, kurios pasireiškėdavo šiomis formomis: galvos nukirsdinimas, ketvirčiavimas (atskiros kūno dalys sukabinamos ant specialių kablių), pakarimas, sudeginimas arba nuskandinimas. Galvos nukirsdinimas buvo skiriamas žmogžudysčių atvejais, vagyste iš bažnyčios, o netikintiems skiriamos bausmės susijusios su sudeginimu ant laužo.²⁰

Romos Imperijos laikotarpiu, romėnai mirties bausmę savo piliečiams skirdavo itin retai (išskyrus sunkiausių nusikaltimų atvejais). Dažniausiai taikoma bausmė - tremtis ir atskyrimas nuo bendruomenės, taikant draudimą naudotis ugnimi bei vandeniu. Bausmė pasireiškėdavo tuo, jog asmuo ištremiamas už valstybės ribų ir kartu nebetenka visų savo titulų, pilietybės. Vėliau šis ištėrimas laikomas deportacija į salą. Už nedidelius finansinius ar viešus nusižengimus kaltinamiesiems paskirdavo baudas, teisinius apribojimus arba fizines bausmes pagal magistrato įsakymą.²¹ Vadinas, mirties bausmė kiekvienoje valstybėje ir kiekvienu skirtingu laikotarpiu nors mirties bausmė ir išliko, ji

¹⁹ Katbaz.weebly (2008-05-08). *Inkvizicija* [interaktyvus]. <https://katbaz.weebly.com/inkvizicija.html>

²⁰ Orbis Lituaniae (2021-02-10). *Bausmių teatras Rotušės aikštėje* [interaktyvus]. <https://www.ldkistorija.lt/bausmiu-teatras-rotuses-aiksteje/>.

²¹ HARRIES, Jill (2012). *Law and Crime in the Roman World*. Mokomoji knyga [interaktyvus]. Scotland: University of St Andrews <https://doi.org/10.1017/CBO9780511620317> p. 34.

nebuvo vienodos reikšmės, nes vienur ji taikoma dažniau, kitur rečiau. Tačiau, romėnų požiūriu mirties bausmė nebuvo itin dažnai taikoma, vis dėlto, kitos bausmės neapima jokių humaniškumo ar proporcingumo principų, nes daugelis jų vis tiek pasireiškė fiziniu asmens kankinimu.

Požiūris į nuteistuosius drąstiškai kinta XIX a., kuomet nuteistieji vis mažiau skirstomi pagal statusą, lytį, kartu pripažįstant jų teises ir sukuriant teisinius institutus, kurių pagalba nuteistieji galėtų išeiti anksčiau į laisvę, galėtų dirbti. Autorės nuomone, šis amžius yra pradinis etapas teigiamam požiūriui į nuteistuosius ir kartu teisės į viltį koncepto formavimuisi, nes atsiranda vienas iš geriausiai užtikrinančių teisės į viltį įgyvendinimą institutas - lygtinis paleidimas. Ankstyvojo lygtinio paleidimo sistemos kūrimas yra kapitono A. Maconochie nuopelnas, kuris tikėjo, jog kaliniai turėtų būti ne tik paleisti į laisvę, bet kartu ir paruošiami gyvenimui visuomenėje. Vadovavęs anglų kolonijai Norfolko saloje, esančioje Australijos krantuose, pamatęs kokios trukmės yra laisvės atėmimo bausmės, jis sukūrė penkių „balų“ sistemą, kurią sudarė penki etapai: 1) griežtas įkalinimas; 2) priverstinis darbas; 3) laisvės ribojimas tam tikroje teritorijoje; 4) leidimas išeiti į laisvę lygtinai, kuris pasireiškė sąlygine malone; 5) visiškas paleidimas į laisvę. Pati sistema skirta ugdyti kalinių gerą elgesį, motyvaciją, kartu integruoti juos į darbo rinką bei užtikrinti jų mokymosi galimybes. Ši penkių balų klasifikacija buvo skirta tam, jog kaliniai galėtų tobulėti per kiekvieną šios sistemos stadiją, taip ugdant jų atsakomybę ir padidinti šių asmenų šansus išeiti į laisvę.²²

Požiūris į nuteistuosius kaip į „kenkėjus“, kuriuos reikia griežtai bausti ir laikyti nežmoniškomis sąlygomis, progresavo iki tada, kol 1840 m. A. Maconochie tapo Norfolko salos kalėjimo kolonijos viršininku. Kaliniai iki šios reformos buvo laikomi kaip subjektiškumo neturintys asmenys, kadangi jie laisvės atėmimo bausmę atlikdavo išimtinai tik dirbdami priverstinį darbą valstybės naudai arba kaip samdomi darbininkai privatiems asmenims, o už nepaklusnumą ar atsisakymą dirbti taikomas smurtas kaip fizinė bausmė, kuri skirta sudrausminti ir priversti paklusti. Maconochie šią sistemą laikė neveiksminga, nes tikėjo, jog atgrasymas ir baimė nėra veiksmingos priemonės kovoti su pakartotiniu nusikalstamumu. Jis tikėjo, jog kiekvienas kalinys keičiasi ir progresuoja kaip asmenybė būtent per įvairių užduočių ir veiklų vykdymą. Pastebėta, jog ilgos laisvės atėmimo bausmės teigiamo rezultato, deja, neduoda nei pačiam kaliniui, nei pačiai

²² PETERSILIA, Joan (2003). *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry* [interaktyvus]. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195160864.001.0001> p. 92.

visuomenei. Todėl, kaliniai, kurie atlikdavo jiems paskirtas užduotis ir parodydavo norą laikytis visuomenėje nustatytų taisyklių, buvo paleidžiami į laisvę.²³

Požiūris į nuteistuosius itin pasikeičia po vienų iš žiauriausių karų pasaulyje, o ypač po Antrojo pasaulinio karo. Iki pat XX a. kaliniai gyvena tokiomis kalinimo sąlygomis, kurios neužtikrina asmens privatumo, jo garbės bei orumo ir kartu neužtikrina elementarių higienos sąlygų, pavyzdžiui, totalitarinių režimų valstybės kalinius laikė kaip įrankius priverstiniam darbui. Pavyzdžiui, Sovietų Sąjungoje kalinių darbas buvo laikomas kaip pajamų šaltinis valstybei ir kartu vyravo požiūris, jog sunkus darbas „pataiso“ nusikaltėlių.²⁴ O tuo tarpu Vakarų Europoje, XX a. viduryje, kalinimo sistemos politika keičiama, kuomet bausmių vykdymo sistemos iškelia vieną iš svarbiausių teisės į viltį tikslų - resocializaciją, kurios pagalba atsiranda įvairios mokymosi bei psichologiniais metodais sukurtos programos.²⁵ Autorės nuomone, būtent kalinimo politikos ir bausmių politikos sistemų pokyčiai lėmė teisės į viltį susiformavimą, kadangi pradedama tikėti, jog prieš tai buvusios sistemos, kurios pagrįstos smurtu, yra neveiksmingos.

Tegiamas požiūris į nuteistuosius lėmė orumo ir garbės, kaip teisinių vertybių, susiformavimą. Kaip matyti iš nagrinėtų civilizacijų bei įvairių valstybių įstatymų, orumas ir garbė, kaip pagrindinė nuteistojo vertybė, baudžiamojoje teisėje nebuvo pilnai pripažintos nuteistųjų kontekstu. Vietoj šių vertybių laikomasi nuostatos, kad kalinys arba nuteistasis yra tik daiktas arba asmuo, kuris netinkamas grįžti į visuomeninį gyvenimą, todėl turi būti izoliuotas. Būtent po Antrojo pasaulinio karo itin didelę reikšmę įgyja žmogaus orumas ir atsispindi įvairiuose tarptautiniuose dokumentuose. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija pirmą kartą 1 straipsnyje aiškiai įtvirtina tai, jog: „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis.“²⁶ Vadinas, nuteistas asmuo, atlikdamas bausmę pataisos namuose, išsaugo savo orumą prieš bausmės represyvumą. Todėl bausmė turi būti paskirta laikantis proporcingumo principo, o pats bausmės atlikimas negali pažeisti nuteistojo orumo.

Taigi, formuojantis teigiamam požiūriui į nuteistuosius, iškyla ir teisė į viltį. Teigiamą požiūrį į nuteistuosius ir nuteistųjų gyvenimo laisvėje pripažinimą bei galimybes galime įžvelgti kur kas ankščiau nei EŽTT formuojama praktika. Teisė į viltį, o tiksliau, jos netiesioginės užuomazgos, egzistavo ir tarptautinėje teisėje. Pavyzdžiui, vadovaujantis 1955 m. Jungtinių Tautų (toliau ir - JT) standartinių minimalių kalinių

²³ Ibidem, p. 93.

²⁴ SAKALAUSKAS, Gintautas; JARUTIENĖ, Liubovė; KALPOKAS, Vaidas ir kt. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, p. 114.

²⁵ Ibidem, p. 194.

²⁶ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.

elgesio taisyklių (dar vadinamos Nelseno Mandelos taisyklės) 4 straipsnio 1 d. nurodo, kad: „ <...> laisvės atėmimo laikotarpiu <...> siekiama kuo labiau užtikrinti asmenų reintegraciją į visuomenę po paleidimo, kad jie galėtų gyventi laikydamiesi įstatymų“.²⁷ Kita vertus, išsamiau teisė į viltį nurodyta 1998 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos Statuto 110 straipsnio 3 d.: „nuteistajam atlikus du trečdalius bausmės arba, jei jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, iškalėjus 25 metus, Teismas peržiūri bausmę ir sprendžia, ar ją sumažinti. Nesukakus nurodytiems terminams bausmė neperžiūrima“. Vadinasi, teisė į viltį tarptautiniu lygmeniu pripažįstama kur kas ankščiau, nei pati EŽTT praktika ją paminėjo ir suformavo.

Vertinant EŽTT praktiką matyti, jog šios teisės ištakos yra būtent Konvencijos 3 straipsnyje. Kitaip tariant, tiesiogiai ši teisė apima šios Konvencijos 3 straipsnį. Tačiau, teigti, jog teisė į viltį kilo išimtinai tik *Matiošaičio prieš Lietuvą* byloje, nes buvo tiesiogiai paminėta Teismo kaip argumentas, būtų nepagrįsta ir neteisinga, kadangi teisės į viltį užuomazgos būtent plėtojamos ir aiškinamos ankstesniuose EŽTT bylų sprendimuose, pavyzdžiui, *Kafkaris prieš Kiprą* byloje. Todėl teigtina, kad egzistuoja trys teisės į viltį etapai EŽTT praktikoje, kurie pagrindžia jos reikšmę ir kartu parodo, kaip teisė į viltį, kaip teisė, vystėsi EŽTT sprendimuose, kokias pagrindais ji išreiškiama ir kaip ji įgyvendinama valstybių nacionaliniuose įstatymuose.

Pirmasis etapas prasideda *Kafkaris prieš Kiprą* byloje.²⁸ Šioje byloje, nors ir tiesiogiai ši teisė nėra įvardijama, vis dėlto akcentuojama viltis ir tai, kad ją gali užtikrinti malonės mechanizmas. Teismas nustatė, jog Konvencijos 3 straipsnis nebuvo pažeistas, nes nuteistieji galėjo pasinaudoti jau minėtu mechanizmu - malonės institutu (vėliau EŽTT praktika keičiasi ir formuoja tokią poziciją, jog malonės institutas nėra pakankamas būdas užtikrinti šiai teisei, nes savo turiniu pastarasis stokoja kokybės ir efektyvumo užtikrinti šios teisės realų įgyvendinimą). Tačiau, nors ši byla ir iškelia šios teisės užuomazgas, ji kritikuotina dėlto, nes iškilo tik menka galimybė asmeniui, nuteistam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, būti paleistam iš kalinimo įstaigos, t.y., tik pasinaudojant prezidento malonės institutu.

Pirmasis teisės į viltį kilmės ir aiškinimo etapas pasireiškia labai siauru šios teisės supratimu bei įgyvendinimu. Po minėtos *Kafkaris prieš Kiprą* bylos, valstybės teisė į viltį reguliavo gana atlaidžiai, kadangi byloje suformuota praktika suponavo tai, kad bent minimali galimybė būti paleistam į laisvę buvo laikoma kaip tinkamu teisės į viltį

²⁷ UN General Assembly Resolution (2015). *United Nations Standard Minimum rules for the Treatment of Prisoners* (the Nelson Mandela rules). 70/105 žr: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-book.pdf.

²⁸ KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, No. 2(18), p. 18 [interaktyvus] <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1>.

įgyvendinimu.²⁹ Kita vertus, jau ne kartą minėtoje byloje *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* teisė į viltį yra labiau išplečiama. Šioje byloje atsisakoma siauro teisės į viltį aiškinimo ir kartu nurodomas šios teisės turinys. Būtent ši byla numėlė esminį proveržį teisės į viltį aiškinyje. Taigi, nuo šio momento prasideda antrasis teisės į viltį plėtojimo etapas.³⁰

Šioje byloje patvirtinama, jog pati teisė tiesiogiai aiškinami kaip kylanti iš Konvencijos 3 straipsnio ir kartu šio teisės efektyvų įgyvendinimą padeda užtikrinti tai, kad yra sudaroma galimybė peržiūrėti bausmę iki gyvos galvos. Autorės nuomone, antrojo etapo metu išryškėja teisės į viltį kilmė ir reikšmė. Teismas pripažįsta, jog teisė į viltį nors ir kyla iš Konvencijos 3 straipsnio, bet kartu teisė į viltį saugo toje Konvencijos normoje įtvirtintas vertybes, tokias kaip orumas, garbė ir teisė į tinkamas higienos bei gyvenimo sąlygas. Sudarant galimybę asmeniui kreiptis dėl bausmės švelninimo suponuoja teisės į viltį pripažinimą, kurio iki *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* bylos nebuvo, nes pirmasis etapas apsiribojo tik menkomis bausmės švelninimo galimybėmis. Todėl, autorės nuomone, antrasis etapas yra tas etapas, kuomet teisė į viltį iškyla kaip teisė ir įgauna teisinę apsaugą EŽTT sprendimuose.

Kita vertus, po *Vinter prieš Jungtinę Karalystę* bylos dar sekė bylų, kurios pripažindavo valstybių nekompetenciją teisės į viltį klausimu, o vertinant *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* bylą, galima teigti, jog tai yra trečiasis teisės į viltį kilmės ir aiškinimo etapas, nes šioje byloje, kaip jau buvo minėta, teisė į viltį minima kaip savarankiška nuteistojo teisė.³¹

Šio darbo autorės nuomone, teisė į viltį bei jos doktrina pradedama plėtoti ir, iš esmės, nuodugniai išnagrinėjama *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* byloje. Kitaip tariant, ši byla suformavo teisės į viltį doktriną, kurią vėliau citavo tolesnėse bylose, įskaitant ir *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* bylą. Šiuo atveju svarbu akcentuoti, jog trečiajame etape, teisės į viltį doktrinos formavimo ir plėtojimo kontekste, naujų „revolicinių“ dalykų neįvyksta. Po *Matiošaičio ir kiti prieš Lietuvą* bylos EŽTT nagrinėja valstybių narių teises bazes ir tikrina, ar šios bazės geba užtikrinti bausmės švelninimą bei realią galimybę išeiti į laisvę, tačiau, naujų, reikšmingų teisės į viltį įgyvendinimo aspektų, nėra pateikiama. Taigi, nuo šios bylos prasideda trečiasis teisės į viltį aiškinimo etapas.

²⁹ Ibidem, p. 20.

³⁰ KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. Teisės apžvalga, No. 2(18), p. 21 [interaktyvus] <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1>.

³¹ Ibidem, p. 35.

Galiausiai šio skyriaus trečiasis svarbus aspektas - teisės į viltį svarba (reikšmė). Autorės nuomone, teisė į viltį, tam tikra prasme, apriboja bausmės absoliutizmą ir užtikrina asmens integracijos į visuomenę galimybes. Kita vertus, svarbu akcentuoti, jog kiekviena, nuteistajam paskirta laisvės atėmimo bausmė, savo turinyje privalo įtvirtinti bei užtikrinti teisę į viltį. Tai elementarus ir humaniškas principas. Kitaip tariant, šio principo supratimas yra toks, kad žmogaus kankinti antisanitarinėmis arba depresyviomis sąlygomis ypač ilgą laiką negalima, kas minima ir pačioje Konvencijoje. Net jeigu kalinimo, apgyvendinimo ir kitos sąlygos yra tinkamos, nuteistiesiems vis tiek turi būti suteiktos teisės ir galimybės į saviugdą, pavyzdžiui, organizuojamos įvairios edukacinės, reabilitacinės programos. Vadinasi, teisės į viltį reikšmė susijusi su nuteistojo apsauga nepraleisti viso gyvenimo pataisos namuose arba kalėjime, nes tokiu atveju kyla grėsmė, jog nuteistasis „neišperka“ savo kaltės. Šio darbo autorės nuomone, tai nėra vienintelis teisės į viltį reikšmės aspektas.

Pažymėtina, ir tai, jog laisvės atėmimo bausmės taikymas dažniausiai padidina recidyvo tikimybę, o pačios bausmės laikotarpis, ilgesnis negu 5 metai, tampa komplikotas, nes būtent po penkerių metų asmens integracija į visuomenę tampa itin sudėtinga.³² Savaime suprantama, kad tokios bausmės, kaip terminuotas laisvės atėmimas ir laisvės atėmimas iki gyvos galvos, riboja prigimtinę, jau minėtą vertybę - laisvę, todėl šios bausmės turi būti taip sureguliuotos, jog nuteistasis, atlikdamas bausmę, galėtų tiek mokytis, dirbti ir tobulėti, bet kartu ir pasinaudoti galimybe išeiti į laisvę. Tačiau, šiomis bausmėmis kartu apriojamos ir kitos asmens teisės, kurių sureguliuoti ilgalaikio laisvės atėmimo atveju ne visada pavyksta. Taip pat, remiantis moksliniais tyrimais, pastebėta, jog kalinimas, kurio laikotarpis yra neproporcingai ilgas (ypač laisvės iki gyvos galvos atėmimo atžvilgiu), gali neigiamai paveikti žmogaus psichinę bei fizinę sveikatą.³³

³² SAKALAUSKAS, Gintautas; BIKELIS, Skirmantas; KALPOKAS, VAIDAS ir kt. (2012). *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, p. 162.

³³ SCHNITTKER, Jason and JOHN, Andrea (2007). Enduring Stigma: The Long-Term Effects of Incarceration on Health. *Journal on Health and Social Behavior*, 48(2), [interaktyvus]. <https://www.jstor.org/stable/27638699> p. 120.

Teismų paskirtos bausmės			
Bausmės:	2023m.	2024 m.	2025 m.
Bauda	4 500	4 358	4 283
Terminuotas laisvės atėmimas	3 371	2 992	3 162
Laisvės apribojimas	3 291	3 000	2 903
Areštas	3 132	3 731	3 456
Viešieji darbai	652	521	508

1 lentelė. Sudaryta autorės, remiantis 2025 m. Lietuvos teismų veiklos rezultatų ataskaita

Šiuo atveju taip pat svarbu apžvelgti dabartinę statistiką, susijusią su laisvės atėmimo bausmėmis. Vadovaujantis 1 lentelės duomenimis, matyti terminuoto laisvės atėmimo tolygi tendencija - ji nėra nuosekliai mažėjanti ar didėjanti, bet lyginant su kitomis bausmėmis, kaip bauda arba areštas - ji skiriama rečiau. Kita vertus, 2024 m. birželio 30 d. duomenimis, laisvės atėmimo vietose buvo laikomi 4500 asmenų, o būtent iš jų net 99 nuteisti laisvės atėmimu iki gyvos galvos.³⁴ Iš viso terminuotu laisvės atėmimu nuteistųjų, pagal 2024 m. duomenis, sudaro net 16,3 proc.³⁵

Svarbu paminėti ir tai, jog, pavyzdžiui, vakarų valstybės laikosi nuostatos, jog teismai neturėtų iš karto skirti su laisvės atėmimu susijusios bausmės, todėl turėtų būti skiriama alternatyvi, su laisvės atėmimu nesusijusi, bausmė. Tokios praktikos laikomasi dėl to nes, bausmės susijusios su laisvės atėmimu desocializuoja asmenį. Trumpalaikis laisvės atėmimas nuteistajam gali sukelti daugiau žalos, negu naudos, todėl šiuo pagrindu ieškoma alternatyvų. Tačiau, nepaisant to, EŽŽT teismų praktikoje dažnai akcentuojama, jog terminuotas kalinimas ir, kartu, kalinimas iki gyvos galvos, nereiškia žmogus teisių pažeidimo, jeigu yra paisoma visuomenės gerovės ir apsaugos, todėl kalinimas išlieka kaip svarbi bausmė, kuri skiriama labai pavojingiems asmenims už jų sunkų ar labai sunkų padarytą nusikaltimą. Iš pateiktos lentelės bei kitų duomenų, Lietuvos teismų praktikoje taikomas prioritetas su laisvės atėmimu nesusijusioms bausmėms, ir, esant galimybei, bausmės tikslų bandoma pasiekti kitomis priemonėmis. Tačiau, nepaisant to,

³⁴ Lietuvos kalėjimų tarnyba (2024-06-30). *Bausmių vykdymo sistemos aktualioji statistika* [interaktyvus]. <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1722590384/1346/Aktualioji%20statistika%202024%202%20ketv.pdf>.

³⁵ Nacionalinė Teismų administracija (2025-03-24). *Nacionalinės Teismų administracijos 2024 m. veiklos ataskaita*. [interaktyvus] <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2025/03/nta-2024-m.-veiklos-ataskaita.pdf>.

bendras kalinių skaičius išlieka aukštas. Vadovaujantis „Word Prison Brief“ duomenimis, matyti, jog Lietuva pagal kalinamų asmenų rodiklį užima 17 vietą Europoje.³⁶

Kita vertus, tokiu atveju, autorės nuomone, būtina įvertinti bausmės paskirties bei jos tikslų santykį kartu su kalinimo bausme. Vadovaujantis BK 41 str. 2d. bausmės paskirtys yra šios: „sulaikyti asmenį nuo nusikalstamų veikų darymo; atimti arba apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą“. ³⁷ Šie bausmės tikslai ir teisės į viltį konceptas, yra susijęs su tuo, jog laisvės atėmimo bausmės laikotarpis turi būti toks, kuris ne formaliai, bet efektyviai užtikrintų, jog minėti bausmės paskirties tikslai būtų įvykdyti. Priešingu atveju gali susidaryti tokia situacija, kad asmuo be pagrindo kalinamas ilgą laiko tarpą, o pačios bausmės paskirties tikslai jau seniai išnykę ir nebetekę prasmės. Vadinasi, privalu atsižvelgti ne tik į paskirtą laisvės atėmimo bausmės laikotarpį, bet ir į kokybinį elementą, kad asmuo, atlikdamas bausmę, keistųsi, nebedarytų daugiau nusikalstamų veikų ir svarbiausia, jog nuteistajam būtų suteikta galimybė į resocializaciją, t.y., jis gebėtų grįžti į visuomenę.

Šio baigiamojo darbo autorės manymu teisės į viltį svarba susijusi su galimybe. Ši galimybė apima nuteistojo gebėjimą keistis, progresuoti kaip asmenybei bei kartu suteikia jam šansą išeiti iš pataisos namų arba kalėjimo ir toliau gyventi laisvėje. EŽTT teismų jurisprudencijoje nurodomas imperatyvus, neginčytinas ir jau minėtas aspektas - bausmės peržiūrėjimas. Bausmės peržiūrėjimas gali būti vykdomas įvairiais būdais, pavyzdžiui, bausmės pakeitimas kita bausme; atleidimas nuo bausmės; bausmės nutraukimas, lygtinis paleidimas. Vadinasi, teisė į viltį turi turėti tokį mechanizmą, kuris užtikrintų galimybę svarstyti asmens paleidimą į laisvę. Būtent šioje vietoje ir atsispindi teisės į viltį svarba, nes ji sukuria dar vieną šansą nuteistajam gyventi iš naujo, nes teisė išeiti į laisvę yra vertybinis, humaniškas žmogaus teisių užtikrinimo pagrindas. Taip kartu yra įgyvendinamas ir teisingumo principas.³⁸

Svarbu paminėti ir tai, jog teisė į viltį savo turiniu apima ne tik galimybę, bet kartu ir pripažinimą. Sarah Trotter nurodo, jog: „teisė į viltį <...> yra teisė į pripažinimą. <...> teisė, kuri atspindi vilties sąvokos santykį, pobūdį ir kartu reikalauja, kad asmuo būtų

³⁶ Lietuvos Teismai (2025-03-27). *Teismų veiklos apžvalga 2025*. [interaktyvus] <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-veiklos-ataskaitos/198>

³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.

³⁸ NIKARTAS, Simonas ir ČEPAS, Algimantas (2014). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. *Teisės problemos*, 2(84), [interaktyvus]. <https://www.lituanistika.lt/content/57341> p.13.

pripažintas kaip subjektas, gebantis tikėti viltimi“. ³⁹Šiuo atveju, teisė į viltį apima pripažinimą tiek teisiniu lygmeniu, tiek visuomeniniu, nes teigiama, jog asmuo turi būti pripažintas kaip žmogus gebantis keistis, suvokti savo klaidas ir toliau gyventi. Šiuo pripažinimu siekiama parodyti jau ne kartą minėtą poziciją, kad net patys žiauriausi nusikaltėliai gali laikytis įstatymų. Toks pripažinimas nėra tik apimantis visuomenę, bet jis turi pasireikšti ir per teisę, t.y., suteikti galimybę pasinaudoti teisiniu mechanizmu, kurio pagalba asmuo išeitų į laisvę. Nuteistojo išėjimas į laisvę ir grįžimas į visuomenę reiškia jo pripažinimą ir subjektiškumo išsaugojimą. Asmens subjektiškumas pažeidžiamas tuomet, kai jam neleidžiama pasinaudoti jo teisėmis. Pats nuteistasis, atlikdamas laisvės atėmimo bausmę yra varžomas įvairių teisinių veiksmų, todėl, autorės manymu, jog asmuo išsaugotų savo subjektiškumą, turi būti leidžiama jam pasinaudoti įvairiomis galimybėmis, kurias gali jam suteikti valstybė, viena iš jų - prašyti bausmės švelninimo.

Taigi, teisė į viltį yra ne kas kita, kaip nuteistojo teisė, kurios pagalba asmuo gali kreiptis dėl bausmės peržiūrėjimo (sušvelninimo) dėl galimybės išeiti į laisvę. Šios teisės kryptys yra trys: poetinė (filosofinė), psichologinė ir teisinė. Teisės į viltį kilmė bei reikšmė formavosi per teigiamą požiūrį į nuteistąjį, o kertiniu lūžiu tapo nuteistųjų galimybių išeiti į laisvę pripažinimas. Kita vertus, šios teisės užuomazgų galime rasti kur kas anksčiau, nei EŽTT formuojama praktika. Tarptautiniu lygmeniu teisė į viltį jau buvo pripažinta. Butent tarptautinių dokumentų teisės normos, iki EŽTT teismų sprendimų, apibrėžė teisės į viltį galimybes. Vis dėlto, ši teisė tiesiogiai kyla iš Konvencijos 3 straipsnio, tačiau jos aiškinimas, reikšmė ir įgyvendinimas plačiau formuojami tolesniuose EŽTT sprendimuose.

³⁹ TROTTER, Sarah (2022). *Hope's Relations: A Theory of the 'Right To Hope' in European Human Rights Law*. [interaktyvus] Oxford: Oxford University Press <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngac007> p. 17-18.

2. TEISĖ Į VILTĮ EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

EŽTT jurisprudencijoje akcentuojama, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė jokiais būdais negali pasireikšti absoliutizmu arba represyvumu. Kitaip tariant, šios bausmės atitikimas Konvencijos 3 straipsnio nuostatomis bei vertybės yra susijusi su nuteistojo žmogaus teisių ir laisvių apsauga. Šiuo pagrindu EŽTT siekia įdeigti valstybėms gebėjimą gerbti žmogaus teises, o ypač - jo orumą. Nuteistojo orumas yra viena iš teisės į viltį saugomų vertybių, kuri negali būti ribojama net įkalinimo įstaigoje. Remiantis tuo, šioje dalyje nagrinėjamas teisės į viltį įgyvendinimas bei žmogaus teisių užtikrinimas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atveju.

2.1. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė ir žmogaus teisių standartai

Žmogaus teisių standartai XXI amžiuje yra itin reikšmingas institutas, kurio pagalba užtikrinamos ir įgyvendinamos žmogaus teisės ne tik teisiniuose procesuose, bet ir kasdienybėje. Kiekvienas žmogus nuo savo gimimo momento turi tam tikras teises, kurios yra įtvirtintos įvairiuose teisės aktuose, dokumentuose bei kituose šaltiniuose ir kartu valstybės yra įsipareigojusios užtikrinti savo piliečių teisių saugumą. Šios teisės laikomos prigimtiniėmis. Žmogaus teisės sudaro ir nuteistųjų teisės, pavyzdžiui: nuteistųjų teisė dirbti, teisė į medicininę pagalbą, teisė į bendravimą su artimaisiais ir pan. Pažymėtina, jog EŽTT teismų praktika formuoja tendenciją, jog teisė į viltį nėra išimtinė ar tik tam tikrais atvejais veikianti teisė, priešingai, ji laikoma žmogaus teise, kuri „įsijungia“ nuo pat bausmės atlikimo pradžios momento.

Verta paminėti, jog žmogaus teisių užtikrinimas susijęs su įvairių teisinių mechanizmų bei procedūrų taikymu. Pavyzdžiui, daugelis žmogaus teisių standartų yra įtvirtinti tarptautinėse sutartyse, o taip pat ir, jau ne kartą darbe minėtoje, Europos Žmogaus teisių Konvencijoje (kuri teisės doktrinoje dar vadinama - pagrindinių teisių Chartija). Šios Konvencijos tikslas, be abejonės, yra apsaugoti žmogaus teises ir pagrindines laisves, o kartu, pati Konvencija numato šių teisių užtikrinimo būdus - galimybę ginti savo pažeistas teises EŽTT. EŽTT šiuo atveju vertina bei sprendžia ar pati Konvencija (šio darbo kontekste - 3 straipsnis) buvo pažeista ir kartu nurodo, ar ji yra tikslingai įgyvendinama valstybėje. Vadinas, esminius pagrindus žmogaus teisės apsaugai tikslingai įtvirtinti ir nacionaliniuose įstatymuose bei Konstitucijose, nes, priešingai nei minėta Konvencija, ne visos tarptautinės sutartys valstybėse taikomos

tiesiogiai ir kartu jos turi būti ratifikuotos, pavyzdžiui, tam tikri standartai, susiję su nusikalstamų veikų kvalifikavimu Lietuvoje, turi būti perkelti tiesiogiai į valstybės narės įstatymus.

Pažymėtina, jog žmogaus teisių apsaugai ir standartų įgyvendinimui neužtenka tik teisinės bazės ar įstatymo normos. Šiam aspektui reikalingas praktinis mechanizmas, pavyzdžiui, institucijos ir tam tikri komitetai, kurių funkcija yra nuolatinė žmogaus teisių priežiūra ir stebėseną. Viena iš reikšmingiausių nuteistųjų teisių užtikrinimo institucijų yra Europos kankinimo prevencijos komitetas (angl. Committee for the Prevention of Torture - toliau CPT). 2024 m. šis komitetas lankėsi Lietuvoje, kuomet nustatė, kad valstybėje vyrauja smurtas tarp kalinių, narkotikų vartojimas, kalinių hierarchija, ir kartu pabrėžiamas neefektyvus kalėjimo institucijų darbas.⁴⁰

Esminis ataskaitoje nurodomas pažeidimas, kurį apsilankymo metu komitetas akcentavo tiek 2021 m. vizitu, tiek 2024 m. - per didelis jėgos panaudojimas vykdant kratas; grubus personalo bendravimas romų tautybės kalinių atžvilgiu; įžeidžiančios kalbos naudojimas. Komitetas apsilankė Alytaus, Marijampolės, Pravieniškių ir kituose kalėjimuose, kuriuose sulaukė nuteistųjų skundų, jog personalas šiurkščiai grasina perkėlimu į kameras ir skyrius, kuriuose laikomi kaliniai iš aukštesnės kalinių hierarchijos kastos, o tai reiškia, kad atsisakymo atveju kalinys gauna visiškai nepagrįstą drausminę nuobaudą. Todėl šiuo atveju CPT nurodė Lietuvos valdžios institucijoms imtis reikšmingų priemonių, kad tokie teisių pažeidimai pasikartotų kuo mažiau arba išvis neįvyktų. Pavyzdžiui, CPT akcentavo, jog kalėjimo darbuotojai turi būti nuolat informuojami apie tai, kad bet kuris darbuotojas, kuris skatina ar toleruoja vykdomus teisės pažeidimus prieš nuteistuosius, turėtų būti baudžiamas drausmine ir netgi baudžiamąja tvarka. Kartu nurodyta, jog kalėjimų administracija turi būti veiksminga: užtikrinti reguliarių kalėjimo vadovų buvimą patalpose, veiksmingą kalinių skundų nagrinėjimą ir pan.⁴¹

Kita vertus, pažymėtina ir tai, jog tiek Lietuvoje, tiek ir kitose Europos valstybėse, 2024 m. duomenimis, fiksuojamas didelis spaudimas žmogaus teisėms, kurį lemia diktatūros paremta įtaka, visuomenės poliarizacija bei siaurėjanti pilietinė erdvė. Lietuvoje nurodomi ir kiti žmogaus (šiuo atveju nuteistųjų) teisių pažeidimai, kaip, pavyzdžiui, patalpų perpildymas. 2024 m. duomenimis, pusiaukelės namuose, kambarių patalpose, bausmę atliko daugiau nei 20 nuteistųjų, todėl, esant didesniam pastarųjų

⁴⁰ Council of Europe (2024). Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). INF 25 [interaktyvus] <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-publishes-report-on-its-2024-ad-hoc-visit-to-lithuania>.

⁴¹ Ibidem, p. 8.

skaičiui, kartu didėjo ir rizika nepasiekti tinkamų resocializacijos tikslų. Kartu nurodoma, jog kalėjimuose trūksta kokybiškos psichologinės ir psichiatrinės pagalbos nuteistiesiems teikimo. Pavyzdžiui, Panevėžio kalėjime 2024 m. šių individualių paslaugų prieinamumas nebuvo pakankamas, nes trūko psichologų ir nebuvo užtikrintos grupinės psichoterapijos galimybės. Taip pat nurodoma, kad pagal nuteistųjų skundų skaičių, nuteistiesiems nėra suteikiama pakankama teisė pasinaudoti trumpalaikėmis išvykomis; pasireiškia nuteistųjų privatumo nepaisymas ilgalaikių pasimatymų su sutuoktiniu (-e) ar sugyventiniu (-e) metu; neužtikrinamos tinkamos sąlygos negalią turintiems nuteistiesiems ir pan.⁴²

Šiuo atveju tikslinga pažymėti, jog visi minėti žmogaus teisių pažeidimai sudaro tiek laisvės atėmimo iki gyvos galvos, tiek ir terminuoto laisvės atėmimo atvejų, turinį. Tokios teisės kaip teisė į orumą, teisė į resocializaciją, teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas, teisė į privatumą ir pan., yra ir privalo būtų užtikrinamos šių bausmių atlikimo laikotarpiu, nes priešingu atveju gali būti laikoma, jog valstybė nesilaiko žmogaus teisių standartų ir pati bausmė yra ne tik teisiškai (procedūriškai) nehumaniška, bet kartu ir daro neigiamą įtaką paties nuteistojo gyvenimo kokybei - sveikatai. Taip pat, laisvės atėmimas iki gyvos galvos yra dažnai kritikuojamas dėl savo represyvumo (ši bausmė itin dažnai lyginama su mirties bausme arba „dvasine“ mirtimi), tačiau, jeigu ši bausmė būtų laikoma kaip alternatyvi ir užtikrinanti jos laikinumą, pvz., per lygtinio paleidimo instituto taikymą, tada pačios bausmės represyvumas iš dalies sumažėja ir kartu mažiau sulauktų kritikos.⁴³

Siekiant plačiau atskleisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės įtraukimą į valstybių bausmių sistemas, tikslinga trumpai apžvelgti istorinį jos kontekstą. Ši bausmė pateisinama remiantis keliomis bausmių teorijomis, kurios susiformavo XVIII a., Apšvietos laikotarpiu. Svarbiausios iš jų - atgrasymas, atpildo teorija (kai kuriuose šaltiniuose ji įvardijama kaip retribucija, tiesiogiai verčiant iš anglų kalbos „retributivism“) bei resocializacija.⁴⁴

Atgrasymas susijęs su tuo, jog potencialus teisės pažeidėjas turi iš anksto žinoti, kokia bausmė jo laukia, ir tas žinojimas, pasak XVIII a. italų filosofo Cesare Beccaria, turėtų paveikti ir sulaikyti kiekvieną nuo nusikaltimų darymo. Paradoksalu, jog Cesare Beccaria mirties bausmės efektyvumu netikėjo, bet laisvės atėmimo iki gyvos galvos

⁴² Seimo kontrolierių įstaiga (2025). *2024 m. žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėsenos ataskaita* [interaktyvus]. <https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2025/06/2024-metu-zmogaus-teisiu-padeties-Lietuvoje-stebesenos-ataskaita-1.pdf>.

⁴³ DRAKŠAS, Romualdas (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. *Teisė*, 48, p. 53.

⁴⁴ SMIT, Dirk van Zyl and APPLETON, Catherine (2019). *Life imprisonment: A global Human Rights Analysis* [interaktyvus]. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1177/14624745209301> p. 2.

bausmę matė kaip tokia, kuomet nuteistajam mirties bausmė turėtų atrodyti kaip gailestingumas, nors, iš esmės, šio filosofo nuomone, bausmė negali būti itin griežta ir turi būti tokio lygio, jog tiesiog sustabdytų asmenis nuo nusikaltimų darymo.⁴⁵ Autorės nuomone, atgrasymas iš esmės nėra veiksminga priemonė bandant apsaugoti visuomenę nuo potencialios žalos. Šiai dienai laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė daugelyje valstybių yra viena iš bausmių, kuri sudaro bausmių sistemas ir vis dėlto, skiriama, pavyzdžiui, sunkių nusikaltimų atveju. Atsižvelgiant į tai, jog XX Ia. yra mokslo bei inovacijų amžius, nėra sunku piliečiui sužinoti apie, pavyzdžiui, Lietuvoje taikomas bausmes, bet ar vien tik šių bausmių žinojimas tikrai gali atgrasyti pilietį nuo nusikaltimų darymo, autorės nuomone, nėra visiškai teisinga sąlyga.

EUROSTAT oficialiai pateikti ir viešai prieinami duomenys parodo Europos valstybių nusikalstamumą procentais. Tikslinga, autorės nuomone, apžvelgti kaip kinta toks nusikalstamumas. Pažymėtina, jog skaičiai niekada neparodys tikrosios situacijos, realybės, kadangi, *inter alia*, jog daugelis aukų nesikreipia pagalbos į teisėsaugos institucijas dėl įvairių priežasčių - bauginimo, nepasitikėjimo, gėdos ir pan. Naujausi duomenys, šiuo klausimus, kol kas nėra pateikti, tačiau, autorės nuomone, iš esmės skaitytojai tai padės suvokti, jog atgrasymas neveikia, ypač kai tai susiję su moterų nužudymais.

Remiantis 2023 m. duomenimis, tyčinių nužudymų skaičius Europos Sąjungos šalyse, palyginus su 2022 m., padidėjo net 1,5 procento. 2023 m., duomenimis aukomis yra dažniau moterys, negu vyrai. 2023 m. ES užregistruota 3 930 tyčinių nužudymų, padidėjimas užfiksuotas 11 iš 27 ES valstybių narių, o didžiausias šių skaičių augimas matomas Vokietijoje ir Prancūzijoje. 2023 m. tyčinio nužudymo aukų, kurias nužudė šeimos nariai ar artimi partneriai, skaičius siekė 4,1 aukos milijonui moterų – tai beveik dvigubai daugiau nei vyrų aukų skaičius, kuris sudarė 2,2 aukos milijonui vyrų.⁴⁶ Vadinas, autorės nuomone, žinojimas apie tai, jog gali grėsti tam tikra bausmė - nusikalstamumo nei mažina, nei jį stabdo. Asmuo gali ir nežinoti apie tai, kokia bausmių sistema yra taikoma jo gimtoje valstybėje, bet tai irgi nėra sąlyga nuo nusikaltimo susilaikymo.

Č. Bekarijos nuomone, siekiant efektyviai kovoti su nusikalstamumu, svarbu visus nusikaltimus išaiškinti, o padariusius asmenis už tai patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Vadinas, kovai su nusikalstamumu tiksliausia remtis ne atgrasymu ar griežtų bausmių taikymu, o būtent atsakomybės neišvengiamumu. Tokiu atveju tikslinga orientuotis į kuo

⁴⁵ SMIT, Dirk van Zyl and APPLETON, Catherine (2019). Life imprisonment: A global Human Rights Analysis [interaktyvus]. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1177/14624745209301> p. 2-3.

⁴⁶ EUROSTAT (2025-04). *Crime statistics* [interaktyvus]. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Crime_statistics.

didesnį išaiškinamumą bei įstatymo kokybę ir taikymą. Kita vertus, bauginamasis poveikis yra labiau nukreiptas į asmenis, kurie nėra laikomi baudžiamųjų santykių dalyviais.⁴⁷

Antroji atpildo teorija yra, autorės nuomone, primenanti „akis už akį, dantis už dantį“ principą - laisvės atėmimo bausmė gali būti teisinga, jeigu ji skiriama proporcingai nusikaltimo sunkumui.⁴⁸ Susidaro įspūdis, jog atpildo teorija yra visuomeninis kerštas kaltininkui. Taip pat, proporcingumo kontekste, teisės teorijoje nurodoma, jog bausmė turi būti proporcinga asmens elgesiui. Autorės nuomone, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, jeigu ji yra be galimybės išeiti į laisvę, neatitinka žmogaus teisių standartų ir yra tiesiog paremta vergove, sunkiu darbu ar pilnu nuteistojo izoliavimu, yra visiškai neproporcinga ir tuo pačiu, ji tampa absoliuti.

Trečioji teorija - veiklos ribojimas bei rehabilitacija. Veiklos ribojimas susijęs su tuo, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė turėtų būti taikoma siekiant apsaugoti visuomenę nuo nusikaltimų bei potencialios žalos.⁴⁹ Iš esmės toks ribojimas reiškia pilną asmens atskyrimą ir pašalinimą iš visuomenės.

Tačiau, šiuo atveju teorija, kuri suteikia daugiau naudos negu žalos, yra resocializacija. Istoriniu kontekstu, resocializacijos idėja yra paremta pozityviu aspektu - kalinimu turėtų būti daroma teigiama įtaka nuteistiesiems. Kitaip tariant, šiuo tikslu turėtų būti siekiama ne tik atgrasymo, bet ir nuteistųjų įgūdžių bei moralės gerinimo.⁵⁰ Kita vertus, G. Sakalauskas pažymi, jog asmens kalinimas neskatina teigiamo asmens progreso. Laisvės atėmimas nėra tinkama resocializacijos priemonė ir turėtų būti laikomas kaip kraštutinė priemonė.⁵¹

Tyrinėjant plačiau laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę svarbu nurodyti, kad pati bausmė jokiais būdais nei Konvencijoje, nei EŽTT sprendimuose, ir netgi teisės doktrinoje nenurodoma, kaip visiškai absoliuti bausmė. Vadinasi, pats kalinimas iki gyvos galvos nereiškia tiesioginio asmens izoliavimo nuo visuomenės iki jo gyvenimo pabaigos. Šiuo atveju laisvės atėmimas iki gyvos galvos reiškia neapibrėžtos trukmės

⁴⁷ ŠVEDAS, Gintaras; ABRAMAVIČIUS, Armanas; PRAPIESTIS, Jonas ir kt. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis, I KNYGA*. Recenzuotas mokslinis vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 21-22.

⁴⁸ SMIT, Dirk van Zyl and APPLETON, Catherine (2019). *Life imprisonment: A global Human Rights Analysis* [interaktyvus]. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1177/14624745209301> p. 4.

⁴⁹ Ibidem, p. 7.

⁵⁰ Ibidem, p. 7-8.

⁵¹ SAKALAUSKAS, Gintautas; JARUTIENĖ, Liubovė; KALPOKAS, Vaidas ir kt. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, p. 10

asmens kalinimą kalinimo įstaigoje. ⁵²Tačiau, pati terminuota laisvės atėmimo bausmė savo esme kur kas geriau ir plačiau užtikrina pačią teisę į viltį, nes yra numatyta tiksli jos trukmė (ji apibrėžta ir kartu neįtvirtina savyje jokio absoliutizmo). Vadinasi, terminuotos laisvės atėmimo bausmės atveju asmuo turi tvirtesnę garantiją, jog po tam tikro laiko išeis į laisvę, priešingai nei laisvės iki gyvos atėmimo atveju - tokios tiesioginės garantijos nėra, nes iš esmės asmuo gali būti kalinamas iki gyvos galvos, pavyzdžiui, tuo atveju, jeigu peržiūrėjus bausmę Teismas nustato, jog asmuo vis dar yra pavojingas visuomenei.

Absoliuti bausmė ir proporcinga bausmė, šio darbo autorės nuomone, nėra tapačios sąvokos. Absoliuti bausmė, autorės nuomone, gali būti tik tokia bausmė, kuri pasižymi represyvumu ir pilnu, neproporcingu pagrindinių asmens teisių ribojimu, tokių kaip laisvė bei gyvybė. Todėl, autorės nuomone, absoliuti bausmė gali būti tik mirties arba laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės.

Pasak S. Stačioko, mirties bausmė yra absoliuti dėl to, nes ne tik pažeidžia asmens teisę į gyvybę, bet kartu ir visiškai neatitinka bausmės tikslų, tokių kaip pataisymas, perrauklėjimas, izoliacija, visuomenės apsauga ir integracija į visuomenę. Kita vertus, mirties bausmės įgyvendinimas yra susijęs su nuteistojo „pašalinimu“ iš visuomenės, todėl ji neatitinka atsakomybės realizavimo būdo esmės. Vadinasi, mirties bausmė yra absoliuti, nes ji yra baigtinė, fatališka. Tai reiškia, jog kai mirties bausmė yra įvykdoma, ji negali būti pakeista arba jokiais kitais teisiniais procesais koreguojama, peržiūrima. ⁵³

Teigti, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nėra absoliuti, nes tiesiogiai neatima teisės į gyvybę iš nuteistojo, nėra teisinga. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra absoliuti, nes riboja teisę į laisvę. Kita vertus, ji yra absoliuti ne tik tuomet, kai asmuo yra pilnai izoliuojamas nuo visuomenės arba nesuteikiama galimybė švelninti bausmę, bet ir tuomet, kai pati bausmė neatitinka žmogaus teisių standartų. Kitaip tariant, tam, kad laisvės atėmimas iki gyvos galvos nebūtų absoliutus, autorės nuomone, turi būti išsaugojamas nuteistojo orumas ir jo pagrindinės teisės. Iš esmės pagrindinės teisės gali būti ribojamos tiek, kiek to reikalauja pats įstatymas siekiant užtikrinti teisingumą, tačiau, viena iš prielaidų, jog laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos gali būti absoliuti, yra kalinimas nehygieniškomis bei nežmoniškomis sąlygomis.

R. Drakšas samprotauja, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nėra abejojama, nes priešingai nei mirties bausmė, ji nesukelia itin sunkių padarinių, tačiau, neginčytina, jog ši bausmė neriboja asmens prigimtinių teisių bei laisvių. Kadangi laisvės

⁵² NIKARTAS, Simonas ir ČEPAS, Algimantas (2014). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. *Teisės problemos*, 2(84), [interaktyvus]. <https://www.lituanistika.lt/content/57341> p. 7.

⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.

atėmimo iki gyvos galvos bausmės paskyrimas nuteistajam lemia potencialių aukų interesų bei teisinių gėrių apsaugą, laikantis principo, jog asmuo turi būti kalinamas iki „gyvos galvos“ yra šios bausmės galutinitumas bei baigtumas. Tokiu atveju, tai sąlygoja, jog bausmė yra absoliuti.⁵⁴

Vadovaujantis Konstitucijos 21-26 straipsniais, juose įtvirtintos prigimtinių žmogaus teisės, tokios kaip, žmogaus orumo neliečiamumas, teisė turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti ir kita, autorės nuomone, turi būti išsaugojamos kaip vertybės net ir tada, kai asmuo atlikinėja bausmę.

Taigi, viena iš esminių sąlygų, galimam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pateisinimui yra tai, jog ji negali būti absoliuti. Valstybės privalo užtikrinti nuteistųjų pagrindines teises ir laisves bei suteikti nuteistiesiems galimybę išeiti į laisvę. Sutiktina su tuo, jog ši bausmė savo specifika riboja žmogaus teises, bet ji negali jų riboti arba suvaržyti taip, kad asmuo jomis išvis negalėtų pasinaudoti. Tokiu atveju tikslinga kelti klausimą, ar toks asmens kalinimas, neturint galimybės naudotis pagrindinėmis teisėmis, nėra potencialus Konvencijos pažeidimas.

Siekiant išsiaiškinti kitas sąlygas, kuriomis remiantis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė gali būti taikoma, tikslinga plačiau panagrinėti EŽTT formuojamą praktiką. Vertinant EŽTT formuojamą praktiką susijusią su laisvės atėmimu iki gyvos galvos, *Kafkaris prieš Kiprą* byloje Teismas konstatavo, jog nėra draudžiama suaugusiam ir pakaltinamam asmeniui skirti šią bausmę už sunkų nusikaltimą ir tai neprieštarauja nei pačiai teisei į viltį, nei pačios Konvencijos nuostatomis, o ypač Konvencijos 3 straipsniui. Šis sprendimas remiasi tuo, jog svarbu užtikrinti visuomenės saugumą bei užtikrinti, kad toks asmuo nekeltų visuomenei pavojaus, taip pilnai izoliuojant jį nuo kasdienio gyvenimo laisvėje.⁵⁵

Kita vertus, nors ši bausmė dažniausiai yra skiriama asmenims, padariusiems sunkius nusikaltimus, EŽTT savo sprendime *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* argumentuoja, kad valstybėms narėms suteikiama visiška teisė apsispręsti ar savo nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose taikys šią bausmę ir skirti ją už tuos nusikaltimus, kurie laikomi itin pavojingais, pavyzdžiui, nužudymas. Šiuo atveju tokia bausmė galima tik įvertinus nešališkam teisėjui visas lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes byloje. Priešingu atveju, neįvertinus šių aplinkybių, grėstų neteisingas ir

⁵⁴ DRAKŠAS, Romualdas (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. *Teisė*, 48, p. 60.

⁵⁵ NIKARTAS, Simonas ir ČEPAS, Algimantas (2014). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. *Teisės problemos*, 2(84), [interaktyvus]. <https://www.lituanistika.lt/content/57341> p. 9.

neproporcingas bausmės paskyrimas asmeniui, o tai prieštarauja žmogaus teisių standartams.

Pažymėtina ir tai, jog pati Konvencija įpareigoja valstybes nares užtikrinti visuomenės saugumą ir kartu sukurti mechanizmus bei priemones, kurios apsaugotų visuomenę nuo nusikaltimų. Todėl, šiuo pagrindu, Konvencija leidžia valstybėms asmenį nuteisti ir paskirti jam bausmę neribotam laikui, jeigu tai yra būtina visuomenės saugumui užtikrinti. Vadinasi, viena iš esminių šios bausmės savybių yra asmens pavojingumas. Dėl šios priežasties ši bausmė nėra laikoma kaip žmogaus teisių pažeidimu, nes yra saugoma tam tikra vertybė - visuomenė, o pats pavojingumas yra vertinamasis kriterijus, kurį vertina Teismas. Kartu pažymėtina ir tai, jog pati bausmė gali tęstis ir iki asmens gyvenimo pabaigos - mirties momento, ir tai visiškai neprieštaraus žmogaus teisėms, jeigu asmuo vis dar vertinamas kaip pavojingas visuomenei.

Tačiau, pažymėtina, jog EŽTT formuojama praktika nėra pilnai vieninga ir valstybės narės ilgą laiką Teismo sprendimus interpretuodavo siaurai arba neteisingai, t.y., neužtikrinant tam tikrų sąlygų arba jas siaurinant.⁵⁶ Kita vertus, vertinant EŽTT formuojamą praktika bendriausia prasme nerasime nė vieno sprendimo, kuris pilnai pagrįstų, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra pilnai pateisinama bausmė, nes iš tikrųjų, Teismas jos ir nepateisina tik nurodo esminius kriterijus, kuriais remiantis turi būti užtikrinama, kad pati bausmė nebūtų absoliuti, „automatinė“ (be tikslų ir tik remiantis fundamentaliu taikymu) ir neturėtų reikšti kalėjimo iki gyvenimo pabaigos.

Valstybės savo nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose, įtvirtinant laisvės iki gyvos galvos bausmę irgi neturėtų būti absoliuti, kadangi tokiu atveju grėstų žmogaus teisių standartų nesilaikymas ir kartu per didelis bausmės griežtumas. Šiuo atveju, už tam tikrą nusikaltimą, pavyzdžiui, kad ir tą patį nužudymą, negali būti numatyta išimtinai tik viena bausmė, pavyzdžiui, tik laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Ankstesnėje byloje, siekiant užtikrinti žmogaus standartų laikymąsi, EŽTT jau *Kafkaris prieš Kiprą* byloje nurodė, jog Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą sąlygoja šios bausmės aboslutizmas.⁵⁷

Siekiant užtikrinti žmogaus teisių standartus, baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumą ir „pasverti“ asmens elgesį, pavojingumą, asmenybę ir kitus kriterijus, minėta bausmė turėtų būti numatyta kaip alternatyva terminuotam laisvės atėmimui, kartu

⁵⁶ NIKARTAS, Simonas ir ČEPAS, Algimantas (2014). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. Teisės problemos, 2(84), [interaktyvus]. <https://www.lituanistika.lt/content/57341> p. 10.

⁵⁷ *Kafkaris v. Cyprus* [ECHR], No. 2190/04, [12-02-2008]. ECLI:CE:ECHR:2008:0212JUD002190604.

įtvirtinant ir kitas švelnesnes bausmes. Tokiu atveju užtikrinamas bausmės individualizavimas ir svarbiausia - teisingumo principo įgyvendinimas.

Pažymėtina, jog įstatymų leidėjas, numatydamas tam tikras bausmes už nusikaltimus, gali veikti dvejopai: kaip jau minėta, numatoma tik viena bausmė ir siaura veikimo laisvė, arba alternatyvių sankcijų įtvirtinimas ir galimybė teismams, atsižvelgiant į kiekvieno kaltininko elgesį ir bylos aplinkybes, suteikiamas laisvas veikimas. Tačiau, šioje vietoje taip pat gali kilti Konvencijos 3 straipsnio peidimo grėsmė. Pavyzdžiui, įstatymų leidėjas priima sprendimą taikyti laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos nepagrįsdamas jos logiškais argumentais, o labiau veikdamas savo vidiniu įsitikinimu. Tokiu atveju pažeidžiama ir neproporcingai ribojama ne tik žmogaus teisė į laisvę ir proporcingą bausmę, bet kartu ir tam tikras teisės principas, kurio turi laikytis įstatymų leidėjas - asmens lygybės įstatymui principas. Kita vertus, įstatymų leidėjas turėtų atsakingai leisti teismams savo nuožiūra didinti bausmės ribas. Nustatant bausmės ribas, Teismas atsižvelgia į tai, ar tai paprastas nužudymas nesant sunkinančių aplinkybių, kuris yra kur kas „lengvesnis“ nusikaltimas vertinanumumo prasme, lyginant su nužudymu esant sunkinančioms (kvalifikuotoms) aplinkybėms. Vis dėlto, šio nusikaltimo padarinys yra tik vienas - prarasta žmogaus gyvybė. Todėl šiuo atveju svarbu tinkamai įvertinti asmens elgesį ir paskirti tik tokią bausmę, kuri turi galimybę realiai įgyvendinti bausmės tikslus, nes dažniausiai iki gyvos galvos bausmės atveju šie tikslai net nėra pasiekiami.⁵⁸

Vertinant laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės turinį, kaip jau minėta, Teismas vertina sunkinančių ir nesunkinančių aplinkybių egzistavimą. Šios aplinkybės baudžiamosios teisės mokslo aiškinamos kaip vienos iš tų, kurios vertinant asmens elgesį, formuoja jo bausmės dydį. Tačiau, šiuo atveju valstybės narės taip pat turi įvertinti šių aplinkybių riziką. Pavyzdžiui, nužudymo atveju, vertinant sunkinančių aplinkybių sudėtį ir nustatius šios bausmės skyrimo pagrindus, nustatoma aplinkybė, kad pats kaltininkas nėra nei labai grėsmingas visuomenei, nei kelia jai didelį pavojų. Kita vertus, gali egzistuoti ir visiškai priešinga situacija, pavyzdžiui, matomas akivaizdus kaltininko pavojingumas, tačiau jo padaryta veika negali būti kvalifikuojama pagal sunkinančias aplinkybes.⁵⁹ Vadinasi, kita sąlyga, kuria remiantis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra „pateisinama“ bei atitinka žmogaus teisių standartus yra tai, jeigu ji skiriama itin pavojingiems asmenims padariusiems sunkius nusikaltimus. Tačiau, autorė pažymi, jog Teismas negali remtis tik pavojingumo kriterijumi skiriant šią bausmę, nes tai akivaizdžiai prieštarautų žmogaus teisėms ir proporcingam bausmės paskyrimui.

⁵⁸ DRAKŠAS, Romualdas (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. *Teisė*, 48, p. 55-57.

⁵⁹ Ibidem, p. 57.

Kiekvienu atveju greta asmens pavojingumo turi būti vertinami jo elgesį kvalifikuojantys kriterijai, nes tam tikrus bausmės tikslus galima užtikrinti netgi neskiriant laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės. Vadinasi, pavojingumo kriterijus negali būti išimtinai taikomas formaliai, jis turi būti vertinamas pagal asmens realumą daryti kenksmingą įtaką visuomenei, kartu vertinant ir kvalifikuojant asmens padarytą nusikalstamą veiką.

Teismas, prieš skirdamas šią bausmę, pasak E. Grabitzo, turėtų vadovautis šiais kriterijais: 1) nuteistojo teisių apribojimo intensyvumas; 2) laisvės apribojimo įtaka nuteistojo asmenybei; 3) visuomenės interesų apsauga bei svarba; 4) nuteistojo asmens individualių interesų visuma. Vadinasi, kiekvienu atveju Teismas turi nuodugniai įvertinti šiuos kriterijus ir remiantis jais skirti asmeniui laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę. Kita vertus, R. Drakšas laikosi nuomonės, jog tokie kriterijai ir jų vertinimas reikalingi ir tuomet, kai skiriama bet kokia kita kriminalinė bausmė.⁶⁰

Nagrinėjant tolimesnę EŽTT praktiką, *Vinter prieš Jungtinę Karalystę* byloje išskiriami žmogaus teisių standartų užtikrinimo kriterijai, kurie užtikrina paleidimo galimybę. Šiuo atveju išskiriami du esminiai aspektai: humaniškas aspektas, atleidžiantis Konvencijos 3 straipsnio saugojamas vertybes ir penologinis aspektas, kuris remiasi bausmės paskirties konceptu. Humaniškojo aspektu šioje byloje netiesiogiai išskiriama teisė į viltį ir konstatuojama, jog jos nebuvimas pažeidžia Konvencijos 3 straipsnį - tuo metu, kai nėra sudaroma galimybė asmeniui išeiti į laisvę. Penologinis aspektas apima baudžiamosios teisės pagrindus, kurie privalo egzistuoti tam, jog asmuo galėtų būti pagrįstai kalinamas: nubaudimas, atgrasymas, visuomenės apsauga bei rehabilitacija. Tačiau, šioje vietoje, autorės nuomone, įžvelgžiama tam tikra problematika, nes bausmės skyrimo pagrindai, kurie buvo pradžioje, vėliau gali būti nebeaktualūs po ilgesnio bausmės atlikimo laikotarpio, todėl, turi būti sudaroma sąlyga arba galimybė po tam tikro laiko peržiūrėti ir įvertinti ar pagrindai vis dar ne tik, kad egzistuoja, bet kartu ar jie vis dar yra veiksmingi.⁶¹ Kitaip tariant, EŽTT formuojama praktika įtvirtina ne tik pavojingumo kriterijaus vertinimą, bet kartu nurodo, jog reikia siekti tam tikro rezultato, o ne formalaus vertinimo - tikslinga nustatyti, ar nuteistajam tolesnis bausmės taikymas yra tikslingas ne tik dėl pavojingumo, bet ir penologinių sąlygų, ir kartu įvertinti, ar bausmės tikslai pasiekti. Vadinasi, jeigu asmuo nėra laikomas pavojingu visuomenei ir nėra kitų penologinių pagrindų, dėl kurių asmuo galėtų būti toliau kalinamas, jį turi būti paleistas į laisvę.

⁶⁰ DRAKŠAS, Romualdas (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. *Teisė*, 48, p. 60.

⁶¹ NIKARTAS, Simonas ir ČEPAS, Algimantas (2014). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. *Teisės problemos*, 2(84), [interaktyvus]. <https://www.lituanistika.lt/content/57341> p.13 – 14.

Pavojingumo kriterijus, vadovaujantis EŽTT praktika, nėra esminis ir vienintelis kriterijus, kuriuo ši bausmė yra pilnai „pateisinama“ ir turėtų būti taikoma, kaip absoliuti. Sutinkama, jog daugelis EŽTT sprendimų palaiko šią poziciją, jog asmuo turėtų būti kalinamas tol, kol yra pavojingas visuomenei, bet vis dėlto, vien tik pavojingumo kriterijus nėra „svarus“ argumentas pateisinant šią bausmę ir jos turinį. Taip pat, šiuo atveju EŽTT nurodo humaniškus kriterijus, kuriais siekiama užtikrinti žmogaus teises net ir pagrįstai ribojant jo laisvę. Pavyzdžiui, Lietuvai reikšmingoje byloje, *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, EŽTT savo sprendime išskyrė CPT pateiktus principus, kurie susiję su šia bausme ir jos vykdymu. Svarbiausias ir pagrindinis šios bausmės principas, siekiant įgyvendinti žmogaus teisių standartus, yra individualizacijos principas.⁶² Šis principas reiškia, kad kiekvienas asmuo, kuriam buvo paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, turi būti pritaikyta ir pagrįsta individualiu bausmės atlikimo planu. Šis planas turi būti pritaikytas pagal nuteistojo riziką (pavojingumą) bei jo asmeninius poreikius. Taip pat šis principas iš esmės pagrindžia tai, kad nuteistųjų pavojingumo lygis nėra vienodas. Kiekvienu atveju asmens elgesys turi būti vertinamas individualiai. Greta šio principo įgyvendinimo labai svarbus ir saugumo bei saugos principas, kuris nurodo, jog egzistuoja dviejų kategorijų rizikos: nuteistojo rizikos kėlimas visuomenei už kalėjimo ribų ir rizika, kurią jis kelia kitiems nuteistiesiems bei kalėjimo personalui.

Principų išskyrimas yra svarbus pačios bausmės humaniškumui užtikrinti. Kita vertus, pažymėtina, jog patys principai, kaip ir pavojingumo vertinimas, negali būti taikomi tik formaliai. Pavyzdžiui, išskiriamas normalizavimo principas, kuomet kaliniams turi būti taikomi tik tie apribojimai, kurie yra būtini saugiam ir tvarkingam kalinimui. Vadinasi, kiekvienas apribojimas turi būti vertinamas pagal nuteistojo asmenines charakterio savybes ir jo elgesį. Negali susidaryti tokia situacija, kuomet ribojimai taikomi nepagrįstai ir neįvertinus visų aplinkybių. Nepaisant to, svarbu paminėti ir atsakomybės, neizoliavimo ir pažangos principus, kurių pagalba nuteistiesiems iki gyvos galvos suteikiama galimybė keistis; bendrauti su kitais nuteistaisiais (įvertinus jų riziką); geresnių gyvenimo sąlygų ir galimybių užtikrinimas. Vadinasi, valstybė turi vadovautis šiais principais tam, jog būtų užtikrinti žmogaus teisių standartai ir užkertamas kelias šios bausmės absoliutizmui.

Taigi, antroji grupė sąlygų, kuriomis remiantis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atitinka žmogaus teisių standartus yra tuomet, kai ši bausmė skiriama nuteistajam atsisžvelgiant į jo pavojingumą ir kitas aplinkybes bei tuomet, kai ši bausmė skiriama

⁶²*Matiošaitis ir kt. prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 60115/13, 69425/13, [2017-05-23] ECLI:CE:ECHR:2017:0523JUD002266213.

atsožvlegiant į penologinį, humaniškuosius kriterijus bei kitus principus, kurių visuma iš esmės sudaro šios bausmės turinį. EŽTT praktikoje išskirti principai skirti apsaugoti nuteistųjų orumą, garbę ir kartu prisidėti prie asmens reabilitacijos, siekiant grįžti į visuomenę.

Todėl, remiantis tuo, kas minėta aukščiau, kitas svarbus laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės kriterijus yra reabilitacija (dar literatūroje vadinama kaip „nuteistojo perauklėjimas“). EŽTT konstatavo, kad tai vienas iš tų tikslų, kuris yra būtinas ir svarbus siekiant užtikrinti žmogaus teisių standartus. Taip yra todėl, nes pati bausmė neturėtų būti suprantama išimtinai kaip atpildas. Pažymėtina, jog resocializacija įkalinimo įstaigose suprantama pirmiausia kaip procesas, didinantis nenusikalstamo gyvenimo laisvėje perspektyvas. Šios perspektyvos, iš esmės, nuteistajam gali būti nepalankios, nes asmuo buvo įkalintas, jo teisės bei galimybės ribojamos, tam tikri įgūdžiai dinga ir pan. Kita vertus, proceso metu nebūtinai bus panaikinamos buvusio nusikalstamo elgesio priežastys ir sąlygos.⁶³

Tačiau, resocializacijos ir siekio „pataisyti nuteistąjį“ sąvokos negali būti vartojamos sinonimiškai, nes šių sąvokų esmė iš dalies skiriasi. Resocializacija yra galimybė nuteistajam turėti tokias gyvenimo sąlygas, kurių pagalba nuteistasis neatitoltų nuo gyvenimo visuomenėje, bet šios procedūros tikslas - padėti asmeniui pasikeisti pačiam.⁶⁴ Padėti pasitaisyti nuteistajam reiškia žalingų įpročių atsisakymą.

Tam, jog kalinimas nebūtų absoliutus, jis turi būti: visų pirma, kuo mažiau ribojantis teises bei laisves; trumpalaikis; paremtas visuomenės apsauga bei nubaudo ir bausmių vykdymo politikos pagrindais; išsaugantis žmogiškąjį nuteistųjų orumą. Nuteistojo laisvės ribojimas turi būti apskaičiuojamas taip, kad laisvė nebūtų suvaržyta labiau, nei to reikia. Vadinasi, pataisos namai, kalėjimai ar kitos įkalinimo įstaigos nėra tinkamos vietos asmens tobulėjimui ar jo integracijai, bet, jeigu asmuo atlieka bausmę joje, būtina siekti to, jog asmens gyvenimo kokybė kuo mažiau suprastėtų ir kartu jo perspektyvos bei galimybės gyventi visuomenėje nebūtų blogesnės, nei buvo prieš tai. Taigi, šiuo atveju tikslinga išsaugoti nuteistojo motyvaciją, kuri paremta noru keistis, noru kuo greičiau grįžti į visuomenę, todėl pokyčiai turėtų būti skatinami.⁶⁵

⁶³ SAKALAUSKAS, Gintautas (2015). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2(88), [interaktyvus]. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1463245376381/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> p. 30.

⁶⁴ ŽEMAITYTĖ, Irena ir ČIURINSKIENĖ, Daiva (2004). Nuteistųjų požiūris į dalyvavimą socialinėse programose kaip resocializacijos galimybę. *Socialinis darbas*, 3(2), [interaktyvus]. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367179475241/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> p. 44.

⁶⁵ SAKALAUSKAS, Gintautas; JARUTIENĖ, Liubovė; KALPOKAS, Vaidas ir kt. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, p. 10-11.

Resocializacija arba socializacija laisvės atėmimo iki gyvos galvos atveju gali netekti prasmės tuomet, jeigu jos taikymas bei įgyvendinimas yra siauras ir taikomas išimtinai tik kalėjimo teritorijoje. Tačiau, kaip jau minėta, resocializacija svarbi paties asmens įgūdžių lavinimui bei pasiruošimui grįžti į visuomenę, bet, jeigu laikytume ją kaip privalomą pareigą, ilgainiui tai kelia didelius lūkesčius ir standartus pačiam nuteistajam.⁶⁶ Pernelyg aukšti standartai reikštų konservatyvios praktikos paleidimo taikymą - nuteistasis turėtų atitikti išimtinai tik tam tikrą ar kitą visuomenės modelį, o tokiu atveju pažeistume individualizavimo principą, nes iš esmės, nuteistųjų pažanga ir įgūdžiai nėra vienodi.

Pažymėtina, jog rehabilitacija privalo veikti jau tada, kai asmuo pradeda atlikti bausmę įkalinimo įstaigoje (jau iš karto). Byloje *Murray prieš Nyderlandus* Teismas savo sprendime konstatavo, jog rehabilitacija yra ne fakultatyti, o esminė (viena iš penologinių kriterijų) bausmės dalis.⁶⁷ Nors, kita vertus, kaip jau minėta, tai nėra pareiga, bet resocializacija yra svarbi Konvencijos 3 straipsnio įgyvendinimo ir užtikrinimo žmogaus teisių srityje dalis, todėl, valstybė privalo sudaryti sąlygas tinkamai rehabilitacijai, pavyzdžiui, taikyti jos programas ir lavinti nuteistųjų įgūdžius; teikti psichologinę ar psichiatrinę pagalbą ir pan. Vadinasi, be rehabilitacijos nuteistajam nėra realios vilties išeiti į laisvę.

Pavojingumo kriterijus ir pakartotinio nusikaltimo rizika, būtinybė saugoti visuomenę yra svarbūs baudžiamosios teisės pagrindai, kurie iš esmės „pateisina“ nuteistojo iki gyvos galvos tolesnį kalinimą, tačiau, kaip jau minėta, greta turi būti vertinami penologiniai kriterijai. Kita vertus, vien tik tai, kad asmuo padarė nusikaltimą dar nereiškia, jog jis yra linkęs pakartotinai nusikalsti, ir nereiškia, kad tikrai nusikals. Vis dėlto, pavojingumo ir rizikos vertinimas tai nėra viskas, ką turi įvertinti institucijos. EŽTT praktika formuojama taip, jog teisė į viltį taikoma individualizuotai ir konkrečiu atveju reikia atsižvelgti į begalę aplinkybių, taip pat ir asmeninius, nuteistąjį apibūdinančius kriterijus, pavyzdžiui jo amžių; psichologinę būklę ir pan. Psichologinės būklės atveju Teismas turi įvertinti, ar pareiškėjui konkrečiomis šioje byloje aplinkybėmis buvo suteiktos galimybės reabilituotis ir jo įkalinimo laikotarpiu iki šio pareiškimo pateikimo, nes tokių galimybių buvimas, ypač susijusių su jo psichikos sveikatos problemomis, gali turėti įtakos jo išlaisvinimo perspektyvoms.

Apibendrinant galima teigti, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, vertinant šiuolaikinius žmogaus teisių standartus, nėra nesuderinama su Europos Žmogaus Teisių

⁶⁶ NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus] <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 82.

⁶⁷ Murray v. The Netherlands [ECHR], No. 10511/10, [26-04-2016]. ECLI:CE:ECHR:2016:0426JUD001051110.

Konvencija ar kitomis Konvencijomis. Kita vertus, jos teisėtumas ir humaniškumas priklauso nuo institutų ir teisinių mechanizmų, kurių pagalba užtikrinama, jog bausmė atitiktų žmogaus teisių standartus ir kartu nebūtų laikoma absoliuti. EŽTT formuodamas savo praktiką iš esmės šios bausmės neteisina, tik nurodo valstybėms pareigą numatyti priežiūros ir galimo paleidimo mechanizmus anksčiau laiko, individualizuotą bausmės atlikimą, resocializacijos galimybes. Kartu akcentuojama, jog vien pavojingumo kriterijus nėra esminis pagrindas tęsti asmens tolimesnį kalinimą, nes kartu reikia atsižvelgti ir į penologinius kriterijus: nubaudimas, atgrasinimas, visuomenės apsauga bei rehabilitacija ir resocializacija; o nesant šiems pagrindams, asmuo turi būti paleistas į laisvę. Galiausiai, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė turi būti laikoma kaip išimtinė bausmė, turi būti individualizuota ir orientuota ne tik į visuomenės apsaugą ir kaltininko izoliavimą, bet ir į jo orumą, rehabilitaciją bei realią galimybę nuteistajam grįžti į visuomenę.

2.2. Teisės į viltį įgyvendinimas

Teisės į viltį įgyvendinimas apima kriterijus, kuriuos kiekviena valstybė privalo įgyvendinti nacionalinėje teisėje, nes be šių kriterijų teisės į viltį įgyvendinimas nėra laikomas tinkamu vadovaujantis EŽTT suformuota praktika. Teisės į viltį realizavimas svarbus kiekvienam nuteistajam, kuris, ilgą laiką praleidęs įkalinimo įstaigoje, siekia dar kartą sugrįžti į visuomenę. Ši teisė draudžia betkokį kankinimą, ypač, kai nuteistasis atsižvelgiant į jo senyvą amžių, ligas, pavojingumo laipsnio bei penologinių pagrindų nebuvimą, vis dar yra kalinamas. Todėl, šiuo pagrindu, teisė į viltį užtikrina tokių principų apsaugą, kaip žmogaus orumas, teisingumo principo įgyvendinimas ir kt. Būtent šiuos tris etapus šio darbo autorė nagrinėja šiuose skyreliuose.

2.2.1. Teisės į viltį įgyvendinimo kriterijai

Kiekvienos teisės įgyvendinimui yra reikalingi kriterijai, principai ir institutai, kurių pagalba užtikrinamas realus ir tikslus įgyvendinimas. Šio darbo autorė laikosi pozicijos, jog teisė į viltį turėtų būti laikoma pamatine žmogaus teise (vertybe), kylanti iš nuteistojo orumo ir prasmės siekio - vilties pasikeisti, siekio grįžti į visuomenę. Kaip jau minėta, šiai teisei yra svarbi galimybė suteikti nuteistajam viltį išeiti į laisvę ir net tada, kai asmens nusikaltimas padarytas nežmoniškai ar tai kitais itin žiauriais veiksmais. Kitaip tariant, teisė į viltį skatina ir palaiko teigiamą požiūrį į nuteistąjį. Todėl, teigiamas požiūris į nuteistąjį apima ne tik asmens nubaudimą, bet ir realią galimybę žmogui keistis.

Siekiant atkleisti teisės į viltį įgyvendinimo aspektus, pirmiausia tikslinga apžvelgti esminius kriterijus, kurių valstybė privalo laikytis tam, jog teisė į viltį galėtų būti įgyvendinama. Teisės į viltį įgyvendinimui praktikoje svarbus yra ne tik jos pripažinimas teoriniu ar praktiniu lygmeniu, bet ir aiškių, nuoseklių principų ar kriterijų nustatymas, kurie užtikrintų šios teisės realumą ir įgyvendinimą valstybėse. Pavyzdžiui, byloje *Kafkaris prieš Kiprą* išskiriami vieni iš svarbiausių teisės į viltį užtikrinimo ir įgyvendinimo kriterijų: *de jure* ir *de facto* kriterijai. Būtent šių kriterijų užtikrinimas lemia valstybės teisinių mechanizmų pagalba užtikrinamą galimybę po tam tikro laikotarpio peržiūrėti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, sprendžiant, ar nuteistasis gali būti paleidžiamas į laisvę.⁶⁸ Pažymėtina, jog teisės į viltį užtikrinimas laikomas teisingu, kuomet panaudojami vieni iš šių galimų institutų: prezidento malonė; atleidimas nuo bausmės; bausmės pakeitimas kita bausme; lygtinis paleidimas ir pan.

De jure kriterijus apima tokio teisinio mechanizmo sukūrimą, kurio pagalba sudaroma galimybė Teismui svarstyti asmens paleidimo į laisvę klausimą. Šio mechanizmo egzistavimas ir kokybė valstybėje yra tas faktorius, pagal kurį vertinama ar valstybės teisinė sistema, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės taikymo atveju, atitinka Konvencijos 3 straipsnį. Valstybei suteikiama teisė savo baudžiamuosiuose įstatymuose nustatyti mechanizmus, kurie šią galimybę įgyvendintų. Tuo tarpu *de facto* kriterijaus pagalba vertinama ar yra realių asmens paleidimo į laisvę arba bausmės švelninimo užuomenų, aplinkybių.⁶⁹

Šie kriterijai turi veikti kartu, nes, priešingu atveju, jeigu vieno iš kriterijų valstybė neužtikrina arba neįgyvendina savo teisinėje bazėje, galima spręsti, kad ji pažeidžia Konvencijos 3 straipsnį ir neįgyvendina teisės į viltį. Šio darbo autorės nuomone, svarbu pabrėžti tai, kad valstybė, kuri iki gyvos galvos bausmės taikymo atveju naudoja bent vieną iš minėtų institutų dar nereiškia, kad ji teisingai įgyvendina teisę į viltį ir kad kartu pati bausmė atitinka kitus žmogaus teisių standartus. Šiuo atveju svarbi paties instituto kokybė, nes ne visais atvejais institutas atitinka realumo faktorių. Netgi lygtinis paleidimas nėra vienintelis institutas, kuriuo teisė į viltį gali būti įgyvendinama.

Prezidento malonės institutas, šios autorės nuomone, yra vienas iš menkavertiškai užtikrinančių teisę į viltį institutų. Pavyzdžiui, tikslinga įvertinti šio instituto turinį. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos 2020 m. prezidento dekretu „Dėl malonės komisijos

⁶⁸ *Kafkaris v. Cyprus* [ECHR], No. 2190/04, [12-02-2008]. ECLI:CE:ECHR:2008:0212JUD002190604.

⁶⁹ NIKARTAS, Simonas ir ČEPAS, Algimantas (2014). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. *Teisės problemos*, 2(84), [interaktyvus]. <https://www.lituanistika.lt/content/57341> p.11

sudarymo ir malonės prašymų nagrinėjimo nuostatų patvirtinimo“⁷⁰ 16 straipsniu, kuris sako, jog: „Komisijos nuomonė dėl malonės teikimo Respublikos Prezidento nesaisto“. Vadinasi, valstybės vadovas yra laisvas kiekvienu atveju savo nuožiūra spręsti, ar nuteistojo padėtis gali pasikeisti į gerąją, arba likti visiškai nepakitusi. Autorės nuomone, šioje vietoje galima išvelgti tam tikrą problematiką - nešališkumas ir prezidento vidinis įsitikinimas. Pavyzdžiui, galima situacija, kuomet, įvertintus visus turimus duomenis apie nuteistąjį, Komisijos nuomone nuteistajam yra pagrindas švelninti bausmę, bet, kadangi ji yra tik rekomendacinė, prezidentas, vedamas savo vidinių įsitikinimų, gali atsisakyti suteikti nuteistajam malonę. Todėl prezidento malonės instituto taikymo atveju, autorės nuomone, teisės į viltį įgyvendinimas yra paremtas tik asmens vidiniu įsitikinimu, priešišku nuteistajam, todėl ši teisė neįgyvendinama tinkamai - neužtikrinamas *de jure* kriterijus.

Prezidento malonės instituto kritika išreiškiama ir *Petukhov prieš Ukrainą* byloje, kuomet reali galimybė nuteistajam išeiti į laisvę galima tik dviem būdais: prezidento malonė arba jeigu nuteistasis serga sunkia liga, dėl kurios jis toliau atlikti bausmę įkalinimo įstaigoje negali.⁷¹ Šiuo atveju prezidento malonės institutas stokoja aiškumo, pavyzdžiui, Ukrainos tuometiniai įstatymai numatė, jog prezidento malonė gali būti suteikiama tik išimtiniais atvejais ir tik esant ypatingoms aplinkybėms. Argumentai „išimtiniai atvejai“ ir „tik ypatingos aplinkybės“, Teismo nuomone, laikomi neaiškiais ir netiksliais, nes nėra nurodyta, kokie tie išimtiniai atvejai ir kokios tos aplinkybės. Taip pat Teismas pažymi, jog šie teiginiai neapima ir penologinių pagrindų, kuriais remiantis, būtų galima toliau laikyti asmenį įkalinimo įstaigoje.⁷²

Kita vertus, prezidento malonės institutas yra įstatymiškai suformuluotas nenuosekliai ir klaidinančiai, pavyzdžiui, iš teisės normų nuostatų nebuvo aišku, ar dvidešimt penkerių metų laisvės atėmimo bausmė, suteikus malonę, turėtų būti skaičiuojama nuo bausmės pradžios ar nuo malonės prašymo pateikimo dienos. Remiantis tuo, pirmuoju atveju bendra bausmės trukmė sudarytų dvidešimt penkerius metus, o antruoju - net keturiasdešimt penkerius metus. Taip pat nėra aišku, ar pakeitus laisvės atėmimą iki gyvos galvos į terminuotą laisvės atėmimą galimas lygtinio paleidimo instituto taikymas.⁷³ Vadinasi, toks prezidento malonės reguliavimas neatitinka *de jure* kriterijaus.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Prezidento 2020 m. sausio 9 d. dekretas Nr. 1K-181 „Dėl malonės komisijos sudarymo ir malonės prašymų nagrinėjimo nuostatų patvirtinimo“. TAR, 2020, 302.

⁷¹ Ibidem

⁷² Ibidem

⁷³ Ibidem

Iš šios bylos, autorės nuomone, matyti, jog greta šių kriterijų ne ką mažiau svarbus, siekiant užtikrinti *de jure* ir *de facto* tarpusavio ryšį, yra aiškumo kriterijus. Iš esmės jis yra *de jure* ir *de facto* turinio kriterijus, kuris nacionalinėje teisėje nustatytos su bausmės priežiūra susijusios sąlygos turi pasižymėti aiškumu ir tikslumu, taip pat turi atspindėti EŽTT suformuota praktika. Tikrumas ir aiškumas ne tik yra bendras teisinės valstybės principo reikalavimas, bet ir susijęs su efektyviu rehabilitacijos įgyvendinimu. Tai reiškia, kad jei bausmės priežiūra ir išlaisvinimo perspektyvos bei galimybės yra neaiškios, neapibrėžtos arba nerealias, kyla pavojus, kad rehabilitacijos procesas bus sutrukdytas ir net gali tapti nebereikšmingas.⁷⁴

Autorės nuomone, resocializacija yra vienas iš teisės į viltį elementų. Teisė į viltį, autorės nuomone, itin didelę svarbą įgijo EŽTT formuojamoje praktikoje, nurodant, jog nepersvarstomas (arba neperžiūrimas) visą gyvenimą trunkantis laisvės atėmimas, reiškia galimybę, jog kalinys gali būti įkalintas iki mirties momento, neatsižvelgiant į tai, kokie pokyčiai bausmės vykdymo metu buvo pasiekti. Tokią poziciją EŽTT išreiškia ne viename savo sprendime, kartu nurodydamas, kad nė vienas Europos Tarybos dokumentas nepalaiko visą gyvenimą trunkančių bausmių, o tokios institucijos, vykdydamos priežiūrą, susijusią su kalinių sąlygomis Europoje, laikosi nuostatos, kad gyvenimas be galimybės pasinaudoti teise į viltį yra nežmoniškas.⁷⁵

Teisė į viltį nuteistajam turi garantuoti galimybę ir į trumpalaikės išvykas. Pavyzdžiui, vertinant Lietuvos Konstitucinio Teismo doktriną, nurodoma, jog ne tik terminuoto laisvės atėmimu atveju nuteistasis turi turėti galimybę į trumpalaikės išvykas dėl artimojo mirties, sunkios artimojo gyvybei gresiančios ligos ar gaivalinės nelaimės, išvykstant ne ilgiau nei dešimt parų, bet kartu ir nuteistasis, atliekantis laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos.⁷⁶ Tai svarbu tuo aspektu, jog pats nuteistasis gebėtų save integruoti į visuomenę ir pilnai nebūtų ribojamas ar besąlygiškai varžomas bausmės represyvumo.

Kita vertus, ki Lietuvos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 4 d. iššaiškinimo, teise į trumpalaikės išvykas galėjo pasinaudoti tik nuteistieji, kuriems paskirtas terminuotas laisvės atėmimas, remiantis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau ir - BVK) 67 straipsnio 1 dalimi. Teismas konstatavo, jog jeigu įstatymų leidėjas laisvės atėmimo iki gyvos galvos nuteistųjų atveju nustato kur kas mažiau palankesnę teisinį reguliavimą negu terminuoto laisvės atėmimo nuteistųjų atveju,

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Vinter and others v. the United Kingdom [ECHR], No. 66069/09, 130/10 and 3896/10, [09-07-2013]. ECLI:CE:ECHR:2013:0709JUD006606909. 99.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 4 d. nutarimas. Teisės aktų registras, KT47-N7/2024.

nesuteikdamas galimybės dėl artimojo mirties, sunkios artimojo gyvybei grėšiančios ligos ir kitų priežasčių, išvykti iš įkalinimo įstaigos, tai prieštarauja lygiateisiškumo, orumo apsaugos bei šeimos ir asmeninio gyvenimo principams. Taip pat, akcentuojama, jog tokiu būdu laisvės atėmimo iki gyvos galvos nuteistųjų atžvilgiu neužtikrinama galimybė resocializacijai - nuteistieji tokiu būdu negali užmezgti ir palaikyti ryšių su išoriniu pasauliu. Teisė į trumpalaikės išvykas, Teismo nuomone, užtikrina nuteistojo sėkmingą pasiruošimą integruotis į visuomenę ir gyvenimą laikantis įstatymų.⁷⁷ Vadinasi, remiantis išsakyta Teismo pozicija, trumpalaikės išvykos yra nuteistojo teisė, kuri užtikrina ne tik resocializacijos tikslus, bet, ir autorės nuomone, suteikia jam viltį dar kartą grįžti į visuomenę. Nuteistojo teisė į trumpalaikės išvykas yra žmogaus standartus užtikrinanti galimybė, kuri prisideda prie laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės absoliutizmo ir nepakeičiamumo mažinimo.

Aiškumo ir konkretumo kriterijus susijęs su tuo, jog asmenims, kuriems paskiriama laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, turi teisę nuo pat bausmės atlikimo momento žinoti, kaip pasinaudoti paleidimo į laisvę institutais ir kokios sąlygos; kada galima kreiptis dėl bausmės peržiūros ir kada tai vyks. Pažymėtina, jog peržiūra turi įvykti ne vėliau kaip praėjus dvidešimt penkeriems metams po bausmės paskyrimo, o vėliau ji turėtų būti peržiūrima reguliariai, periodiškai.⁷⁸ Kita vertus, EŽTT gerbia valstybių baudžiamosios teisės tradicijas bei baudžiamąją politiką, todėl, remiantis tuo, bausmių skyrimo klausimus ir baudžiamosios teisenos atveju valstybėms suteikiama teisė pasirinkti priežiūros pobūdį savo nuožiūra, pavyzdžiui, valstybė narė gali pati pasirinkti, ar Teismas atliks priežiūrą ar tai įgyvendins kita teisėsaugos institucija.

Tačiau, jeigu prezidento malonės naudojimosi tvarka yra labai aiškiai sureguliuota, ji gali tapti tinkama priemone teisės į viltį įgyvendinimui. Pavyzdžiui, byloje *Kafkaris prieš Kiprą* EŽTT nurodė, jog taikant Prezidento malonės institutą, tiek *de jure*, tiek *de facto* teisė į viltį buvo užtikrinama tinkamai ir laikoma pakankama priemone, kurios pagrindu gali būti paleisti ankščiau laiko. Šiuo atveju Teismas tikrino šio instituto reguliavimą, kokybę, bei turinį ir jo teisinį mechanizmą ir nustatė, jog asmens malonės prašymo pateikimui nebuvo nustatyti jokie terminai; asmuo gali būti atleidžiamas nuo bausmės malonės tvarka, galima jo bausmę pakeisti kita bausme ir pan. Taip pat prezidento malonės institutas nėra ribojamas išimtinai tik mirtina liga ar neįgalumu (tiek fiziniu, tiek psichologiniu), verčiau atsižvelgiama į atliktos bausmės trukmę, nusikaltimo pobūdį ir kitus svarbius faktorius. Kita vertus, po *Kafkaris prieš Kiprą* bylos sprendimo, valstybės

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 4 d. nutarimas. Teisės aktų registras, KT47-N7/2024.

⁷⁸ Ibidem.

negerino savo teisinių bazių bei mechanizmų ir tokiu atveju tiesiog apsiribojo prezidento malonės taikymu, teigdamas, jog tai pakankamas institutas įgyvendinti teisę į viltį ir, kartu, tai nepažeidžia žmogaus teisių.⁷⁹

Greta aiškumo kriterijaus ne ką mažiau svarbi tampa reabilitacijos galimybė, kuri yra laikoma *de facto* kriterijaus esminiu elementu. Resocializacija, kaip jau minėta, yra susijusi su tikslu „pataisyti“ nuteistą, o šiam tikslui naudojamos įvairios mokymosi bei užsiėmimų programos, jeigu būtina, gydymo programos ir pan. Tačiau, efektyviam tolesniam asmenybės augimui, pasak G. Sakalausko, labai svarbu yra santykių bei ryšių kūrimas su kalinimo įstaigos darbuotojais. Dėl per didelio galios disbalanso bei santykių nelygybės, iš esmės kyla rizika efektyviam nuteistojo asmenybės progresui ir sklaidai. Todėl, nuteistajam, siekiant efektyvios integracijos ir teigiamų pokyčių, tikslinga palaikyti ryšius ne tik su artimaisiais, bet kartu sukurti abipusį pasitikėjimą tarp nuteistojo bei darbuotojo, nes tai gali prisidėti prie nuteistojo teigiamo resocializacijos progreso.⁸⁰

Šio darbo autorės nuomone, siekiant tikslingai bei efektyviai įgyvendinti teisę į viltį, negali būti keliamos papildomos bei neproporcingos sąlygos tam, jog jis galėtų ja pasinaudoti. perteklines sąlygas EŽTT nustatė *Marcello Viola prieš Italiją* byloje, kuomet nuteistasis Marcello Viola buvo vienas iš mafijos klanų narių, įvykdęs keturis nužudymus, kurio prašymai dėl bausmės švelninimo buvo atmetami nurodant, jog jis neatitinka dviejų svarbių sąlygų. Pirmoji yra susijusi su tuo, jog nuteistasis privalo įrodyti, jog neturi jokių ryšių ir jų nebepalaiko su kriminaliniu pasauliu bei mafija, nusikalstamomis organizacijomis. Antroji yra bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis.⁸¹ Sąlyga, jog nuteistasis nepalaiko ryšių su mafija ar kita nusikalstama organizacija, įgyvendinama per bendradarbiavimą su valdžios institucijomis, pateikiant tam tikrus įrodymus. Vadinasi, atsisakymas bendrauti su valdžios institucijomis sąlygoja tai, kad asmuo negali pasinaudoti teise į viltį nei dabar, nei vėliau ateityje, nes jo prašymas atmetamas kaip vienos iš sąlygų neįvykdymo.⁸²

Šios sąlygos susijusios su tuo, kaip teigė Italijos teisėsaugos institucijos, kad tai yra prezumpcija, kuria remiantis asmuo yra laikomas pavojingu, kadangi priklausė mafijos organizacijai. Pats kalinimas nereiškia, jog ryšiai su mafija yra nutraukiami. Todėl šiuo

⁷⁹ NIKARTAS, Simonas ir ČEPAS, Algimantas (2014). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. *Teisės problemos*, 2(84), [interaktyvus]. <https://www.lituanistika.lt/content/57341> p.12.

⁸⁰ SAKALAUSKAS, Gintautas (2015). Kalinių ir darbuotojų santykių įkalinimo įstaigose svarba nuteistųjų integracijai ir įstaigoje vyraujančiai atmosferai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 10, [interaktyvus]. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2015.10.4859> p. 57.

⁸¹ MarcelloVoila v. Italy [ECHR], No. 45106/04, [05-10-2006]. ECLI:CE:ECHR:2006:1005JUD004510604.

⁸² Ibidem.

atveju nurodoma pareiga nuteistajam pateikti atitinkamų įrodymų, pagrindžiančių pasitraukimą iš nusikalstamo pasaulio. Kartu nurodoma, jog taip siekiama reabilitacijos tikslų.⁸³ Autorės nuomone, įrodinėjimo našta, šiuo atveju, yra pernelyg ribojanti sąlyga teisės į viltį įgyvendinimui. Šiuo atveju kyla tam tikra problema: kiek tų įrodymų reikia ir kokių jų reikia, jog asmuo būtų laikomas iš tikrųjų pasišalinęs iš organizacijos ir nutraukęs su ja ryšius. Kita vertus, bendradarbiavimas su institucijomis negarantuoja galimybės pasinaudoti teise į viltį, nes, pavyzdžiui, institucijos gali nustatyti, jog bendradarbiavimas su institucijomis nebuvo efektyvus, pakankamas; galbūt trūksta duomenų apie tai, jog asmuo tikrai nutraukė ryšius su nusikalstamu pasauliu ir pan.

Kita vertus, nurodoma, jog pagal Italijos teisės sistemą numatyta, kad nuteistieji gali pasirinkti, ar nori bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis, ar ne. Teisingumo Teismas šiuo atveju sukritikavo šią galimybę pasirinkti, nurodydamas, jog toks pasirinkimas nėra laisvas, jis labiau paremtas „spaudimu“. Taip pat pažymėtina, jog vien tik tai, kad asmuo atsisako bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis, dar nereiškia, kad asmuo yra pavojingas visuomenei.⁸⁴

Apibendrinant galima teigti, jog teisės į viltį teisingam ir efektyviam užtikrinimui reikalingas *de jure* ir *de facto* kriterijų įgyvendinimas nacionalinėje teisėje. Kita vertus, greta šių kriterijų yra papildomi kriterijai: įstatymų bei sąlygų aiškumas; resocializacija. Nuteistasis turi teisę žinoti kaip jis ir kada gali pasinaudoti teise į viltį, kokias sąlygas turi atitikti, o pats sąlygų atitikimas turi būti proporcingas. Sąlygos, *inter alia*, autorės nuomone, atlieka ribojimo funkciją tam, jog teise į viltį nepasinaudotų tie, kurių vis dar į laisvę paleisti negalima. Tačiau šios sąlygos taip pat negali per plačiai ir nepagrįstai riboti teisės į viltį pasinaudojimų galimybių, ypač tuomet, kai jau yra išnykę penologiniai pagrindai bei asmuo nebėra pavojingas.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Marcello Voila v. Italy [ECHR], No. 45106/04, [05-10-2006].
ECLI:CE:ECHR:2006:1005JUD004510604.

2.2.2. Teisės į viltį principai

Šio darbo autorės nuomone tikslinga aptarti teisės į viltį esminius principus, kurie apibrėžia jos turinį bei reikšmę baudžiamojoje teisėje. Paminėtina tai, jog teisės į viltį įgyvendinami principai plėtojami tiek teisės doktrinoje, tiek EŽTT praktikoje. Šių principų įgyvendinimas, autorės nuomone, atskleidžia esmines teisės į viltį saugomas vertybes, požiūrį į nuteistą ir šiuolaikinį baudžiamosios teisės modelį, kuris paremtas nuteistojo gebėjimu keistis, kaip asmenybei.

Pirmiausia, svarbiausias teisės į viltį įgyvendinamas principas yra žmogaus orumas ir jo apsauga. Tačiau, siekiant visapusiškai išnagrinėti orumo principo reikšmę teisės į viltį kontekste, tikslinga pradėti nuo orumo principo sampratos išaiškinimo bei šios sąvokos ribų nustatymo. Remiantis žodynu, orumas yra ne kas kita, o būtent: „moralinė savybė, pasireiškianti kaip savęs pagarba, garbingumas, teisingumo ir sąžiningumo jausmas, siejama su asmens dorovine verte“. ⁸⁵ Pabrėžtini žodžiai „garbė“ bei „vertė“. Autorės nuomone, žmogaus vertės apibrėžti negalime, nes, žmogus nėra objektas, kurio vertę būtų galima pamatuoti kaina, kiekiu ar kitais būdais. Be visa to, Konvencijos 3 straipsnis nurodo draudimą asmenį kankinti bei žeminti jo orumą. Vadinasi, orumas susijęs su draudimu asmenį kankinti ar kitaip su juo nežmoniškai elgtis, taip pažeidžiant jo pamatinę vertybę - garbę.

Pasak Dirk Van Zyl Smit bei Catherine Appleton žmogaus orumo principo idėja yra susijusi su tuo, jog visi žmonės turi žmogiškąjį orumą, kuris privalo būti saugomas. Tai apima ne tik civilius, darbuotojus, pacientus ar kitus asmenis, bet ir tuos, kurie padarė pačius žiauriausius nusikaltimus. Sutiktina, jog bausmė neišvengiamai riboja nuteistojo žmogaus teises, bet šios bausmės vykdymas negali paneigti jų orumo, nes tai yra žmogaus prigimtinė teisė⁸⁶. Tai, jog orumas yra prigimtinė teisė, galima įžvelgti ir Lietuvos nacionaliniuose įstatymuose, pavyzdžiui, Konstitucijos 21 straipsnyje, kuris nurodo, jog asmens orumas ginamas įstatymo ir kartu įtvirtina draudimą asmenį kankinti, žaloti ar kitaip žeminti jo orumą. ⁸⁷ Šiuo atveju, autorės nuomone tikslinga atkreipti dėmesį, jog iš esmės Konstitucija atkartoja Konvencijos 3 straipsnį, kuris sako, jog: „niekas negali būti

⁸⁵ Terminų žodynas (2020). Iš: žodynas.lt [interaktyvus]. <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/o/orumas>.

⁸⁶ SMIT, Dirk van Zyl and APPLETON, Catherine (2019). *Life imprisonment: A global Human Rights Analysis* [interaktyvus]. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1177/14624745209301> p. 32-33.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33–1014.

kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas. “⁸⁸

Tai, jog nuteistojo orumas negali būti ribojamas, patvirtina 2017 m. spalio 5 d. Europos parlamento rezoliucija dėl kalėjimų sistemos ir sąlygų kalėjimuose⁸⁹, kurioje nurodoma, jog „laisvės atėmimas nereiškia orumo atėmimo“. Vadinas, nuteistasis savo orumą išsaugo net ir po to, kai patenka į įkalinimo įstaigą. Kita vertus, žmogaus orumo principas baudžiamojoje teisėje reikalauja skatinti reabilitaciją bei reintegraciją. Būtent tokia baudžiamosios politikos idėja kyla iš dvigubos orumo funkcijos: visų pirma, ji riboja valstybės skiriamos bausmės griežtumą ir užtikrina jos proporcingumą; antroji funkcija sukuria išpareigojimus užtikrinti nuteistojo reabilitaciją. Vadinas, žmogaus orupo principas draudžia valstybėms kankinti ar žiauriai elgtis su nuteistuoju, kartu nustatant pareigą sudaryti sąlygas asmens tobulėjimui kalėjimo sistemoje. ⁹⁰

Vertinant EŽTT praktiką, jau ne kartą šiame darbe akcentuojama byla *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, kuomet Teisingumo Teismas išklėlė žmogaus orumo principą, be kurio, tikslingas bei efektyvus teisės į viltį įgyvendinimas būtų neįmanomas. Šioje byloje Teismas pasirėmė Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo (toliau ir - VFKT) sprendimu, kuriame pripažįstama, jog valstybės prievartinis laisvės atėmimas, nesuteikiant nuteistajam galimybės kada nors atgauti laisvę, prieštarauja žmogaus orumo principui, įtvirtintam pagrindiniame įstatyme. ⁹¹ Tačiau, jau minėta, kad orumo principas įpareigoja sudaryti tokias sąlygas, kurių pagalba asmuo galėtų tobulėti, t.y., užtikrinti reabilitaciją. Resocializacija yra esminė teisės į viltį užtikrinimo sąlyga, o byloje *Murray prieš Nyderlandus* patvirtinama, jog atimti iš asmens laisvę be galimybės kadanors išvis ją atgauti nėra tik vienintelis žmogiškojo orumo pažeidimas, kadangi tuo asmeniui taip pat nesuteikiama galimybė keisti bei reabilituotis. ⁹²

Vadinas, tam, jog teisė į viltį galėtų būti tinkamai užtikrinama, tokie principai kaip žmogaus orumas bei reabilitacija negali būti ribojami. Tačiau, greta šių principų ypatingai svarbus yra šio darbo autorės nuomone teisingumo principo įgyvendinimas. Kadangi teisė į viltį susijusi su nuteistojo teisių bei jo subjektiškumo pripažinimu, kartu jai svarbu ir teisingumo įgyvendinimas. Teisingumas apima ne tik bausmės paskyrimą, bet kartu ir

⁸⁸ Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

⁸⁹ Europos Parlamento 2017 m. spalio 5 d. rezoliucija (2015/2062(INI) dėl kalėjimų sistemos ir sąlygų kalėjimuose. OL C 346, 2017, p. 6.

⁹⁰ ȘTEFĂNOAIA, Mihai (2025). Criminal Justice and Human Dignity: A European Perspective on the Limits of Punitive Power in Light of ECHR Jurisprudence. *European Journal of Law and Public Administration*, 12(1), [interaktyvus]. <https://doi.org/10.18662/eljpa/12.1/256> p. 71-72.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Murray v. The Netherlands [ECHR], No. 10511/10, [26-04-2016]. ECLI:CE:ECHR:2016:0426JUD001051110.

bausmės atlikimą. Tačiau, prabrėžtina ir tai, jog be teisinių mechanizmų ir teisių, kurias turi kiekvienas nuteistasis, nuteistojo subjektiškumą taip pat išsaugo teisingumo principo įgyvendinimas. Taigi, jeigu nuteistasis nebūtų saugomas teisingumo principo, susidarytų galimybė vertinti, kad asmuo tėra objektas, kadangi jis neturi teisingumo principo sudaromos galimybės grįžti į laisvę. Vadinasi, laisvės atėmimo iki gyvos galvos atveju, jeigu nėra užtikrinamas teisingumo principas, kyla grėsmė, jog ši bausmė gali tapti absoliuti, o asmens eliminavimas iš visuomenės nėra teisingas, jeigu jis, pavyzdžiui, nebėra pavojingas ir nekelia jokios grėsmės.⁹³

Teisingumo principas neturėtų būti suprantamas tik kaip teisingos bausmės paskyrimas arba teisingo proceso vykdymas. Teisingumo principas, šio darbo autorės nuomone, itin didelę reikšmę turi ekstradicijos atveju. Vadovaujantis Europos Tarybos (toliau - ET) Konvencijos dėl terorizmo prevencijos 21 straipsnio 2 ir 3 dalimis, teisė į viltį turi būti užtikrinama ne tik Europos valstybėse narėse, bet kartu ir valstybė turi įsitikinti, kad jos pilietis, prieš kurį vyksta baudžiamasis persekiojimas, nebus pasmerktas kitoje šalyje, nebus kalinamas nežmoniškomis sąlygos, arba netgi gresia mirties bausmė. Kitaip tariant, valstybė, perduodanti ekstradicijos atveju savo pilietį, turi įvertinti, pavyzdžiui, ar bausmė, kuri bus taikoma asmeniui, yra proporcinga; ar paskirtai laisvės atėmimo bausmei taikoma galimybė į lygtinį paleidimą, nes valstybės narės turi tai prižiūrėti, kai ekstradicija vykdoma ne į ES valstybes nares. Vadinasi, turi būti įvertinama žmogaus teisių sistema toje šalyje ir kartu galimybė į teisę į viltį. Tokiu atveju, jeigu valstybės pilietis yra išduodamas ekstradicijos atveju žinant, kad jam bus paskirta mirties arba laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos be galimybės į ankstesnį paleidimą, reikėtų ne tik žmogaus teisių standartų nesilaikymą, bet ir žmogaus orumo bei teisingumo principų neužtikrinimą.

Ekstradicijos atveju, jeigu kitoje šalyje laisvės atėmimo bausmė neužtikrina teisės į viltį, tai laikoma Konvencijos 3 straipsnio pažeidimu. Byloje *Trabelsi prieš Belgiją*, išduodant pareiškėją Jungtinėms valstijoms laisvės atėmimo bausmei iki gyvos galvos be jokio instituto, užtikrinančio teisę į viltį, nustatytas teisingumo ir žmogaus orumo principų pažeidimai. Taigi, jeigu tikėtina, kad ekstradicijos atveju asmuo sulauks pasekmių, nesuderinamų su Konvencijos 3 straipsniu, valstybė savo piliečio turėtų neišduoti. Neišdavimas susijęs su tuo, kad 3 straipsnyje numatyta apsauga nuo tariamo pavojaus patirti kančias.⁹⁴

⁹³ NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus] <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 81-82.

⁹⁴ *Trabelsi v. Belgium* [ECHR], No. 140/10, [04-09-2014]. ECLI:CE:ECHR:2014:0904JUD000014010.

Nuteistasis šioje byloje kaltinamas sunkiu nusikaltimu - terorizmu. Kaip pažymi pats Teismas, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės skyrimas suaugusiam nusikaltėliui nėra draudžiamas, bet bausmė turi būti proporcinga. Vadinasi, šiuo atveju svarbu įgyvendinti ir proporcingumo principą. Tačiau, jeigu laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos negali būti sumažinama, tai Teismui sukelia potencialų nepasitikėjimą valstybe.⁹⁵Nors JAV nėra Konvencijos dalyvė, šiuo atveju Teismas vertino tik riziką, kad asmuo JAV įkalinimo įstaigoje gali būti pasmerktas kančiai. Apsauga nuo elgesio, kuris draudžiamas pagal 3 straipsnį, yra absoliuti, todėl ekstradicijos atveju asmeniui, kuriam nebus suteikiama teisė į viltį, yra neginčytinas Konvencijos pažeidimas.⁹⁶Taigi, tai, kad EŽTT vertina riziką susiję su JAV bausmės vykdymu, jos absoliutumu, yra teisingumo principo užtikrinimas.

R.Drakšas nurodo, jog teisingumo principu siekiama kelių tikslų: visų pirma teisingo asmens teisinio elgesio vertinimo; teisingos bausmės paskyrimo, kuri laikoma proporcinga padarytai asmens nusikalstamai veikai ir kaltininko asmenybei, ir trečia; padarytos žalos atlyginimo. Tačiau, kartu pažymėtina, jog teisingumo principo įgyvendinimo tikslas suponuoja tai, kad bausmė turi sudaryti resocializacijos galimybę.⁹⁷EŽTT jau ne kartą yra akcentavęs resocializacijos svarbą, kaip vieną iš teisės į viltį elementų. Vadinasi, Trabelsi, atlikdamas bausmę JAV be galimybės išeiti į laisvę, netenka ir resocializacijos galimybių, o tai prieštarauja ne tik Konvencijos 3 straipsniui, bet ir idėjai, jog bausmė negali būti absoliuti.

Trečiasis svarbus teisės į viltį įgyvendinimui principas yra draudimas taikyti nežmoniską ar žeminantį elgesį. Šis principas, kaip jau minėta, apima ir tokias situacijas, kuomet žmogui gresia absoliuti bausmė be galimybės išeiti į laisvę. Tačiau, šis principas apima ir tokias situacijas, kai nuteistųjų gyvenimo sąlygos yra prastos arba visiškai neatitinka gyvenimo, higienos normų, sąlygų; nesuteikiamas privalomas gydymas ir pan. Autorės nuomone, atkreiptinas dėmesys į EŽTK 3 straipsnyje įtvirtintas vertybes (teises): „niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniskai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas.“⁹⁸ Vadinasi, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nebūtų laikoma absoliuti, asmuo, atlikdamas bausmę, negali būti kankinamas, arba nesuteikiama jo teisių apsauga: nesudaroma galimybė pasinaudoti jomis net esant įkalinimo įstaigoje. Nežmoniskų, nehigieniškų ar orumo pažeidimo aspektų galime įžvelgti suformuotoje EŽTT praktikoje. Pavyzdžiui, *Petukhov prieš Ukrainą* byloje, viena

⁹⁵ Trabelsi v. Belgium [ECHR], No. 140/10, [04-09-2014]. ECLI:CE:ECHR:2014:0904JUD000014010.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ DRAKŠAS, Romualdas (2016). Teisingumo principas skiriant bausmę. Teisės apžvalga, 2(14), [interaktyvus]. <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.5> p.83.

iš išskiriamų nuteistųjų teisių yra tinkama medicininė priežiūra, o esant poreikiui skiriamas tinkamas gydymas. Teismas konstatavo, jog Ukrainos kalėjimai negeba suteikti nuteistiesiems tinkamos medicininės pagalbos, susijusios su tuberkuliozės gydymu. Tuberkuliozės protrūkis, remiantis 2016 m. Europos Regioninio biuro (PSO/Europe) duomenimis, Ukrainoje buvo vienas iš didžiausių Europoje.⁹⁹ Vadinasi, EŽTK 3 straipsnis *inter alia*, įtvirtina, kad laisvės atėmimo bausmės turi užtikrinti šiame straipsnyje įtvirtintas vertybes tam, kad bausmė nebūtų ne tik absoliuti, bet ir netaptų asmens dvasine mirtimi arba nuolatinio kankinimu.

Paskutinis ypatingai svarbus ir ne kartą akcentuojamas principas - teisinės valstybės principas. Šis principas yra itin reikšmingas ES, kurios tikslas yra užtikrinti demokratiją bei piliečių teises ir laisves. Atsižvelgiant į tai, jog valstybių teisinės tradicijos nėra vienodos, ES šiuo principu stengiasi užtikrinti vienodą teisės taikymą tam, kad užtikrintų pagarbą pagrindinėms teisėms, o esant šių teisių pažeidimams, piliečiai arba įmonės, turi teisę kreiptis į nepriklausomą ir nešališką teismą - EŽTT arba ESTT.¹⁰⁰ Tačiau, teisės į viltį kontekstu, šis principas skirtas įpareigoti valstybes užtikrinti aiškias procedūras, kada ir kaip bausmė gali būti peržiūrima. Kitaip tariant, šiuo principu užtikrinami *de facto* ir *de jure* kriterijai.

Šis principas ir jo veikimas itin detalizuojamas byloje *Harakchiev ir Tolumoc prieš Bulgariją*. Byloje konstatuojama, jog valstybė privalo sudaryti bausmės priežiūros mechanizmą, kurio metu nuteistasis ir jo progresas patenka į vertinimo skalę tam, kad galėtų pasinaudoti teise į viltį. Teismas šiuo atveju pažymėjo, jog nėra skirtumo, ar šią priežiūrą vykdys teisminė ar vykdomoji valdžia, šis principas reikalauja sukurti specializuotą mechanizmą, kurio pagalba asmens bausmė galėtų būti peržiūrima po 25 metų, o vėliau - periodiškai.¹⁰¹ Jeigu nacionalinėje teisėje nėra numatytos peržiūrėjimo galimybės, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė neatitinka Konvencijos 3 straipsnio ir kartu pažeidžia kitus, jau ne kartą minėtus, žmogaus orumo, teisingumo, draudimo kankinti ir žaloti principus.

Bausmės peržiūrėjimas neabejotinai susijęs su ateities veiksmais, kurie vyksta po nuosprendžio paskelbimo. Šiuo atveju EŽTT pažymi, jog 25 metų terminas yra svarbi garantija nuteistajam, kadangi jis neturėtų būti verčiamas laukti ir kalėti nenustatytą bausmės dalį įkalinimo įstaigoje. Vadinasi, kalinys, kuris nuteistas kalėti visą gyvenimą, turi teisę nuo pat bausmės pradžios žinoti visus veiksmus: galimybę teikti prašymą dėl

⁹⁹ Petukhov v. Ukraine [ECHR], No. 43374/02, [21-10-2010]. ECLI:CE:ECHR:2010:1021JUD004337402.

¹⁰⁰ Europos Komisija. *Kas yra teisinė valstybė?* [interaktyvus]. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/what-rule-law_lt.

¹⁰¹ Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria [ECHR], No. 15018/11, 61199/12, [08-07-2014]. ECLI:CE:ECHR:2014:0708JUD001501811.

bausmės peržiūros. Todėl, EŽTT pažymi tai, kad kai nacionalinė teisė nenumato jokio mechanizmo ar galimybės peržiūrėti visą gyvenimą trunkančią bausmę, nesuderinamumas su Konvencijos 3 straipsniu dėl šios priežasties atsiranda jau visą gyvenimą trunkančios bausmės paskyrimo momentu, o ne vėlesniame įkalinimo etape.¹⁰²

Apibendrinant galima teigti, kad teisė į viltį įgyvendina šiuos principus: žmogaus orumo, teisingumo, teisinės valstybės, rehabilitacijos ir draudimo taikyti nežmonišką elgesį prieš nuteistąjį. Šių principų tarpusavio ryšiai itin reikšmingi teisės į viltį tinkamam įgyvendinimui, nes jie visi yra vienodai svarbūs, kadangi be vieno principo, nebus užtikrinamas kitas principas.

2.2.3. Bausmės švelninimo galimybės nuteistiesiems

Šiame skyriuje, šio darbo autorės nuomone, tikslinga apžvelgti kriterijus, kuriuos turi atitikti nuteistasis, kad galėtų pasinaudoti teise į viltį ir išeiti į laisvę. Keli iš šių kriterijų - liga, senyvas mažius, pavojingumo ir penologinių kriterijų nebuvimas. Kadangi pavojingumas bei penologiniai kriterijai, buvo nagrinėjami ankstesniuose magistro darbo skyriuose, todėl šiame skyriuje itin didelis dėmesys skiriamas amžiui, resocializacijai ir ligos atvejams.

Pažymėtina, jog EŽTT nėra pateikęs baigtinio kriterijų sąrašo, tačiau, pavyzdžiui, po *Vinter prieš Jungtinę Karalystę* bylos, iš esmės kito ir atsirado vis daugiau teisės į viltį turinio aspektų. Pavyzdžiui, Teismas aiškiai nurodo, jog nuteistasis neturi būti paleistas į laisvę išimtinai tik ligos arba senyvo amžiaus pagrindu, kaip byloje *Ocalan prieš Turkiją*. Tuo metu, šios valstybės teisinėje sistemoje neegzistavo jokie institutai ar priemonės, kurių pagalba būtų galima peržiūrėti bausmę.¹⁰³ Iš esmės, EŽTT nurodo veiksmus, kurie turėtų būti vertinami sprendžiant dėl asmens paleidimo galimybių.

Vieni iš esminių veiksmų, kuriuos EŽTT vertina, yra tai, ar nuteistajam buvo suteiktos galimybės resocializacijai. Pagal resocializacijos rezultatus yra vertinamas asmens progresas, jo asmenybės tobulėjimas, pavojingumas bei kiti aspektai. Kadangi resocializacija yra viena iš esminių teisės į viltį įgyvendinimo elementų, kitaip tariant, tai kriterijus, kurį privalo praeiti kiekvienas nuteistasis, šiuo atveju vertinama, ar nuteistajam, atliekant bausmę, buvo suteiktos programos ir kiti užsiėmimai; reikiama psichologinė pagalba; kitos programos bei galimybės, užtikrinančios asmens teigiamą elgesio progresą.

¹⁰² Harachiev and Tolumov v. Bulgaria [ECHR], No. 15018/11, 61199/12, [08-07-2014]. ECLI:CE:ECHR:2014:0708JUD001501811.

¹⁰³ KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, No. 2(18), [interaktyvus] <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1> E. p. 13.

Byloje *Murray prieš Nyderlandus*, kadangi Teismas nustatė pareigą valstybės suteikti sąlygas asmenims reabilituotis, kartu keliama pareiga pasiekti tokią pažangą šioje srityje, kad nuteistajam atsirastų viltis vieną dieną tapti „tinkamu“ išeiti į laisvę. Tinkamas šiuo atveju suprantamas kaip asmuo, kuris daugiau nenusikals. Tačiau, greta šios pareigos numatoma dar viena pareiga - kiekvienu atveju nuteistajam turėtų būti paruožta individualizuota programa būtent jam ir kuri skatintų jo norą tobulėti. Ši programa, EŽTT nuomone, turėtų būti periodiškai koreguojama bei peržiūrima.¹⁰⁴ Tačiau, pats reabilitacijos pažangos nebuvimas nereiškia tiesioginio teisės į viltį ribojimo. *Matiošaičio ir kiti prieš Lietuvą* bylos pareiškėjai ne kartą nesilaikė kalnimo įstaigos vidaus tvarkos ir pažeidė taisykles, atliko kitus neteisėtus veiksmus, pavyzdžiui, vienas iš bylos pareiškėjų bandė nužudyti kitą kalinį. Nepaisant šių dalykų, EŽTT laikosi pozicijos, jog Konvencijos 3 straipsnio pažeidimui pakanka nustatyti nacionalinio teisinio reguliavimo spragas, nekokybiškumą ir pan., o pačių pareiškėjų situacija iš esmės, neturės lemiamos reikšmės sprendimui.¹⁰⁵ Vadinas, resocializacijos rezultatas nėra esminė sąlyga, dėl kurios neigiamų rezultatų, asmuo negalėtų išeiti į laisvę.

Nuteistojo individualūs poreikiai, resocializacijos sąlygos, *Murray prieš Nyderlandus* byloje, nebuvo tinkamai įvertinti. Resocializacijos sąlygų neužtikrinimą, iš esmės lemia tai, jog valstybės neužtikrina paleidimo į laisvę galimybių, insitutų. Pavyzdžiui, byloje *Laszlo Magyar prieš Vengriją*, vienintelis teisės į viltį įgyvendinantis institutas yra malonė. Nurodoma, kad valdžios institucijos turi bendrą pareigą rinkti informaciją apie kalinį ir ją pridėti prie malonės prašymo, tačiau, EŽTT iškelia problematiką: įstatymai nenumato jokių konkrečių gairių, pagal kurias turėtų būti renkami šie duomenys apie nuteistąjį. Taip pat pažymima, kad nei ministras, nei Prezidentas nėra įpareigoti motyvuoti savo sprendimų dėl šių prašymų.¹⁰⁶ Tokiu atveju Teismui kilo įtarimas ne tik dėlto, kasd nėra aišku nuteistajam kaip pasinaudoti šiuo institutu ir ar jis atitinka reikiamus kriterijus, bet ir dėlto, kad toks reglamentavimas neužtikrina tinkamo kalinio pasikeitimų ir pažangos reabilitacijos rezultatų.¹⁰⁷

Kita vertus, resocializacijai, kaip ankščiau minėta, itin didelę pažangą daro nuteistojo galimybės bendrauti ne tik su personalu, bet ir už įkalinimo įstaigos ribų. Nuolatinis nuteistojo ribojimas palaikyti ryšius su išoriniu pasauliu, pavyzdžiui, su šeima, organizuojant susitikimus su artimaisiais įkalinimo įstaigose, remiantis EŽTT praktika,

¹⁰⁴ Murray v. The Netherlands [ECHR], No. 10511/10, [26-04-2016]. ECLI:CE:ECHR:2016:0426JUD001051110.

¹⁰⁵ KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, No. 2(18), [interaktyvus] <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1> E. p. 27.

¹⁰⁶ Laszlo Magyar v. Hungary [ECHR], No. 73593/1, [20-05-2014]. ECLI:CE:ECHR:2014:0520JUD007359310.

¹⁰⁷ Ibidem.

pažeidžia ne tik nuteistojo teisę į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą, bet kartu ir neproporcingai izoliuoja asmenį ir jį demotyvuoja. Pavyzdžiui, byloje *Khoroshenko prieš Rusiją*, nustatyta, jog susitikimai su artimaisiais, ypač tuomet, kai asmuo yra nuteistas laisvės atėmimu iki gyvos galvos, yra labai reti. Iš esmės šie susitikimai ribojami pasitelkiant tokį motyvą: kuo mažiau susitikimų - tuo mažiau nusikaltimų. Susitikimų ribojimas, kaip teigė Rusijos valdžios institucijos, yra tarsi teisingumo principo užtikrinimas tam, kad būtų užkertamas kelias potencialiems nusikaltimams, pavyzdžiui, narkotikų įnešimui į įkalinimo įstaigą. Tačiau, EŽTT nuomone, tai nėra svarus motyvas riboti susitikimus.¹⁰⁸ Iš esmės šiuo atveju neįmanoma net įvertinti tikrosios nuteistojo pažangos, kadangi asmuo neaišku dėl kokių priežasčių, negalėjo pasinaudoti malonės institutu. Vadinasi, valstybių pareiga užtikrinti nuteistojo teisę į žinojimą apie sąlygų atitikimą bei galimybių pasinaudoti teise į viltį, apima ir teisingą reabilitacijos užtikrinimą bei vertinimą. Kita vertus, gali susidaryti ir tokia situacija, kuomet asmuo iš tikrųjų padarė pažangą, pasikeitė ir nebėra pavojingas, bet jo prašymas išeiti į laisvę atmetamas net nemotyvuojant, galbūt netgi dėl nusiteikimo prieš nuteistąjį ar šališkumo. Autorės nuomone, nemotyvuojami sprendimai gali pasireikšti šališkumu, nes nėra aišku, kodėl nuteistojo prašymas atmetamas. Kartu tai pažeidžia ir nuteistojo teisę žinoti, kodėl jis neatitinkamas ir kokių sąlygų neatitinka.

Šiuo atveju turi egzistuoti tinkama pusiausvyra tarp konkuruojančių privataus ir viešojo intereso. Vertinant privatų nuteistojo interesą nustatyta, jog nuteistasis turėjo tik vieną kameros draugą, priklausė nuteistųjų iki gyvos galvos grupei, kurie bausmę atliko izoliuoti nuo kitų. Nuteistojo atveju taikytų apribojimų griežtumas ir trukmė laikoma itin neproporcinga, kadangi jam buvo leista tik du kartus per metus pasimatyti su artimaisiais.¹⁰⁹ Todėl, autorės nuomone, vargu, ar toks griežtas nuteistojo teisių ribojimas bei izoliavimas galėtų teigiamai prisidėti prie jo resocializacijos. Iš esmės, tai turėtų pasireikšti priešingai - asmuo yra labiau demotyvuojamas, neigiamai veikiama jo psichogolinė būklė ir pan.

Kaip jau minėta, nuteistojo amžius arba sveikatos būklė savaime negarantuoja galimybės išeiti į laisvę. Pavyzdžiui, byloje *Torkoly prieš Vengriją*, kuri Teismo pripažinta kaip nepagrįsta, nenustatyta Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, nes pareiškėjas turėjo teisę į viltį ir jam ji nebuvo apribota. Nurodoma, kad nuteistasis gali pasinaudoti Prezidento malonės institutu būdamas 75 metų. Tokia amžiaus riba yra pripažįstama kaip garbingo senjoro (-ės, -ų) amžius ir ne visi tokio amžiaus, standartiškai,

¹⁰⁸ Khoroshenko v. Russia [ECHR], No. 41418/04, [30-06-2015].
ECLI:CE:ECHR:2015:0630JUD004141804.

¹⁰⁹ Ibidem.

gali sulaukti. E. Kūrio nuomone, Teismas neatsižvelgė į visas galimas aplinkybes ir nuteistojo asmens situaciją įvertino tik paviršutiniškai, per daug nesigilindamas į bylos aplinkybes.¹¹⁰

Kitoje byloje, kuri yra kur kas senesnė negu minėta byla, *Farbtuhs prieš Latviją*, vertinant amžiaus kriterijų, kartu EŽTT vertino nuteistojo sveikatą ir kalnimo sąlygas. EŽTT, vertindamas asmens paleidimą, atsižvelgė į asmens sveikatos būklę, kalnimo sąlygas, amžių. Byloje nustatyta, jog Farbtuhs buvo sulaukęs 80 metų, turintis sunkią negalią, negalintis pats laisvai judėti ir nuolatos kenčiantis įvairius fizinius skausmus. Nustatyta, jog nuteistajam nuolatos reikėjo kitų pagalbos, artimųjų lankymo valandomis juo rūpinosi šeimos nariai. Ne lankymo metu pareiškėju rūpinosi ligoninės personalas, o ne darbo valandomis - kiti kaliniai. Teismas šiuo atveju pažymėjo, jog tokia nuteistojo prižiūrėjimo tvarka ir tinkamų gydymo sąlygų neužtikrinimas, sąlygoja Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, nes didžiąją dalį atskomybės už šį sunkią negalią turinčiam nuteistajam, nors ir tik tam tikrą laiką, buvo patikėta nekvalifikuotiems kaliniams.¹¹¹ Toks žeminantis elgesys atitinka nuteistojo orumo pažeidimą, o gyvenamosios sąlygos visiškai neatitiko pono Farbtuhs poreikių.

Taigi, šiuo atveju EŽTT gilinasi ne tik į nuteistojo amžių, bet ir į visų aplinkybių visumą, o viena iš jų, kuri lėmė pagrindinį argumentą, lemiantį Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą buvo tai, jog teikiant gydytojų išvada ir prašymus paleisti nuteistąjį, prašymai buvo atmetami ir netenkinami. Byloje nustatyta, jog 2001 m. vasario 16d. kalėjimo direktorius pats kreipėsi į teismą, prašydamas poną Farbtuhs paleisti dėl ligos. Prašymas grindžiamas sunkia nuteistojo liga, taip pat buvo pateikiamos ekspertų išvados, susijusios su šio nuteistojo sunkia negalia. Tačiau, šis prašymas buvo atmetas, o vėliau, paeikus apeliacinį skundą, atmestas dar kartą. Atsižvelgiant į tai, jog šis kalėjimas neatitiko nuteistojo specialių poreikių ir negalėjo užtikrinti tinkamų sąlygų, galiausiai, regionis Teismas, nurodė nuteistąjį paleisti tik 2002 m. kovo 12d. Vadinasi, daugiau nei metus, visą bylos nagrinėjimo laikotarpį, nuteistasis liko kalėjime. Todėl, EŽTT už tokį neproporcingą vėlimą bei asmens sunkią būklę, nustatytas šiurkštus Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas.¹¹²

Autorės nuomone, bylos nagrinėjimas turėtų būti kuo trumpesnis, kadangi, atsižvelgiant į asmens negalią, tai neproporcingai apsunkino jo gyvenimą įkalnimo įstaigoje. Toks vėlavimas paleisti asmenį į laisvę iš esmės yra teisingo teisės į viltį

¹¹⁰ KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, No. 2(18), [interaktyvus] DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1> E. p. 19.

¹¹¹ Farbtuhs v. Latvia [ECHR], No. 4672/02, [02-12-2004]. ECLI:CE:ECHR:2004:1202JUD000467202.

¹¹² Farbtuhs v. Latvia [ECHR], No. 4672/02, [02-12-2004]. ECLI:CE:ECHR:2004:1202JUD000467202.

užtikrinimo pažeidimas, nes asmuo lieka nežinioje, ar dėl savo padėties išeis į laisvę, ar ne. Tokios gyvenimo sąlygos, visiškai nesuderinamos su žmogaus orumo principu, nes, jau ne kartą akcentuota, jog minimali viltis nereiškia teisės į viltį užtikrinimo. Kita vertus, kadangi ponas Fartbhuts jau buvo sulaukęs senyvo amžiaus, kentė fizinę negalią, autorės nuomone, vargu ar šiuo atveju būtų galima nustatyti asmens pavojingumą bei penologinių pagrindų buvimą, kurie pateisintų tolimesnį šio asmens kalinimą. Iš tiesų, autorės nuomone, šie pagrindai jau seniai išnykę.

Apibendrinant galima teigti, jog nuteistojo galimybės išeiti į laisvę nėra vienodos, ir kiekvienu atveju turėtų būti vertinamos individualiai. EŽTT nustatyta, kad senyvas amžius bei liga, nėra pagrindiniai kriterijai, dėl kurių asmuo galėtų išeiti į laisvę, taip pat svarbu įvertinti jo pažangą resocializacijos atveju. Tačiau, tam, kad asmens pažanga būtų tinkama, tuo turi pasirūpinti valstybė.

3. TEISĖS Į VILTĮ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE

Terminuotas laisvės atėmimas - tai bausmė, kuri skiriama teismo nuosprendžiu ir nuteistąjį izoliuoja į tik tam tikrą laiką. Vadovaujantis BK 50 straipsnio 2d. numatyta, jog ši bausmė gali būti skiriama iki 20 metų, o padarius naujus nusikaltimus dar neatlikus bausmės gali būti paskiriama iki 25 metų.¹¹³ Tačiau, po *Matiošaičio prieš Lietuvą* bylos sprendimo, BVK įtvirtinamas naujas, vienas iš Teismo nurodytas, teisę į viltį įgyvendinantis institutas - laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas į terminuotą laisvės atėmimą. Nėra aišku, kodėl Lietuva pasirinko būtent šį institutą siekdama įgyvendinti nuteistųjų teisę išeiti į laisvę, vietoj paprastesnio ir efektyvesnio instituto - lygtinio paleidimo. Šiame skyriuje, šios autorės nuomone, įvertinti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas į terminuoto laisvės atėmimo bausmę mechanizmas ir jo probleminiai aspektai

Šio instituto pasirinkimą, J. Namavičiaus nuomone, galėjo lemti tai, kad įstatymų leidėjas verčiau siekė ne realių permainų, o formalaus sprendimo įgyvendinimo. Kita vertus, šios reformos įgyvendinimui nereikėjo išorinio įsikišimo - po *Vinter ir kt. Prieš Jungtinę Karalystę* bylos, Lietuvos įstatymų leidėjas veiksmų nesiėmė, todėl nenuostabu, jog tuos pačius argumentus EŽTT pakartojo byloje prieš Lietuvą.¹¹⁴ Tačiau, kaip pažymi A. Nevera ir R. Jurka, poreikis įtvirtinti tinkamą teisės į viltį užtikrinimo institutą be malonės bei amnestijos kilo kur kas anksčiau. Visų pirma, Lietuva Konvencijos dalyve tapo nuo 1995 m. birželio 20d., o tai reiškia, kad nuo 1995 metų buvusi situacija, kuomet įtvirtintos švelninimo galimybės apėmė tik malonę bei amnestiją, iš tiesų nederi su Konvencijos saugomomis vertybėmis bei nuostatomis. Visų antra, 2003 m. ratifikavus jau minėtą Romos Statutą Lietuvai laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės švelninimo galimybės tapo privalomos. Tačiau, po šios sutarties ratifikavimo, Lietuva teisės į viltį institutą netobulino ir paliko nuteistųjų bausmę švelninti tik amnestijos bei malonės keliu.

115

Šio darbo autorės nuomone, malonės bei prezidento institutų apsiribojimas pagrįstas priešišku požiūriu į nuteistuosius. Susidaro įspūdis, jog įstatymų leidėjas tiek delsdamas imtis veiksmų teisingai įgyvendinti teisę į viltį paremtas įsitikinimu, jog šie asmenys pelnytai, už savo veiksmus privalo atsakyti, jau ne kartą minėtu principu „akis už akį,

¹¹⁴ NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus] <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 81-82.

¹¹⁵ NEVERA, Andrius ir JURKA, Raimundas. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos pakeitimas terminuoto laisvės atėmimo bausme. Iš: SINKEVIČIUS, Vytautas ir JAKULEVIČIENĖ, Lyra (sud.) (2019). Lietuvos teisė 2019: esminiai pokyčiai. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, p. 87.

dantis už dantį“ ir dėlto turėtų atlikti bausmę tiesiogiai iki gyvos galvos. Kitaip tariant, nuteistieji, kuriems paskiriama laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, laikomi kaip visiškai pavojingi ir negebantys pasikeisti. Toks požiūris į nuteistuosius atspindėjo iki pat *Matiošaičio ir kt. prieš Lietuvą* bylos sprendimo, kuomet nustatytas ne tik netinkamas teisės į viltį įgyvendinimas, bet ir prastos kalinių gyvenimo sąlygos, resocializacijos neužtikrinimas ir kita. Tačiau, nepaisant to, autorės nuomone, ši problema vis dar išlieka esmine.

Po *Matiošaičio ir kt. prieš Lietuvą* sekė keletas peticijų, kuomet nuteistieji kreipėsi dėl netinkamo teisės į viltį įgyvendinimo, teigdami, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas terminuotu laisvės atėmimu nėra efektyvus. Pavyzdžiui, *Dardanskis prieš Lietuvą* byloje, Teismas nustatė, jog nuteistųjų, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos, bausmės švelninimo procedūra bei jos reikalavimai, atitinka Konvencijos 3 straipsnį. Vadinasi, Teismo vertinimu, po *Matiošaičio ir kt. prieš Lietuvą* bylos nuteistųjų teisė į viltį tapo tinkamai įgyvendinama, todėl, šiuo pagrindu, Teismas plačiau nuteistųjų situacijos nenagrinėjo ir bylą išbraukė iš nagrinėjamų bylų sąrašo.¹¹⁶

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas terminuotu laisvės atėmimu, kaip tinkamas teisės į viltį įgyvendinimo institutas, dar kartą Teismo pabrėžtas byloje *Daktaras prieš Lietuvą* byloje. Šioje byloje Teismas dar kartą akcentavo, jog Lietuvos institutos ištaisė nuteistųjų iki gyvos galvos teisės į viltį įgyvendinimo spragas. Kadangi iki šios bylos buvo trys atvejai, kuomet nacionaliniai teismai pakeitė nuteistojo bausmę iš laisvės atėmimo iki gyvos galvos į laisvės atėmimą tam tikram laikui.¹¹⁷ Taigi, Teismas tokiu savo požiūriu išreiškė pasitikėjimą Lietuvos institucijoms ir jų gebėjimą užtikrinti nuteistųjų teisę į viltį.

EŽTT Teismų praktikoje palankumas Lietuvos teisės į viltį įgyvendinimu grįstas įvairiais aspektais, vienas iš jų įtvirtintas BVK 88 straipsnio 1d. Jame nurodoma, kad asmuo gali pateikti prašymą dėl bausmės sušvelninimo atlikęs ne mažiau kaip 20 metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės.¹¹⁸ Pažymėtina, jog šis laikotarpis yra trumpesnis už maksimalų orientacinį 25 metų terminą, kurį Teismas pripažino kaip privalomą.¹¹⁹ Vadinasi, toks įstatymų leidėjo pasirinktas terminas vertinamas palankiai.

¹¹⁶ *Matiošaitis ir kt. prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 60115/13, 69425/13, [2017-05-23] ECLI:CE:ECHR:2017:0523JUD002266213.

¹¹⁷ *Daktaras prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 48303/16, [2020-01-28]. ECLI:CE:ECHR:2020:0128DEC004830316

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994. *Valstybės žinios*, 2002, 73-3084.

¹¹⁹ *Dardanskis prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74452/13, [2019-06-18]. ECLI:CE:ECHR:2019:0618DEC00744521327.

Tačiau, nepaisant to, jog įstatymų leidėjas pasirinko mažesnę bausmės atlikimo intervalą, pasirinktas teisės į viltį įgyvendinimo institutas yra „dviejų pakopų“ modelis, kuris pasižymi itin dideliu griežtumu bei pakankamai aukštų reikalavimų atitikimu. Šio modelio pirmoji pakopa yra tai, jog teismas priima palankų sprendimą nuteistajam ir jam paskirtą laisvės atėmimo bausmę iš esmės panaikina, bet antroji pakopa pasireiškia tuo, kad paskiriama nauja bausmė - terminuotas laisvės atėmimas.¹²⁰ Tačiau, toks modelis labiau pasireiškia per atpildo teoriją ir kartu, nors ir asmuo pelno pasitikėjimą, kad yra vertas išeiti į laisvę, vis dėlto, turi papildomai atlikti dar kelių metų laisvės atėmimo bausmę. Todėl, iš esmės Teismas dar kartą vertina padarytos veikos sunkumą ir kartu nėra aišku, ar bausmės tikslai vis dar yra aktualūs, jeigu, pavyzdžiui, nuteistasis atitinka visus jam keliamus reikalavimus.¹²¹

Kita vertus, toks „papildomas“ reikalavimas nuteistajam dar kartą atlikti bausmę, šiuo atveju, terminuotą laisvės atėmimą, gali atrodyti kaip *non bis in idem* pažeidimas. Tačiau, šis principas, vis dėlto, dera su šiuo institutu, kadangi šis principas susijęs su tuo, jog negalima bloginti asmens situacijos. Vadinasi, tai yra apsauginio pobūdžio principas. Šiuo atveju netikslinga teigti, kad pažeidžiamas *non bis in idem*, nes vietoj laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, kaip griežtos bausmės, nuteistojo situacija yra lengvinama ir keičiama į terminuotą laisvės atėmimą. Vadinasi, asmens padėtis iš vienos pusės yra gerinama ir tai nesąlygoja jo teisių pažeidimų. Tačiau, vien tik tai, kad asmuo jau pripažįstamas kaip tinkamas sugrįžti į visuomenę ir, papildomai turi atlikti paskirtą terminuotos laisvės atėmimo bausmės terminą, gali demotyvuoti asmenį.¹²²

Tačiau, atsivėlgiant į tai, jog naujai paskirtos bausmės terminas gali būti ilgas, todėl tai papildomai reikalauja efektyvesnės resocializacijos taikymo prielaidų. Tokių atveju, efektyviau yra pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę lygtiniu paleidimu, kadangi šiuo atveju asmuo yra geriau paruošiamas grįžti į visuomenę.¹²³ Kita vertus, tai kartu susiję ir su požiūriu į nuteistuosius. Kadangi nuteistiesiems keliami itin aukšti reikalavimai grįžti į visuomenę, vis dėlto, pripažįstama, kad nėra nei tikslinga, nei ekonomiška pagrįsta papildomai kalinti šiuos asmenis, net jeigu jie ir pilnai neatitinka visų reikalavimų, bet, pavyzdžiui, yra sulaukę garbingo amžiaus.¹²⁴

Kita vertus, autorės nuomone tikslinga trumpai apžvelgti nuteistojo poziciją

¹²⁰ Dardanskis prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 74452/13, [2019-06-18]. ECLI:CE:ECHR:2019:0618DEC00744521327, p. 89.

¹²¹ Ibidem, p. 85-86.

¹²² Ibidem, p. 87.

¹²³ Ibidem, p. 86.

¹²⁴ NEVERA, Andrius ir JURKA, Raimundas. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos pakeitimas terminuoto laisvės atėmimo bausme. Iš: SINKEVIČIUS, Vytautas ir JAKULEVIČIENĖ, Lyra (sud.) (2019). *Lietuvos teisė 2019: esminiai pokyčiai*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, p. 89.

bei galimybę dalyvauti Teismo posėdyje. Vadovaujantis BPK 360¹ straipsnio nuostato nurodo, jog nuteistasis ir nuteistojo gynėjas nėra saistomi pareigos atvykti į Teismo posėdį, nes tai netrukdo Teismui spręsti klausimo dėl bausmės sušvelninimo, jeigu pripažįsta, jog šių proceso šalių dalyvavimas nėra būtinas. Šio darbo autorės nuomone, nėra teisinga spręsti bausmės švelninimo klausimą nesant posėdyje nuteistajam, kadangi tai yra lemiamas sprendimas dėl nuteistojo ateities.

Nuteistojo bei gynėjo dalyvavimo svarba susijusi su tuo, jog šis procesas tiesiogiai susijęs su nuteistojo padėti bei jo materialinėmis teisėmis. Šiuo pagrindu užtikrinamas ne tik kokybiškas nuteistojo progreso bei kitų kriterijų vertinimas, bet ir suteikiama galimybė įgyvendinti savo procesines teises: išsakyti savo poziciją; pareikšti nušalinimus ir pan.¹²⁵ Pavyzdžiui, vienoje iš bylų, kuri vyko posėdžio tvarka per ZOOM platformą, nuteistasis pateikė papildomus paaiškinimus, susijusius su jo praeityje padaryta nusikalstama veika; dabartiniu požūriu į kriminalų pasaulį bei nusikaltimus, resocializacijos rezultatus, profesijos bei darbo pozicijas ir pan.¹²⁶ Vadinasi, tokiu atveju nuteistasis plačiau paaiškina savo teigiamą progresą arba nurodo papildomai tam tikrų aplinkybių, kurios gali būti reikšmingos bausmės švelninimui.

Pažymėtina ir tai, jog dalyvavimas posėdyje užtikrina nuteistojo galimybę išgirsti kitų proceso šalių poziciją tam, jog vėliau nepalankų sprendimą būtų galima apskųsti apeliaciniu procesu plačiau pakomentuojant išsakytus argumentus bei juos patikslinti, papildyti.¹²⁷ Tačiau, galimybė žodine tvarka nagrinėti bylą apeliacinėje instancijoje, kur kas labiau ribota. Kadangi didžioji dauguma teismo posėdžių vyksta rašytine proceso tvarka, nebent, vadovaujantis BPK įtvirtintais pagrindais, tam yra būtinybė, pavyzdžiui, skundas paduodamas remiantis nuteistojo padėtį bloginančiais pagrindais.

Nuteistieji, atliekantys laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos							
2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025 I ket.	2025 II ket.
111	107	106	101	99	97	96	99

2 lentelė. Sudaryta autorės, remiantis bausmių vykdymo sistemos aktualiosios statistikos ataskaitomis.

¹²⁵ NEVERA, Andrius ir JURKA, Raimundas. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos pakeitimas terminuoto laisvės atėmimo bausme. Iš: SINKEVIČIUS, Vytautas ir JAKULEVIČIENĖ, Lyra (sud.) (2019). Lietuvos teisė 2019: esminiai pokyčiai. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, p. 91.

¹²⁶ Kauno apygardos teismo 2025 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-290-928/2025.

¹²⁷ Ibidem, p. 92.

Vadovaujantis 2 lentelėje pateiktais duomenimis, matyti, jog nuteistųjų, įkalintų iki gyvos galvos, skaičius tolygiai mažėja iki 2023 m., toliau išlieka tolygus. Tikslinga pažymėti, jog statistikoje pateikta tik bendroji informacija apie įkalintų iki gyvos galvos asmenų skaičių. Ataskaitose napateikiama informacijos kiek tiksliai asmenų išėjo į laisvę, o kiek iš jų mirė įkalinimo įstaigoje. Tačiau, remiantis 2025 m. kovo 31d. laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atlikinėjo 96 nuteistieji. Tačiau, 2025 gruodžio 31 d. duomenimis, nuteistųjų iki gyvos galvos skaičių sudarė 99, o trys iš jų laukė teismų sprendimų dėl bausmės švelninimo.¹²⁸ 2026 m. duomenimis, šiuo metu laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigoje atlieka 95 nuteistieji. Kaip nurodo Lietuvos kalėjimų Tarnyba žiniasklaidoje, kad po įstatymų pakeitimų, iš viso bausmės švelninimo sulaukė 21 asmuo, iš jų 3 jau yra išėję į laisvę, 5 paleisti laikinai ir vienas mirė dėl ligos įkalinimo įstaigoje.

129

Autorės nuomone matomas nuteistųjų iki gyvos galvos mažėjimas sudaro gerą įspūdį apie tai, jog šie nuteistieji, kurie išėjo į laisvę, pelnė nacionalinių teismų pasitikėjimą, jog pasikeitė, nebėra pavojingi bei kartu atitinka kitus keliamus reikalavimus. Šiuos kriterijus, kuriuos turi užtikrinti nuteistasis, EŽTT, o tiksliau, byloje *Dardanskis prieš Lietuvą*, įvertino kaip visiškai objektyvius, teisingus bei pagrįstus.

Šie kriterijai įtvirtinti BK 51 straipsnio 2d.: vertinama asmens recidyvo rizika, atliktos bausmės trukmė bei jos tikslai, asmens elgesys bausmės metu bei bausmės poveikis nuteistajam; tai pat vertinama ar nuteistasis atlygino bei arba pašalino reikšmingą padarytos žalos dalį, įsipareigojo ją visiškai atlyginti, pašalinti. Teismas taip pat turi atsižvelgti į tai, ar nuteistasis gailisi bei pripažįsta savo kaltę.

Tačiau, vertinant kriterijų visumą, Lietuvos nacionaliniai teismai akcentuoja įstatymų leidėjo išsakytą poziciją, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas terminuotu laisvės atėmimu nėra imperatyvus įsipareigojimas teismui švelninti nuteistojo bausmę. Šis institutas yra tik galimybė, įvertinus BK įtvirtintų aplinkybių visumą, švelninti asmens bausmę. Kita vertus, Teismų praktikoje pažymimas reikalingumas izoliuoti asmenį, remiantis EŽTT praktika, nurodant, kad asmuo kalinamas ilgą laiką, nesusiulpina valstybės pareigos apsaugoti visuomenę nusikaltimų.¹³⁰ Vadinasi, asmens teisė į viltį Lietuvoje yra verčiau išimtis, nei galimybė. Sutinkama su tuo, kad svarbiausia vertybė yra visuomenės apsauga, bet teisė į viltį, jau ne kartą akcentuota, nėra išimtinėmis

¹²⁸ Lietuvos kalėjimų tarnyba (2025-12-31). *Aktualioji statistika 2025 m.* [interaktyvus]. <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1774271823/3411/aktualioji%20statistika%202025%20m.pdf>.

¹²⁹ STENIULIENĖ, Ingrida (2026-03-01). *Paaiškėjo, kiek žmonių Lietuvoje kali iki gyvos galvos: iš jų - tik viena moteris* [interaktyvus]. <https://madeinvilnius.lt/naujienos/lietuvas-naujienos/paaiskejo-kiek-zmoniulietuvoje-kali-iki-gyvos-galvos-is-ju-tik-viena-moteris/>

¹³⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-276-627/2025

situacijomis veikianti teisė. Šią teisę turi kiekvienas nuteistasis, patekęs į įkalinimo įstaigą ir ji aktyvi tol, kol asmuo atlieka bausmę. Kriterijų neatitikimas, nors ir neriboja teisės į viltį, bet teiginys „imperatyvus įsipareigojimas“, iš esmės prieštarauja EŽTT formuojamai praktikai, jog laisvės atėmimo bausmė negali būti absoliuti.

Autorės nuomone, tam tikrų kriterijų egzistavimas yra apsauga, kad teisė į viltį negalėtų pasinaudoti asmenys, vis dar „netinkami“ grįžti į visuomenę. Tačiau, tokių „idealių“ kriterijų sankirta iš esmės, sąlygoja galimybę, jog asmuo niekada ir nepasinaudos teise į viltį, nes vienaip ar kitaip neatitinka kažkurio iš šių kriterijų. Todėl, šio darbo autorės nuomone, tikslinga įvertinti kiekvieną iš šių kriterijų atskirai.

Iš pažiūros gali pasirodyti, kad asmens elgesio rizikos vertinimo ir bausmės atlikimo kriterijai yra iš esmės pagrįsti bei objektyvūs. Tai yra todėl, kadangi bausmės švelninimo priežiūra turi būti vykdoma tik nuodugniai įvertinus, kad asmens pavojingumas yra išnykęs ir nebėra jokių penologinių pagrindų toliau riboti jo laisvę. Visų antra, iš teorinės pusės, šie reikalavimai užtikrina nusikalstamumo mažinimą, pavyzdžiui, jeigu nustatoma, jog asmuo vis dar yra pavojingas, jis neatitinka šių kriterijų ir dėlto toliau lieka atlikti bausmę. Taigi, didelės rizikos nusikaltėliai toliau izoliuojami, taip mažinamas recidyvizmas, o tie kaliniai, kurie atitinka šiuos kriterijus, paleidžiami, taip sumažinamas kalinių skaičius.¹³¹

Kita vertus, tam, kad iš tikrųjų nuteistojo recidyvizmo rizika sumažėtų, kiekvienu atveju privaloma taikyti programas, kurių intensyvumas pritaikomas pagal nuteistojo rizikos lygį. Vadinasi, tikslus rizikos vertinimas apima ne bendros statistikos vertinimą ar tik tai, jog nuteistasis nepadarė nusižengimų pataisos namuose, bet kartu ir asmens realus progresas. Svarbu atsižvelgti į priežastinius rizikos veiksnius, kurie gali būti pakeičiami taikant intervencines priemones, o tai gali sumažinti recidyvo riziką.¹³² Pavyzdžiui, jeigu nuteistasis turi priklausomybę psichotropinėms medžiagoms, jam turėtų būti taikoma speciali programa siekiant šios priklausomybės atsisakyti, o jos atsisakius vėliau, negalima traktuoti, jog asmens tikimybė vėl vartoti narkotikus yra didelė ir todėl, pavyzdžiui, jis yra pavojingas visuomenei.

Nagrinėjant asmens elgesys bausmės atlikimo metu, kriterijus susijęs su tuo, jog nuteistojo elgesys įkalinimo įstaigoje pasireiškia taisyklių laikymusi. Tačiau, autorės nuomone, šioje vietoje kyla tam tikra problematika. Nuteistojo reputacija įkalinimo įstaigoje siejama su tuo, kad asmuo dorai elgiasi ir pavyzdingai laikosi įsipareigojimų.

¹³¹ MONAHAN, John and SKEEM L. Jennifer (2015). *Risk Assessment in Criminal Sentencing*. Annual Review of Clinical Psychology [interaktyvus] Virginia: University of Virginia School of Law DOI: 10.1146/annurev-clinpsy-021815-092945 p. 489.

¹³² Ibidem, p. 487.

Tačiau, nuteistiesiems už blogą elgesį galima skirti nuobaudą. Todėl, kyla klausimas dėl šių nuobaudų kilmės, ar iš tikrųjų jos pagrįsto ar ne. Nuteistasis gali apskusti jam paskirtą nuobaudą, tačiau, aukštesnis pareigūnas ją gali ir palikti, nors asmuo nieko nepadarė, bet dėl kažkokių priežasčių gavo šią nuobaudą. Taigi, tai pažeidžia *ex injuria jus non oritor* (iš neteisės negimsta teisė principą), nes gali susidaryti tokių situacijų, kuomet pareigūnai skiria nuobaudas nepagrįstai, pavyzdžiui, vien tik dėlto, kad nuteistasis jiems nepatinka; galbūt buvo apkaltintas nepagrįstai tuom, ko visiškai nepadarė - ši galimybė visada išlieka. Šiuo atveju autorė nori pabrėžti, kad kiekvienu atveju svarbu nuteistojo tinkamas elgesys, bet ir tuo pačiu nuobaudos ne visada reiškia, jog nuteistasis yra piktybiškas ir pavojingas. Taigi, autorės nuomone, šio kriterijaus vertinimas išlieka labiau formalus, nes dėl nuobaudų, kurios ne visada yra pagrįstos, asmuo gali prarasti galimybę bausmės švelninimui.

Atkreiptinas dėmesys į bausmės poveikį nuteistajam, kriterijų, kadangi, J. Namavičiaus nuomone, jis pasižymi tam tikru kompelsiškumu. Visų pirma, šis teiginys nėra tikslus. Vadinasi, nėra aiškios jo ribos. Kita vertus, šis kriterijus pasižymi pataisymo idėja, kuri labiau suprantama kaip yda arba patologija. Asmuo nusikaltimus daro ne vien tik dėlto, jog yra veikiamas šalutinių veiksmų ar jėgų, bet ir dėlto, kad pats priima tokį sprendimą.¹³³ Šis kriterijus, autorės nuomone, taip pat susijęs su tiesioginiais bausmės padariniais nuteistajam, pavyzdžiui, asmens laisvės ribojimu, teistumu, karjeros galimybių ribojimu ir pan. Vadinasi, tokia bausmė, kuri riboja asmens teises, turėtų daryti teigiamą poveikį - paskatinti nedaryti nusikaltimų. Tačiau, tai nėra visiškai teisingas požiūris, kadangi šis kriterijus susijęs su resocializacija, todėl, kaip jau ne kartą minėta šios autorės, tikslinga nustatyti individualias programas ir dėlto turi būti atsisakoma požiūrio, jog asmens padaromos klaidos yra išimtinai suprantamos kaip jo ydos.

Bausmės tikslai, autorės nuomone, itin glaudžiai susiję su minėtais kriterijais, bet didesnę įtaką bausmės tikslai turi bausmės poveikio nuteistajam kriterijui. Ju minėti, BK 41 straipsnio 2d. įtvirtinti bausmės tikslai, tačiau bausmės poveikis nuteistajam atsispindi tikslė, kuris įtvirtintas 4 p. - paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų. Tuo tarpu 3 punktas - asmens galimybių ribojimas atlikti nusikalstamas veikas apima tiesioginę prevenciją, kurios pagrindu užkertama nusikalstama veika. Šie tikslai, autorės nuomone, iš esmės ir sudaro bausmės poveikio nuteistajam kriterijaus turinį.

¹³³ NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 88.

Minėti bausmės tikslai susiję su specialiosios prevencijos įgyvendinimu, kadangi pastarosios tikslas yra realus nusikaltimų užkardymas. Kaip nurodo V. Justickis, asmens sulaikymas nuo nusikaltimų darymo dažniausiai užtikrinamas nustatant bausmę, kadangi natūralu, jog žmogus nenori būti sulaikytas ar kitaip varžomas, todėl tai tampa kaip susilaikančia (atgrasančia) priemone.¹³⁴ Kiti bausmės tikslai, tokie kaip asmenų sulaikymas nuo nusikaltimų darymo bei teisingumo principo įgyvendinimas yra bendrosios prevencijos aspektai.¹³⁵

Tačiau, kita vertus, kaip pažymi A. Nevera bei R. Jurka, kai kurie iš šių kriterijų yra ne tik sunkiai įgyvendinami, bet tampa ir neproporcinga našta nuteistajam. Pavyzdžiui, tokie kriterijai kaip žalos atlyginimas arba pašalinimas kai kuriems nuteistiesiems gali būti sunkiai įvykdomi reikalavimai, nes jeigu nuteistasis neturi pakankamai reikalingų lėšų atlyginti žalą, jis iš esmės praranda galimybę pasinaudoti bausmės švelninimo, nepaisant to, kad jo reputacija įkalinimo įstaigoje išliko nepriekaištinga ir nenustatyta jokių recidyvo pagrindų.¹³⁶ Todėl, šiuo pagrindu, Teismai kiekvienu atveju turėtų įvertinti asmens finansinius išpareigojimus ir jo gebėjimus atlyginti žalą, o jeigu tai yra vienintelis kriterijus, kurio nuteistasis įvykdyti negali, tai neturėtų būti sąlyga neleisti asmeniui išeiti į laisvę.

Autorės nuomone, tikslinga įvertinti kaip šie kriterijai atspindi Lietuvos Teismų praktikoje. Pastebėta, jog dėl bausmės sušvelninimo prašymai atmetami motyvuojant šiais pagrindais: visų pirma, motyvacija atmesti prašymą dėl bausmės švelninimo pasireiškia akcentuojant asmens praeityje padarytą nusikaltimą; remiamasi atliktos žalos rizikos vertinimu; atsižvelgiama į drausminės tvarkos pažeidimų atvejus. Vienoje iš bylų nustatyta, kad nuteistasis R.S, atlikus nusikalstamo elgesio rizikos vertinimus, nustatyta, jog asmens pakartotinio nusikalstamumo rizika išliko nepakitusi 10 metų. Kaip matyti iš šios analizės, daugelis problemų akcentuojama iš vaikystės, pavyzdžiui, akcentuojami pirminiai smurtiniai atvejai jauname amžiuje. Kita vertus, tai, kad asmens bausmė nepaveikė teigiamai, nurodoma jo negebėjimas padengti susikaupusių skolų bei vykdomų išieškojimų. Tačiau, teigiami resocializacijos rezultatai, tokie kaip R.S. įgytos profesijos,

¹³⁴ JUSTICKIS, Viktoras (2001). *Kriminologija 1 dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas p. 24.

¹³⁵ JUSTICKIS, Viktoras (2001). *Kriminologija 1 dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, p. 88.

¹³⁶ NEVERA, Andrius ir JURKA, Raimundas. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos pakeitimas terminuoto laisvės atėmimo bausme. Iš: SINKEVIČIUS, Vytautas ir JAKULEVIČIENĖ, Lyra (sud.) (2019). Lietuvos teisė 2019: esminiai pokyčiai. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, p. 89-90.

darbine veikla, užsiėmimai kūrybine veikla, neliko nepastebėti, tačiau, pasak Teismo, tai nėra pakankami duomenys, lemiantys asmens pavojingumo rizikos sumažėjimą.¹³⁷

Nurodoma, jog R.S. atlikdamas bausmę 16 kartų pažeidė vidaus tvarką, 13 kartų nubaustas drausmine tvarka.¹³⁸ Šie pažeidimai apima asmens elgesį bausmės atlikimo metu, kriterijų, tačiau, taisyklių pažeidimai neturėtų visada ir pilna apimti traktuojami kaip neigiamos asmens savybės, ypač, jeigu nuteistojo elgesys įkalinimo įstaigoje gerėja.¹³⁹ Autorės nuomone, neginčytina, jog asmens protestuojantis, neigiamas elgesys rodo jo negebėjimą paisyti taisyklių, tačiau, taip pat svarbu atsižvelgti į šių nusižengimų turinį. Kita vertus, Lietuvos Teismų praktikoje įstatymų bei taisyklių laikymąsis laikomas nuolatine, nenutrūkstama pareiga. Kitaip tariant, nesvarbu, jog pažeidimai padaromi bausmės atlikimo pradžioje ar vėliau, nuobaudos nebegalioja, nuteistasis visada turi pareigą jam paskirtą bausmę atlikti „tinkamai“.¹⁴⁰

Kitoje byloje, autorės nuomone, Teismas ne visiškai įvertino visų pastangų ir aplinkybių, susijusių su nuteistojo padėtimi. Kaip nurodoma nuteistasis, atliekantis bausmę iki gyvos galvos, H.D. yra sulaukęs garbaus (pensijos) amžiaus, nepaisant to, dirba nuo 2019m., tačiau, turintis ribotą darbingumo lygį. Vadinasi, dabartinė nuteistojo H.D. sveikatos būklė nėra jam pačiam palanki. Kita vertus, nurodoma, jog nuteistasis H.D. už nepriekaištingą elgesį bei darbą skatintas 30 kartų; neturi skolų; kaltę pripažino; nukentėjusiųjų atsiprašė; nėra duomenų apie nusikalstamą elegsį skatinančių bei kriminalinių ryšių palaikymą, mandagiai bendrauja su nuteistaisiais bei personalu, taip pat nuteistasis lankosi psichologų bei kitų specialistų organizuojamuose užsiėmimuose. Taigi, kaip matyti, H.D. resocializacijos rezultatai yra puikūs. Tačiau, pažymėtina, jog šis nuteistasis kur kas mažiau kartų pažeidęs vidinę tvarką: nuo bausmės atlikimo pradžios baustas 4 kartus, paskutinį kartą už alkoholio vartojimą.¹⁴¹

Tačiau, net ir šio nuteistojo dedamos pastangos, progresas bei sveikatos būklė neįtikino Teismo, jog išėjęs į laisvę asmuo nenusikals. Motyvuodamas savo sprendimą, Teismas rėmėsi H.D. pakartotinio nusikalstamumo analizės išvada, kuri buvo atlikta remiantis „OASys“ metodika. Visų antra, Teismas, savo sprendimą atsisakyti suteikti galimybę nuteistajam išeiti į laisvę, argumentavo tuo, jog kaltę asmuo pripažino tik

¹³⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-283-627/2025.

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus]. : <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 91.

¹⁴⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-276-627/2025.

¹⁴¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2026 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-44-626/2026.

žymiai vėliau. Trečia, Teismo motyvacijoje atsispindi ir nuteistojo praeities veiksmų kritika.¹⁴²

Pažymėtina, jog ypatingo dėmesio skyrimas pirminio nusikaltimo vertinimui susijęs su tuo, jog siekiama įrodyti, kad asmuo tebėra pavojingas visuomenei, taip pateisinant jo tolimesnį kalinimą.¹⁴³ Vadinasi, nuteistasis už savo praeities nusikaltimus yra atsakingas ir dabartyje, nepaisant to, jog kalinimo metu asmuo pasižymi teigiamais elgesio aspektais. Autorės nuomone, toks kriterijus riboja asmens teisę į viltį, kitaip tariant, nepalieka net minimalios vilties, kad jis gali „išpirkti“ savo kaltę, todėl, autorės nuomone, šis argumentas neturėtų būti svaresnis už resocializacijos pokyčius. Kitaip tariant, asmens praeities klaidos negali nustelbti padarytos asmens pažangos, nes, priešingu atveju, asmuo negalės pasinaudoti teise į viltį.

Asmens kaltės pripažinimas, kaip jau minėta, yra vienas iš kriterijų, kurį Teismas taip pat privalo įvertinti. Atsižvelgiant į nuteistojo H.D. situaciją, Teismas pažymėjo kaltės dviprasmiškumą: pakartotinio vertinimo metu nustatyta, jog nuteistasis kaltę pripažįsta tik dalinai, nėra aišku ar nuteistojo požiūris į nusikaltimus pakito.¹⁴⁴ Tačiau, asmens kaltės dviprasmiškumas nereiškia asmens pavojingumo. Kaltės nepripažinimas yra žmogaus savybė, kuri nebūtinai reiškia asmens kryptingą požiūrį į nusikalstamą pasaulį, nes asmuo, pripažindamas savo kaltę irgi gali išlikti pavojingu. Pažymėtina ir tai, jog nepripažinti kaltės yra asmens procesinė teisė, o pati galimybė, jog asmuo gali būti apkaltintas visiškai neteisėtai, taip pat išlieka.¹⁴⁵ Vadinasi, vien tik tai, jog asmuo kaltės nepripažįsta, nereiškia, kad turėtų būti pilnai ribojama jo galimybė į bausmės sušvelninimą. Taip pat tai nėra svarus argumentas, kuris galėtų nukonkuruoti teigiamą asmens elgesį įkalinimo įstaigoje.

Asmens kaltės pripažinimas, autorės nuomone, gali pasireikšti ir per atsiprašymo, žalos atlyginimo, susitaikymo bei kitus institutus. Tai nebūtinai nuteistasis daro „iš pareigos“, jog būtų švelninama bausmė. Sutinkama su tuo, jog kiekvienu atveju asmens galimybės atlyginti žalą, kaip jau minėta šiame skyriuje, nėra vienodos. Todėl, kiekvienu atveju, Teismas nuteistojo pastangas atlygti bei ištaisyti padarytą žalą, privalo vertinti individualiai, kadangi kiekvienas nuteistojo padarytas indėlis, veiksmai šalinant žalą yra

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ APPLETON, Catherine; NIKARTS, Simonas ir ŠLEINOTAITĖ, Goda (2025). Hope of Release? Life imprisonment in Lithuania. *Baltic Journal of Law & Politics*, 18 ISSUE 1, p. 54 [interaktyvus] <https://doi.org/10.2478/bjlp-2025-0010>.

¹⁴⁴ APPLETON, Catherine; NIKARTS, Simonas ir ŠLEINOTAITĖ, Goda (2025). Hope of Release? Life imprisonment in Lithuania. *Baltic Journal of Law & Politics*, 18 ISSUE 1, p. 54 [interaktyvus] <https://doi.org/10.2478/bjlp-2025-0010>.

¹⁴⁵ NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus]. : <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 91-92

svarbūs. Pavyzdžiui, kitoje byloje byloje nustatyta, jog nuteistasis D.A. nukentėjusiojo atsiprašė, nuteistojo artimieji atlygino 1/2 ieškinio bylos nagrinėjimo pradžioje, savanoriškai sumokėjo įmoką į nukentėjusiųjų fondą ir kt. ¹⁴⁶Taigi, aktyviais veiksmai nuteistasis stengiasi ištaisyti padarytą žalą. Pažymėtina ir tai, jog be finansinių įsipareigojimų atlyginimo, nuteistasis D.A. aktyviai dalyvavo visuomeniniuose užsiėmimuose, sportinėse varžybose; įgijo profesinę kvalifikaciją bei ilgametę darbo patirtį; užsiėmė individualia kūrybine veikla; susilaukė skatinimų už gerą elgesį, net 44 kartus; užsiėmė savanorystėmis, išsigydyė priklausomybes ir pan. Taigi, nuteistojo resocializacijos rezultatai iš tiesų puikūs. Tačiau, Teismo vertinimu, net ir šis aspektas nebuvo pakankamas švelninti bausmę. ¹⁴⁷

Atskirą dėmesį tikslinga skirti į „OASys“ metodiką, siekiant nustatyti pakartotinio nusikalstamumo riziką. Nuteistojo H.D atveju teigiama, jog šios metodikos rezultatai rodo vidutinę pakartotinio nusikalstamumo riziką su mažėjimo galimybėmis, kartu nurodant kriminogeninius veiksnius: asmens kriminalinė istorija; smurtinis elgesys; būdingumas nesilaikyti įstatymų; probacijos bei kitų sąlygų nesilaikymais, pažeidimai. ¹⁴⁸ Tačiau, šios autorės nuomone, svarbu pabrėžti, jog ši taikoma metodika nėra tokia patikima, kaip gali atrodyti iš pažiūros.

Visų pirma, „OASys“ metodika pateikia tik bendrą kriminalinio elgesio riziką. Vadinas, tai nėra pilnai individualizuota sistema. Taip pat, vertinant specifines nusikalstamų veikų grupes, galimi neatitikimai. Vadinas, elgesio rizikos vertinimas remiantis šia metodika gali lemti klaidingas išvadas. Antra, šios metodikos pagalba atliekamas rizikos vertinimas paremtas statistinės informacijos pagrindu. Trečia, šią metodiką gali naudoti pareigūnai, kurie neturi reikiamos kvalifikacijos bei informacijos vertinti asmens pakartotinio nusikalsti prognozę, o psichologinį išsilavinimą turinčių specialistų, šiuo metu, itin trūksta. ¹⁴⁹ Vadinas, pilnai remtis šios metodikos rezultatais nėra visiškai tikslinga. Taip pat nėra aišku, koks specialistas atliko šį vertinimą.

Smurtinis elgesys yra specifinis nusikaltimas, o minėta metodika negali suteikti patikimų duomenų apie asmens pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką. ¹⁵⁰ Vadinas, bendrų statistinių duomenų taikymas individualiam asmeniui, nebūtinai reiškia tikrosios jo rizikos prognozės. Kita vertus, tikslus atsakymas bei tiksli asmens pakartotinio nusikalstamumo prognozė šiai dienai nėra įmanoma, todėl, greta šios metodikos taikymo,

¹⁴⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-276-627/2025.

¹⁴⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-276-627/2025.

¹⁴⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2026 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-44-626/2026.

¹⁴⁹ ČESNIENĖ, Ilona; LAURINAVIČIUS, Alferas ir USTINAVIČIŪTĖ, Laura (2015). Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas Lietuvoje: esama situacija ir raidos tendencijos. Kriminologijos studijos, 3 [interaktyvus] <http://dx.doi.org/10.15388/CrimLithuan.2015.0.8950> p. 74-75

¹⁵⁰ Ibidem, p. 74

turi būti vertinami ir kiti, jau aukščiau minėti kriterijai tam, jog vadovaujantis visuma aplinkybių, būtų galima spręsti asmens grįžimo į laisvę perspektybą bei galimybes.

Pastebėtina, jog pakartotinio nusikalstamumo rizika Teismų praktikoje vertinama nevienodai. Pavyzdžiui, remiantis „OASys“ duomenimis, asmens R.B. rizikos lygį sudarė 70 balų, o tai reiškia vidutinę nusikalstamo elgesio riziką, o kriminogeniniai veiksniai pasireiškia smurtu; įsibrovimai į patalpą, nusikaltimai padaryti esant nepilnamečiais; bausmės atlikimo sąlygų pažeidimai ir kt. Tačiau, Teismas, įvertinęs nuteistojo pažangą, resocializacijos rezultatus, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę pakeitė į 5-erių terminuotą laisvės atėmimą. Nurodyta, jog nuteistasis R.B. yra dirbantis, neturi jokių skolų, dalyvauja socialinės rehabilitacijos programose ir pan. Nustatyta, jog nusikaltimu sukelta žala atlyginta, dėl padarytų nusikaltimų gailisi¹⁵¹ Vadinasi, įvertinęs visų aplinkybių visumą, nuteistasis lėmė Teismo pasitikėjimą.

Tačiau, remiantis jau minėta byla, nuteistasi D.A. bausmę atlieka jau 27 metus, tačiau, Teismas šiuo atveju, autorės nuomone, neteisingai įvertino šio nuteistojo pavojingumo riziką. Kaip matyti iš bylos motyvacijos, Teismas atmetė nuteistojo skundą remdamasis „OASys“ metodikos rezultatais bei nuteistojo pažeidimų skaičiumi. D.A. nusikalstamo elgesio rizika, naujausiais duomenimis įvertinta kaip maža nusikalstamumo rizika, tačiau esant laisvėje galimas didelės žalos rizikos lygis. Teismas taip pat pažymėjo, jog 8 kartus pažeidė įkalinimo įstaigos nuostatus, 3 kartus sulaukė drausminės nuobaudos.¹⁵² Šie du argumentai tapo Teismo atsisakymas sušvelninti nuteistajam bausmę. Rizikos kriterijus, šios autorės nuomone, negali būti vienintelis, kuriuo galima motyvuoti Teismo sprendimą, kadangi esminė laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės sąlyga yra ta, jog bausmės atlikimo metu asmuo keistūsi. Taigi, net jeigu ir išlieka pakartotinio nusikalstamumo rizika, privaloma vertinti aplinkybių visumą.

Kita vertus, Teismų praktikoje akcentuojama nuolatinė bei nuosekli nuteistojo pažanga nuo pat bausmės atlikimo pradžios. Vadinasi, asmens teigiamas progresas, jo iniciatyva turi pasireikšti nuo pat bausmės pradžios atlikimo iki galimybės pareikšti prašymą dėl bausmės sušvelninimo ir poto. Teismo vertinimu nepriekaištinga reputacija įkalinimo įstaigoje bei įstatymų ir vidinės tvarkos taisyklių laikymasis yra teigiamas nuteistojo elgesio pokytis, dėl kurio asmuo gali „pretenduoti“ į bausmės švelninimą. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų nurodoma, jog nuteistasis M.R. pokytis nebuvo nuoseklus ir efektyvus, kadangi jam buvo paskirta 7 nuobaudos, 13 kartų pažeidė tvarką, 5 kartus dalyvavo auklėjamojo pobūdžio pokalbiuose ir 1 kartą įspėtas žodžiu. Nepaisant to,

¹⁵¹ Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-65/2019.

¹⁵² Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-276-627/2025.

Teismas taip pat pažymėjo, jog realus asmens progresas prasidėjo tik po to, kai Lietuvos įstatymų leidėjas priėmė įstatymą dėl bausmės švelninimo, vadovaujamasis tuo, jog už gėra elgesį, M.R. sulaukė 30 skatinimų, tačiau, viena dalis šių skatinimų paskirti bausmės pradžioje (1998 m.), o kita dalis nuo 2019m. Taigi, Teismas įvertines ir kitas aplinkybes, taip pat pasirinko šiuo pagrindu ir nuteistojo prašymą bausmės švelninimui, atmetė.¹⁵³ Vadinasi, tai žymi, jog Teismo vertinimu bausmės pokytis grįstas nuolatinio nuteistojo teigiamu pokyčiu bei jo įsitraukimu. Tačiau, autorės nuomone, vien tik tai, kad tam tikru laikotarpiu nuteistasis nerodo iniciatyvos, nereiškia, jog jo pavojingumas ar jau atliktas progresas sumažėja. Taip pat, nuobaudų skyrimas tik tam tikru laikotarpiu (praeityje) irgi nereiškia, jog išlieka tikimybė, jog asmuo jas pakartos vėliau arba išėjęs į laisvę.

Nuteistojo efektyvų bei nuolatinį progresą gali susilpninti ar stabdyti ir kitos aplinkybės, kurios visiškai nepriklauso nuo nuteistojo valios. Viena iš šių aplinkybių yra tai, jog įkalinimo įstaiga yra uždara, pasireiškianti kontrole ir suvaržymais, todėl, natūralu, jog tam tikru momentu nuteistąjį tokia aplinka gali slėgti emociškai ir dėlto realus nuteistojo progresas sulėtėja. Kitos aplinkybės, tokios kaip prasto gyvenimo sąlygos, nelygybė tarp nuteistųjų ir darbuotojų, taip pat gali lemti nuteistojo emocinės būklės pablogėjimą, dėl kurios taip pat gali sustoti teigiamas asmens progresas.¹⁵⁴

Taigi, Teismui, siekiant priimti motyvuotą bei pagrįstą sprendimą, tikslinga vertinti aplinkybių visumą, o ne tik metodikų ar kitų priemonių rezultatus. Aplinkybių vertinimas lemia teisingesnę prognozę, todėl tikslinga nurodyti kuo daugiau sąlygų, kurios lemia Teismo nepasitikėjimą nuteistuoju bei pagrindą toliau jį izoliuoti.¹⁵⁵

Apibendrinant galima teigti, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas terminuotu laisvės atėmimu Lietuvoje nėra tinkamiausias teisės į viltį užtikrinimo institutas, kadangi pasireiškia dviejų pakopų modeliu bei keliama aukšti reikalavimai nuteistiesiems. Šio instituto konservatyvumas lemia įstatymų leidėjo aiškios valios nebuvimą, nurodant, kad šiuo institutu galima pasinaudoti tik išimtiniais atvejais. Baudžiamajame įstatyme įtvirtinti kriterijai, kita vertus, EŽTT nuomone, laikomi pagrįstais ir objektyviais. Tačiau, vertinant nacionalinę praktiką matyti, kad kriterijų vertinimas visada pasireiškia skirtingai, o kai kada asmens galimybė išeiti į laisvę apribojama vien tik rizikos vertinimo kriterijumi.

¹⁵³ Lietuvos apeliacinio teismo 2026 m. kovo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-50-487/2026.

¹⁵⁴ SAKALAUSKAS, Gintautas; JARUTIENĖ, Liubovė; KALPOKAS, Vaidas ir kt. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, p. 157.

¹⁵⁵ NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus]. : <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 91.

4. LYGTINIS PALEIDIMAS KAIP TEISĖS Į VILTĮ ĮGYVENDINIMO UŽTIKRINIMAS

Vadovaujantis Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacijoje dėl lygtinio paleidimo¹⁵⁶ pateikiamas toks šio instituto apibrėžimas: lygtinis paleidimas yra nuteistojo ankstesnis paleidimas iš kalėjimo, pataisos namų ar kitos įkalinimo įstaigos, taikant individualias priemones bei sąlygas po paleidimo. G. Norvaišytė patikslina šią sąvoką nurodyma, jog: „lygtinis paleidimas suprantamas kaip nuteistojo paleidimas iš įkalinimo įstaigos prieš paskirtos laisvės atėmimo bausmės termino pabaigą, toliau taikant tam tikrus elgesio apribojimus.“¹⁵⁷ Vadinasi, kaip jau ne kartą šio darbo autorės minėta, lygtinis paleidimas yra vienas iš teisę į viltį įgyvendinančių institutų. Šio instituto taikymas, autorės nuomone, geriausiai užtikrina teisę į viltį, todėl šiuo pagrindu šiame skyriuje trumpai apžvelgiamas lygtinio paleidimo turinys ir aspektai.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacijoje dėl lygtinio paleidimo,¹⁵⁸ išvelgiamas lygtinio paleidimo pripažinimas kaip viena iš veiksmingiausių bei efektyviausių priemonių, užkertanti kelią pakartotiniam nuteistojo nusikalstamumui, kartu užtikrinant nuteistojo resocializacijos galimybes, vykdant nuolatinę priežiūrą ir skatinant asmens integraciją. G. Sakalauskas, siekdamas įvertinti lygtinio paleidimo prasmę, visų pirma nurodo, kad lygtinis paleidimas skatina pozityvų nuteistojo elgesį įkalinimo įstaigoje. Ši idėja paremta tuo, kad nuteistojo žinojimas apie tikimybę išeiti į laisvę ir likusią dalį bausmės atlikti sugrįžus į visuomenę, iš esmės motyvuoja nuteistąjį siekti šio tikslo. Taigi, skatinant nuteistojo motyvaciją ir siekį pozityvaus progreso link, tikslinga sudaryti individualų darbą planą su nuteistuoju. Autorės nuomone, tai, kad asmuo žino, jog egzistuoja galimybė į lygtinį paleidimą, sąlygoja bei nuteistojo vilties išsaugojimą ir teisės į viltį tikslingą įgyvendinimą.

Kadangi lygtinis paleidimas laikomas kaip viena iš kokybiškiausių priemonių, siekiant mažinti nusikalstamumą, ji taip pat sudaro galimybes nuteistojo resocializacijai.¹⁵⁹ Šio darbo autorė jau ne kartą akcentavo, jog resocializacija yra viena iš teisės į viltį elementų, todėl be šio elementų, ši teisė nebus tikslingai bei efektyviai užtikrinama. Resocializacijos ribojimas, rehabilitacijos neužtikrinimas, taip pat, sąlygoja laisvės

¹⁵⁶ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacija REC (2003)22 dėl lygtinio paleidimo.

¹⁵⁷ NORVAIŠYTĖ, Goda (2025). Lygtinio paleidimo instituto reglamentavimas Lietuvoje: raida ir taikymo iššūkiai. *Teisė*, 137, [interaktyvus] DOI: <https://doi.org/10.15388/Teise.2025.137.6> p. 91.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem, p. 11.

atėmimo bausmės absoliutizmą. Iš tiesų net nėra prasmės kalinti žmogų, jeigu nėra siekiama jo realaus bei pozityvaus progreso; priešingai, visuomenėje gilinti nusikalstamumo, amoralaus elgesio bei bausmės represyvumo problema.

Nusikalstamas elgesys dažnu atveju lemia sunki praeitis, kuri pasireiškia įvairiais socialiai sunkumais. Sutinkama su tuo, jog tokiomis aplinkybės netikslinga teisinti nusikalstamą elgesį, tačiau ir bausti taikant tik griežtas, žeminančias orumą, sąlygas, nėra ir niekada nebus teisinga. Svarbu įvertinti pusiausvyrą tarp bausmės ir jos gebėjimo koreguoti asmens socialinę situaciją. Todėl, resocializacija užtikrina šių blogų įpročių bei kitų situacijų mažinimą, o siekiant kartu suteikti daugiau galimybių nuteistajam, tam lygtinis paleidimas laikomas tinkamiausia priemone.¹⁶⁰ Greta šių sąlygų, lygtinis paleidimas riboja, jau ne kartą šiame darbe akcentuotą kalinimo žalą; užtikrina mažėjančią kalinių skaičių, sumažina kalinimo išlaidas, susijusias su kalėjimų perpildymu. Lygtinis paleidimas, kita vertus, skatina nuteistojo pozityviasias savybes: savarankiškumą bei atsakomybę.¹⁶¹

Kita vertus, J. Namavičius, vertindamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuotu laisvės atėmimo ir lygtinio paleidimo turinio aspektus, pažymėjo tai, kad pirmasis minėtas modelis pasižymi viena specifiška detale - garantija, jog asmuo išeis į laisvę. Lygtinio paleidimo atveju, pažeidus nustatytas sąlygas, kyla pagrindas asmenį grąžinti atlikinėti bausmę į įkalinimo įstaigą. Bausmės sušvelninimas pagal pirmąjį institutą lemia nuteistojo tikrumą, kad atlikęs naujai paskirtą bausmę, galės išeiti į laisvę, su sąlyga, jog neįvykdys naujų nusikalstamų veikų, už kurias grėsia laisvės atėmimo bausmė. Tačiau, kartu tai yra ir spraga, kadangi išlieka didelė tikimybė, jog nuteistasis kalėjime praleis didžiąją dalį savo gyvenimo, daugiausia iki 30 m. laisvės atėmimo, įskaitant prisideda ir metai, kurių atsižvelgiu pasireiškia laukimas teikti naują prašymą dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės švelninimo.¹⁶² Vadinasi, šio instituto taikymas, iš esmės, sąlygoja papildomą ilgą terminą praleisti įkalinimoje įstaigoje, o jeigu asmens prašymas atmetamas - sudaromas papildomas laukimo periodas. Autorės nuomone, tiek naujos bausmės paskyrimas (terminuoto laisvės atėmimo skyrimas), tiek laukimo periodas, apimantys ilgus nuteistojo metus atliekant bausmę, iš esmės nebetenka jokios prasmės ir šiuo atveju sunku įžvelgti bausmės tikslų egzistavimą. Tai, jog asmuo turi papildomai atlikti bausmę, jog galėtų grįžti į visuomenę, sąlygoja nepasitikėjimą

¹⁶⁰ SAKALAUSKAS, Gintautas (2013). Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus probacijos įstatymui: teorija ir praktika. *Teisės problemos*, 4(82), p. 11.

¹⁶¹ Ibidem, p. 12-14

¹⁶² NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 86

nuteistuoju. Todėl, šiuo atveju, atsižvelgiant į šio kalinimo žalą, autorė pritaria siūlomiems pasiūlymams atsisakyti šio instituto ir tiesiog taikyti lygtinį paleidimą.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacijoje dėl lygtinio paleidimo¹⁶³, pažymima, jog ši priemonė turi būti taikoma suderinus pagal nuteistojo individualias savybes bei laikantis teisingumo, sąžiningumo principų. Šiuo pagrindu tikslinga sugrįžti į jau minėtą aspektą: lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą, kadangi autorės nuomone, kiekvienu atveju svarbu įvertinti pažeidimų bei sąlygų nesilaikymo turinį. Pažymėtina, jog ne visų sąlygų pažeidimai turėtų lemti lygtinio paleidimo atšaukimą.

Lygtinio paleidimo panaikinimo atveju svarbu nustatyti, jog atlikti pažeidimai pasižymi nuolatinumu ir yra rimti. Nuolatinis pažeidimų atlikimas reiškia probuojamo asmens nuolatinis priešiškus veiksmus, pavyzdžiui, pabėgimas, tai nurodo, jog asmuo nelinksta laikytis jam paskirtų nurodymų. Probuojamas asmuo, viena iš sąlygų, turi būti nuolatos pasiekiamas, o jeigu daroma priešingai, tai laikoma vengimu vykdyti priežiūrą. Tačiau, jeigu asmuo pats neatsisako probacijos vykdymo, ji turėtų būti vykdoma ir toliau. Tuo tarpu rimti pažeidimai laikomi tokiais, kuomet Teismui kyla įtarimų apie asmens naujų nusikalstamų veikų darymą.¹⁶⁴ Taigi, ne visi pažeidimai traktuojami kaip asmens blogas elgesys, dėl kurio reikėtų nutraukti lygtinio paleidimo taikymą.

Kita vertus, šio darbo autorė siekia parodyti palaikymą pritariančiajai nuomonei, jog Lietuva turėtų atsisakyti laisvės atėmimo iki gyvos galvos baudmės pakeitimo terminuotu laisvės atėmimu ir pasirinkti taikyti lygtinį paleidimą. Kadangi pažeidus probacijos tvarką, ją galima atšaukti, taikant Lietuvoje šį modelį, kartu užtikrintų visuomenės interesų apsaugą. Tačiau, tikslinga paminėti esminę teisės į viltį taisyklę: kiekvienas nusipelnė laisvės. Kaip pažymi J. Namavičius, lygtinio paleidimo atveju atsižvelgiama į individualią nuteistojo situaciją. Sutinkama ir su tuo, jog šio modelio pasirinkimas reikštų BK ir BVK pakeitimus, todėl, tai vėlgi galėtų lemti įstatymų leidėjo nenorą imtis reformos.¹⁶⁵ Nuteistajam šiuo atveju sudaromas individualus priežiūros planas. Šiame plane nustatomos sąlygos, įvertinamas probuojamo asmens rizikos lygis bei jo kriminogeniai veiksniai. Svarbu kiekvienu atveju įvertinti nuteistojo

¹⁶³NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. Teisė, 127 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 86.

¹⁶⁴NORVAIŠYTĖ, Goda (2025). Lygtinio paleidimo instituto reglamentavimas Lietuvoje: raida ir taikymo iššūkiai. Teisė, 137, [interaktyvus] DOI: <https://doi.org/10.15388/Teise.2025.137.6> p. 91.

¹⁶⁵NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. Teisė, 127 [interaktyvus]. <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 94

elgiasį atliekant laisvės atėmimo bausmę.¹⁶⁶ Taigi, kaip ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuotu laisvės atėmimu instituto atveju, vertinama panašių kriterijų visuma.

Rizikos prognozė, kaip minėta šio darbo autorės, nėra visiškai svari ar pagrįsta, nes įkalinimo žalingumas pasireiškia tuo, jog atlikus visą paskirtą bausmę, ši prognozė gali būti kur kas nepalankesnė negu taikant lygtinį paleidimą.¹⁶⁷ Vadinasi, tai visiškai prasilenkia su visuomenės apsaugos interesais. Todėl, taikant lygtinį paleidimą, asmens resocializacijos siekis užtikrinamas kur kas efektyviau, nei bausmę keičiant kita bausme. Kaip jau minėta, teisei į viltį svarbus nuteistojo pripažinimas, tikėjimas juo, tad vargu, ar įgyvendinant šią teisę taikant bausmės pakeitimą kita bausmė, realiai užtikrina nuteistojo teigiamą progresą. Asmuo po šios bausmės atlikimo tiesiog paleidžiamas į laisvę, be jokių pagrindų ar svarios „atramos“. Taigi, iš esmės vis tiek padaroma žala nuteistajam, tokiu pagrindu autorė dar kartą pabrėžia lygtinio paleidimo svarbą. Siekiant įgyvendinti bausmės tikslus ir taikyti sveiką požiūrį į nusikaltimus, griežtumas ir dviejų pakopų sistema niekada nebus guji užtikrinti resocializacijos tikslus, kaip tai daro lygtinis paleidimas.

Apibendrinant galima teigti, jog lygtinis paleidimas geriausiai užtikrina teisę į viltį taip. Skirtingai nei dviejų pakopų modelis, lygtinis paleidimas suderina visuomenės saugumo interesus su nuteistojo interesais, išlaikant kontrolę, bet kartu suteikiant jam galimybę sugrįžti į visuomenę. Šis institutas nuteistuosius motyvuoja laikytis pozityvaus elgesio, o tai prisideda prie nusikalstamumo mažinimo.

¹⁶⁶ Ibidem, p. 88

¹⁶⁷ SAKALAUSKAS, Gintautas (2013). Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus probacijos įstatymui: teorija ir praktika. Teisės problemos, 4(82), p. 31

IŠVADOS

1. Teisė į viltį galima apibrėžti kaip nuteistojo teisę prašyti valdžios institucijų, kad jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė būtų sušvelninta, tam, jog nuteistasis galėtų išeiti į laisvę.
2. Galima teigti, kad teisės į viltį suvokimas istorijos eigoje kito. Šiuo pagrindu, mažėjanti represyvios, žeminančios ir kankinančios kalinimo politikos įtaka bei efektyvių bausmių sistemos politikos pokyčiai lėmė pirmąsias teisės į viltį užuomazgas. Paties šio instituto užuomazgos atsirado 19 amžiuje, bet vėliau buvo išplėtos Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.
3. Kadangi Konvencijos 3 straipsnis įtvirtina draudimą kankinti, nesvarbu, ar pilietį, ar nuteistą, teisė į viltį šiuo atveju įgyja atskirą reikšmę. Teisė į viltį reikšmė pasireiškia tuo, jog šiai dienai ji pripažįstama kaip vertybė, sauganti asmens orumą, tiek EŽTT praktikoje, tiek ir daugelyje valstybių. Ji išlaiko nuteistojo viltį ateityje išeiti į laisvę ir kartu užtikrina jo pripažinimą, jog kiekvienas žmogus, padaręs net ir pačius žiauriausius nusikaltimus, gali išpirkti savo kaltę ir grįžti gyventi į visuomenę.
4. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nėra nesuderinama su Konvencijos 3 straipsniu, nes, remiantis visuomenės interesų apsauga, ji, pasak EŽTT formuojamos praktikos, išlieka reikalinga bei veiksminga priemonė siekiant apriboti pavojingų asmenų veikimą visuomenėje taip juos izoliuojant. Tačiau, nors ir nedraudžiama šią bausmę skirti už sunkius nusikaltimus, tokius kaip, nužudymas, vis dėlto, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, tam, jog būtų suderinama su Konvencijos 3 straipsniu bei kitais žmogaus teisių standartais, negali būti absoliuti. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės aboliutizmą lemia teisės į viltį neužtikrinimas, neproporcingas asmens pagrindinių teisių ribojimas bei prastos gyvenimo sąlygos, medicininių ir kitų nuteistojo poreikių neužtikrinimas.
5. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nereiškia realaus asmens kalinimo iki asmens gyvenimo pabaigos. Kitaip tariant, asmens izoliavimas pateisinamas tol, kol jis išlieka pavojingu visuomenei bei vis dar egzistuoja penologiniai pagrindai, tokie kaip nubaudimas, atgrasymas, visuomenės apsauga bei resocializacija. Priešingu atveju ši bausmė laikoma absoliuti, jeigu neužtikrinama reali galimybė išeiti į laisvę, kai nustatoma, jog nebėra prasmės toliau kalinti nuteistąjį.
6. Vieni iš svarbiausių teisės į viltį įgyvendinimą užtikrinančių kriterijų išsikiriami EŽTT jurisprudencijoje. Tokie kriterijai, kaip *de facto* ir *de jure*, yra esminiai šios teisės elementai.

7. Teisės į viltį užtikrinimui naudojami tokie institutai, kaip lygtinis paleidimas, prezidento malonė, amnestija ir kt. Pažymėtina, jog prezidento malonės bei amnestijos institutai yra vieni iš prasčiausiai užtikrinantys teisę į viltį institutai ir, EŽTT jurisprudencijoje laikomi nepakankamais bei nekokybiškais. Kiekvienu atveju privaloma vertinti instituto turinį, nes prezidento malonė, dažnu atveju pasireiškia šališkumu, neaiškumu ir tam tikrų aplinkybių ribojimu. Pavyzdžiui, nustatyta, jog dažnu atveju prezidento malonė suteikiama tik esant ligos atvejams, o tai, pasak EŽTT, nėra vienintelė sąlyga pasinaudoti teise į viltį.

8. Teisė į viltį įgyvendina žmogaus orumo, teisingumo, draudimo taikyti nežmonišką ar žeminantį eliasį bei teisinės valstybės principus. Visi šie principai susiję su veiksmingu ir kokybišku teisės į viltį įgyvendinimu, bent vieno iš šių principų pažeidimas arba jų nebuvimas gali lemti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą.

9. Po Matiošaičio ir kt. prieš Lietuvą bylos sprendimo Lietuvos teisėje įtvirtintas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas terminuotu laisvės atėmimu institutas. Sutinkama su nuomone, jog šio instituto įtvirtinimą lėmė įstatymų leidėjo neapsisprendimas, realios valios nebuvimas siekiant permainingos reformos ir noras formaliai įvykdyti sprendimą.

10. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas terminuotu laisvės atėmimu pasireiškia „dviejų pakopų“ modeliu, kuris pasižymi naujos bausmės paskyrimu bei aukštų reikalavimų atitikimu. Įstatymų leidėjas šį institutą numatė ne kaip privalomą sąlygą, o tiesiog kaip išimtį.

11. BK 51 straipsnio 2 d. įtvirtinti reikalavimai, kuriuos nuteistasis privalo atitikti tam, jog galėtų pretenduoti į bausmės švelninimą, jie yra tokie: nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika; nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu; bausmės tikslai; atliktos bausmės poveikis nuteistajam; ar nuteistasis atlygino ar pašalino reikšmingą padarytos žalos. Greta šių kriterijų vertinama ir tai, ar asmuo pripžįsta savo kaltę bei dėlto gailisi.

12. Autorė pritaria BK 51 straipsnio 2 d. įtvirtintų šių kriterijų išreikštai kritikai, kadangi, vertinant Lietuvos teismų praktiką, matyti, jog didžiąją daugumą asmens galimybė į bausmės sušvelninimą atmetama remiantis nusikalstamo elgesio rizikos rezultatais pagal „OASys“ metodiką, kuri nėra pilnai patikima, nes yra paremta bendra statistine informacija ir pan. Kartu nurodoma, jog asmuo vis dar laikomas netinkamu grįžti į visuomenę dėl padarytų nuobaudų bei nusižengimų skaičiaus, net jeigu šie nusižengimai buvo padaryti bausmės pradžioje, o nuobaudos seniai išnykę. Kita vertus, nusikalstamo elgesio rizika Teismų praktikoje vertinama ne vienodai, tačiau, daugumoje į asmens

resocializacijos rezultatus ir aktyvumą įvairiose veiklose, nėra atsižvelgiama ir traktuojama, jog to nepakanka.

13. Lygtinis paleidimas, skirtingai nei dviejų pakopų modelis, teisę į viltį užtikrina geriausiai ir efektyviausiai. Taikant lygtinį paleidimą suderinami visuomenės saugumo interesai bei nuteistojo interesai, taip kartu sumažinant kalinimo žalą bei perpildytų kalėjimų skaičių. Todėl šio darbo autorė išreiškia palaikymą taikyti lygtinį paleidimą laisvės atėmimo iki gyvos galvos atveju.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

NORMINIAI TEISĖS AKTAI

Europos Sąjungos teisės aktai

1. Europos Parlamento 2017 m. spalio 5 d. rezoliucija (2015/2062(INI) dėl kalėjimų sistemos ir sąlygų kalėjimuose. OL C 346, 2017

Tarptautinės teisės aktai

2. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497
3. Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987

Lietuvos Respublikos teisės aktai

4. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33–1014.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000, 89–2741.
6. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994. *Valstybės žinios*, 2002, 73-3084.

Lietuvos Respublikos poįstatyminiai teisės aktai

7. Lietuvos Respublikos Prezidento 2020 m. sausio 9 d. dekretas Nr. 1K-181 „Dėl malonės komisijos sudarymo ir malonės prašymų nagrinėjimo nuostatų patvirtinimo“. TAR, 2020, 302.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

8. APPLETON, Catherine; NIKARTAS, Simonas ir ŠLEINOTAITĖ, Goda (2025). Hope of Release? Life Imprisonment in Lithuania. *Baltic Journal of Law & Politics*, 18 ISSUE 1, p. 51- 76 [interaktyvus] <https://doi.org/10.2478/bjlp-2025-0010>.

9. ADAMS PAUL, John (2008). *Lex Julia de adulteriis (18 B.C.)*. Northridge: California State University.
10. BARANSKAITĖ, Agnė (2009). Humanizmo principas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto istorinės raidos kontekste. *Socialinių mokslų studijos*, 4(4), p. 179-194.
11. ČESNIENĖ, Ilona; LAURINAVIČIUS, Alferas ir USTINAVIČIŪTĖ, Laura (2015). Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas Lietuvoje: esama situacija ir raidos tendencijos. *Kriminologijos studijos*, 3 [interaktyvus] <http://dx.doi.org/10.15388/CrimLithuan.2015.0.8950> p. 58-81.
12. DRAKŠAS, Romualdas (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. *Teisė*, 48, p. 50-65. [žiūrėta 2025-10-03]
13. DRAKŠAS, Romualdas (2016). Teisingumo principas skiriant bausmę. *Teisės apžvalga*, 2(14), [interaktyvus]. <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.5> p. 75-97. [žiūrėta 2025-11-04]
14. GARDNER F., Jane (1986). *Women in Roman Law and Society*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press p. 5.
15. HARRIES, Jill (2012). *Law and Crime in the Roman World*. Mokomoji knyga [interaktyvus]. Scotland: University of St Andrews <https://doi.org/10.1017/CBO9780511620317> p. 35.
16. HAVEL, Vaclav (1990). *Disturbing the Peace. A Conversation with Karel Hviždala* [interaktyvus]. New York: Knopf. <https://archive.org/details/disturbingpeacec00have/mode/2up> p. 181.
17. JUSTICKIS, Viktoras (2001). *Kriminologija I dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
18. KŪRIS, Egidijus (2018). „Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrinos (r)evoliucija. *Teisės apžvalga*, No. 2(18), [interaktyvus] DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1> p. 9-45.
19. MONAHAN, John and SKEEM L. Jennifer (2015). *Risk Assessment in Criminal Sentencing*. Annual Review of Clinical Psychology [interaktyvus] Virginia: University of Virginia School of Law DOI: 10.1146/annurev-clinpsy-021815-092945 p. 489-508.
20. NAMAVIČIUS, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127 [interaktyvus] <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.127.5> p. 77-100.

21. NORVAIŠYTĖ, Goda (2025). Lygtinio paleidimo instituto reglamentavimas Lietuvoje: raida ir taikymo iššūkiai. *Teisė*, 137, [interaktyvus] DOI: <https://doi.org/10.15388/Teise.2025.137.6> p. 85-103.
22. NIKARTAS, Simonas ir ČEPAS, Algimantas (2014). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste. *Teisės problemos*, 2(84), [interaktyvus]. <https://www.lituanistika.lt/content/57341> p. 5-25.
23. PETERSILIA, Joan (2003). *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry* [interaktyvus]. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195160864.001.0001> p. 92. [žiūrėta 2026-01-05]
24. RIOFRIO CARLOS, Juan (2023). The Right To Hope: A New Perspective of The Right To Have Expectations, Opportunities and Plans. *Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice*, 30, [interaktyvus]. <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/crsj/vol30/iss1/6/> p. 80-133.
25. ROTH T., Martha (1995). Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. [interaktyvus] Atlanta: The Society of Biblical Literature <https://doi.org/10.2307/jj.25577265>. [žiūrėta 2025-09-30]
26. SAKALAUSKAS, Gintautas; BIKELIS, Skirmantas; KALPOKAS, Vaidas ir kt. (2012). *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, p. 162 [žiūrėta 2026-03-21]
27. SAKALAUSKAS, Gintautas; JARUTIENĖ, Liubovė; KALPOKAS, Vaidas ir kt. (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, p. 114.
28. SAKALAUSKAS, Gintautas (2015). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2(88), [interaktyvus]. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1463245376381/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> p. 5-53. [žiūrėta 2025-11-30]
29. SAKALAUSKAS, Gintautas (2015). Kalinių ir darbuotojų santykių įkalinimo įstaigose svarba nuteistųjų integracijai ir įstaigoje vyraujančiai atmosferai. *Socilinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 10, [interaktyvus]. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2015.10.4859> p. 52-67. [žiūrėta 2025-12-27]
30. SAKALAUSKAS, Gintautas (2013). Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus probacijos įstatymui: teorija ir praktika. *Teisės problemos*, 4(82), p. 5-39.

31. SCHNITTKER, Jason and JOHN, Andrea (2007). Enduring Stigma: The Long-Term Effects of Incarceration on Health. *Journal on Health and Social Behavior*, 48(2), [interaktyvus]. <https://www.jstor.org/stable/27638699> p. 115-30.
32. SINKEVIČIUS, Vytautas ir JAKULEVIČIENĖ, Lyra (sud.) (2019). Lietuvos teisė 2019: esminiai pokyčiai. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, p. 87.
33. ȘTEFĂNOAIA, Mihai (2025). Criminal Justice and Human Dignity: A European Perspective on the Limits of Punitive Power in Light of ECHR Jurisprudence. *European Journal of Law and Public Administration*, 12(1), [interaktyvus]. <https://doi.org/10.18662/eljpa/12.1/256> p. 69-77. [žiūrėta 2026-03-21]
34. SMIT, Dirk van Zyl and APPLETON, Catherine (2019). *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis* [interaktyvus]. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1177/14624745209301> p. 2.
35. ŠVEDAS, Gintaras; ABRAMAVIČIUS, Armanas; PRAPIESTIS, Jonas ir kt. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis, 1 KNYGA*. Recenzuotas mokslinis vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
36. ŠVEDAS, Gintaras; ABRAMAVIČIUS, Armanas; PRAPIESTIS, Jonas (sud.) (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis, 2 KNYGA*. Recenzuotas mokslinis vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
37. TROTTER, Sarah (2022). *Hope's Relations: A Theory of the 'Right To Hope' in European Human Rights Law*, 22(2), [interaktyvus] Oxford: Oxford University Press <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngac007> p. 1-21 [žiūrėta 2025-11-04]
38. ŽEMAITYTĖ, Irena ir ČIURINSKIENĖ, Daiva (2004). Nuteistųjų požiūris į dalyvavimą socialinėse programose kaip resocializacijos galimybę. *Socialinis darbas*, 3(2), [interaktyvus]. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367179475241/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> p. 43-50

PRAKTINĖ MEDŽIAGA

Europos Žmogaus teisių teismo praktika

39. Dardanskis prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 74452/13, [2019-06-18]. ECLI:CE:ECHR:2019:0618DEC00744521327.
40. Daktaras prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 48303/16, [2020-01-28]. ECLI:CE:ECHR:2020:0128DEC004830316.

41. Farbtuhs v. Latvia [ECHR], No. 4672/02, [02-12-2004].
ECLI:CE:ECHR:2004:1202JUD000467202.
42. Harakchiev and Tolumov v. Bulgaria [ECHR], No. 15018/11, 61199/12, [08-07-2014].
ECLI:CE:ECHR:2014:0708JUD001501811.
43. Kafkaris v. Cyprus [ECHR], No. 2190/04, [12-02-2008].
ECLI:CE:ECHR:2008:0212JUD002190604.
44. Khoroshenko v. Russia [ECHR], No. 41418/04, [30-06-2015].
ECLI:CE:ECHR:2015:0630JUD004141804.
45. Laszlo Magyar v. Hungary [ECHR], No. 73593/1, [20-05-2014].
ECLI:CE:ECHR:2014:0520JUD007359310.
46. Matiošaitis ir kt. prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 60115/13, 69425/13, [2017-05-23] ECLI:CE:ECHR:2017:0523JUD002266213
47. Murray v. The Netherlands [ECHR], No. 10511/10, [26-04-2016].
ECLI:CE:ECHR:2016:0426JUD001051110.
48. Marcello Voila v. Italy [ECHR], No. 45106/04, [05-10-2006].
ECLI:CE:ECHR:2006:1005JUD004510604.
49. Petukhov v. Ukraine [ECHR], No. 43374/02, [21-10-2010].
ECLI:CE:ECHR:2010:1021JUD004337402.
50. Trabelsi v. Belgium [ECHR], No. 140/10, [04-09-2014].
ECLI:CE:ECHR:2014:0904JUD000014010.
51. Vinter and others v. the United Kingdom [ECHR], No. 66069/09, 130/10 and 3896/10, [09-07-2013]. ECLI:CE:ECHR:2013:0709JUD006606909.

Lietuvos Konstitucinio Teismo praktika

52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.
53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. birželio 4 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, KT47-N7/2024.

Lietuvos apeliacinio teismo praktika

54. Lietuvos apeliacinio teismo 2025 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-276-627/2025.

55. Lietuvos apeliacinio teismo 2026 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-44-626/2026.

Pirmosios instancijos teismo praktika

56. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-81-65/2019.

57. Kauno apygardos teismo 2025 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-290-928/2025.

KITI ŠALTINIAI

58. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas* (2021). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [interaktyvus]. <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/viltis,%20vylimasis?i=10de8404-d95c-4972-a2c1-689bde24c329>.

59. Europos Komisija. *Kas yra teisinė valstybė?* [interaktyvus]. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/what-rule-law_lt.

60. Katbaz.weebly (2008-05-08). *Inkvizicija* [interaktyvus]. <https://katbaz.weebly.com/inkvizicija.html>. [žiūrėta 2025-10-30]

61. Lietuvos kalėjimų tarnyba (2025-12-31). *Aktualioji statistika 2025 m.* [interaktyvus]. <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1774271823/3411/aktualioji%20statistika%202025%20m.pdf>.

62. Lietuvos kalėjimų tarnyba (2024-06-30). *Bausmių vykdymo sistemos aktualioji statistika* [interaktyvus]. <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1722590384/1346/Aktualioji%20statistika%202024%202%20ketv.pdf>.

63. Lietuvos Teismai (2025-03-27). *Teismų veiklos apžvalga 2025.* [interaktyvus]. <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-veiklos-ataskaitos/198>.

64. Nacionalinė Teismų administracija (2025-03-24). *Nacionalinės Teismų administracijos 2024 m. veiklos ataskaita.* [interaktyvus]. <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2025/03/nta-2024-m.-veiklos-ataskaita.pdf>

65. Orbis Lituaniae (2021-02-10). *Bausmių teatras Rotušės aikštėje* [interaktyvus]. <https://www.ldkistorija.lt/bausmiu-teatras-rotuses-aiksteje/>.

66. STENIULIENĖ, Ingrida (2026-03-01). *Paaškęjo, kiek žmonių Lietuvoje kali iki gyvos galvos: iš jų - tik viena moteris* [interaktyvus]. <https://madeinvilnius.lt/naujienos/liuuvos-naujienos/paaiskejo-kiek-zmoniu-lietuvoje-kali-iki-gyvos-galvos-is-ju-tik-viena-moteris/>.
67. Seimo kontrolierių įstaiga (2025). *2024 m. žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėsenos ataskaita* [interaktyvus]. <https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2025/06/2024-metu-zmogaus-teisiu-padeties-Lietuvoje-stebesenos-ataskaita-1.pdf>.
68. Terminų žodynas (2020). Iš: [žodynas.lt](https://www.zodynas.lt) [interaktyvus]. <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/o/orumas>.
69. UN General Assembly Resolution (2015). *United Nations Standart Minimum rules for the Treatment of Prisoners* (the Nelson Mandela Rules). 70/105 žr: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf.

SANTRAUKA

Teisė į viltį Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje

Skaiva Koskutė

Magistro darbe analizuojama teisės į viltį sąvoka, reikšmė bei kilmė remiantis tiek suformuota Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, tiek nagrinėjant reikšmingą mokslinę literatūrą. Nagrinėjant šią temą nustatyta, jog teisė į viltį įtvirtinta Konvencijos 3 straipsnyje, tačiau jos kilmė susijusi su teigiamu požiūriu į nuteistąjį. EŽTT laikosi nuostatos, kad kiekvienas nusikaltęs asmuo turi teisę pasitaisyti ir grįžti į visuomenę. Kiekvienu atveju asmens galimybės išeiti į laisvę vertinamos skirtingai, todėl darbe atskleidžiami kriterijai, kuriuos turi atitikti nuteistieji, siekiantys pasinaudoti šia teise. Plačiau nagrinėjant EŽTT jurisprudenciją, nustatomi teisės į viltį kriterijai bei principai.

Darbe taip pat analizuojamas teisės į viltį įgyvendinimas Lietuvoje ir jo problematika. Nagrinėjamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimas terminuotu laisvės atėmimu nurodant šio instituto procedūros aspektus ir kriterijus, kuriuos turi atitikti nuteistasis, kad galėtų pasinaudoti bausmės švelninimu. Remiantis Lietuvos nacionalinių Teismų praktika, nagrinėjami realūs nuteistųjų prašymai ir teismo motyvacija neskirti arba skirti asmenims terminuotos laisvės atėmimo bausmes. Išsamios mokslinės literatūros dėka atskleidžiamos esminės šio instituto problemos ir ribojimai, susiję su nepakankamu teisės į viltį įgyvendinimu. Remiantis tuo, nagrinėjamas lygtinio paleidimo institutas kaip tinkamiausias modelis, užtikrinantis teisę į viltį. Šių dviejų institutų bei teisės į viltį principų, kriterijų ir jos teorinio koncepto vertinimas leidžia daryti išvadas susijusias su teisingu teisės į viltį įgyvendinimu bei nuteistojo teisių ir galimybių užtikrinimu.

SUMMARY

The Right to Hope in the Practice of the European Court of Human Rights

Skaiva Koskutė

This master's thesis analyzes the concept, significance, and origins of the right to hope, drawing on both the established case law of the European Court of Human Rights and a review of relevant academic literature. While examining this topic, it was found that the right to hope is enshrined in Article 3 of the Convention, but its origin is linked to a positive view of the convicted person. The ECHR holds the position that every person who has committed a crime holds the right to reform and return to society. In each case, a person's prospects for release are assessed differently; therefore, this thesis outlines the criteria that convicted people must meet in order to use this right. A more detailed examination of the ECHR's case law identifies the criteria and principles underlying the right to hope.

The thesis also analyzes the implementation of the right to hope in Lithuania and the issues surrounding it. It examines the commutation of life imprisonment to a fixed-term sentence, outlining the procedural aspects of this institution and the criteria that a convict must meet in order to qualify for a reduction in sentence. Based on the case law of Lithuanian national courts, the study examines actual requests from convicts and the court's reasoning for either denying or granting fixed-term imprisonment sentences to individuals. Through a review of the scholarly literature, the fundamental problems and limitations of this institution related to the insufficient implementation of the right to hope are revealed. Based on this, the institution of conditional release is examined as the most appropriate model for ensuring the right to hope. An evaluation of these two institutions, as well as the principles, criteria, and theoretical concept of the right to hope, allows conclusions regarding the proper implementation of the right to hope and the safeguarding of the rights and opportunities of the convicted person.